

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET ve EMEK PİYASALARI

Yüksek Lisans Tezi

YUNUS EMRE GÜRBÜZER

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET ve EMEK PİYASALARI

Yüksek Lisans Tezi

YUNUS EMRE GÜRBÜZER

Danışman: Prof. Dr. ŞULE DALDAL

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ Anabilim Dalı ÇALIŞMA
EKONOMİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi YUNUS EMRE
GÜRBÜZER'ın ULUSLARARASI TİCARET VE EMEK PİYASALARI adlı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2019 tarih ve 2019-16/20 sayılı kararıyla oluşturulan jüri
tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 18.06.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ŞULE DALDAL	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. MUSTAFA AYKAÇ	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. SERKAN TUNA	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	:Yunus Emre Gürbüzer
Ana Bilim Dalı	:Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	:Çalışma Ekonomisi
Tez Danışmanı	:Prof. Dr. Şule Daldal
Tez Türü ve Tarihi	:Yüksek Lisans – Mayıs 2019
Anahtar Kelimeler	:Uluslararası Ticaret, Emek Piyasaları, Neoliberalizm, Keynesyen İktisat, Sanayi 4.0, Ticaret Savaşları.

ÖZET

ULUSLARARASI TİCARET VE EMEK PİYASALARI

Dış ticaret politikaları, uygulanan makroekonomik modelin önemli bir değişkeni olarak ülkelerin iktisadi gelişmeleri üzerinde doğrudan etkide bulunmaktadır. Çalışmada ilkin günümüze kadar geliştirilmiş olan dış ticaret teorilerinin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Kapitalist ekonomilerin bugüne dek uyguladıkları makroekonomik modellere göre şekillenen farklı dış ticaret politikalarının temel özellikleri ele alınmıştır. Özellikle emek piyasalarının yapısı üzerindeki etkiler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Neoliberal politikaların uygulanmasıyla birlikte mal ve hizmetlerin niteliğinde yaşanan değişime, dünya ticaretinin yapısına ve ülkeler arasında yapılan dış ticaretin boyutuna yer verilmiştir. Türkiye ekonomisinin bu süreçten nasıl etkilendiği, büyüme rakamlarının yanı sıra, emek piyasasının yapısının nasıl bir dönüşüme uğradığı irdelenmiştir.

Gelecekte uluslararası işbölümünü yeniden şekillendireceği ileri sürülen yeni bir sanayileşme modelinin (Sanayi 4.0), Türkiye ekonomisine etkileri tartışılmıştır. Dünya ticaretinin önemli gelişmelerinden Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'na ve özel olarak ABD ile Çin arasında etkileri daha fazla olan ticaret savaşlarına yer verilmiştir.

Sonuç olarak dünya ticaretinin, ekonomik kalkınma sorununa ve dünya gelir dağılımına ilişkin yarattığı sorunların ortaya konması ve çözüm önerilerinin tartışılması hedeflenmiştir.

Yöntem olarak teorik analizlerin yanı sıra, istatistiki veriler ışığında toplumsal dinamikler betimlenmeye çalışılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	:Yunus Emre Gürbüz
Field	: Labour Economics and Industrial Relations
Programme	: Labour Economics
Supervisor	:Prof. Şule Daldal
Degree Awarded and Date	:Master – May 2019
Keywords	:International Trade, Labour Markets, Neoliberalism, Keynesian Economy, Industry 4.0, Trade Wars.

ABSTRACT

INTERNATIONAL TRADE AND LABOUR MARKETS

Foreign trade policies have a direct effect on economical development of countries as an important variance of the implemented macro economic model. This study initially focuses on the analysis of foreign trade economies that has been improved up to the present. It approaches the main characteristics of different foreign trade policies shaped by macro economic models having been implemented by capitalist economies until today, and especially tries to evaluate the effect on the structure of labour markets. It includes the shift in characteristics of the goods and services, the structure of world trade and the dimension of the foreign trade among countries. The study examines how this process has affected the Turkish economy and alongside the growth numbers what kind of shift labour market has experienced.

This study also discusses the effects of a new industrial model (Industry 4.0), which is suggested that it will reform the international division of labour, on the Turkish economy and includes the Transatlantic Trade and Investment Partnership, and especially the trade war, which its effect between U.S.A. and China is much more than any other countries.

Eventually, it is aimed at finding out the issues the world trade poses on economical development and world income distribution. Methodically, alongside the theoretical analysis, it depicts the social dynamics in the light of statistical datas.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DÜNYA DIŞ TİCARET YAPISI VE EMEK PİYASALARI

1.DIŞ TİCARET TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ	3
1.1.Liberal İktisat Dış Ticaret Teorisi	3
1.2.Keynesyen İktisat Dış Ticaret Teorisi	7
1.2.1. İthal İkameci Sanayileşme	8
1.2.1.1. İthal İkameci Sanayileşmenin Temel Araçları	13
1.2.2. İthal İkamesi Modeline Yönelik Eleştiriler	16
2.UYGULAMADA İKTİSAT POLİTİKALARI	18
2.1.Genel Olarak Keynesyen Dönem	19
2.2.Krize Yönelik Görüşler	22
2.3.Neoliberal Dönem	27
2.4.Neoliberalizmin Diğer Politikaları	33
1.4.1. Özelleştirme	33
1.4.2.Deregülasyon	33
1.4.3.Siyasi Liberalizasyon	34
1.4.4.Küreselleşmenin Yaygınlaştırılması	34
2.DÜNYA TİCARET YAPISINDAKİ GELİŞMELER	35
2.1. Dünya Ticaretinde Değişen Mal ve Hizmet Niteliği	35
2.1.1.Birincil Ürünler (Hammaddeler)	35
2.1.2.İmalat Malları	36
2.1.3.Hizmetler Sektörü	36
2.2.Dünya Ticaret Hacmindeki Gelişmeler	37
2.2.1. Dünya Ticaretinin Bölgesel Durumu	43
2.1.2.Dünya Ticaret Büyüklüğünde Gelişmeler	44
2.1.3. Bölgeler ve Ülkeler İtibariyle İhracat	45
2.1.4.Bölgeler ve Ülkeler İtibariyle İthalat	47
3.ULUSLARARASI TİCARET VE EMEK PİYASALARI	50
3.1.İstihdamın Sektörel Değişimi ve Azalan Sanayi İstihdamı	51
3.2.İşgücü Piyasa Yapısının Değişmesi ve Esnekleşme	52
3.3.Ekonomide Enformelleşme ve Enformel İstihdam	53
3.4.İşsizlik Oranlarında Artış	54
3.5.Ücretler	57
3.6.Sendikalaşmanın Azalması	61
3.7. Kadın İşgücündeki Artış	62
3.2. Genç İşgücünün Artan Önemi	63

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPISINA ETKİLERİ

1.TÜRKİYE’DE KÜRESELEŞME ÖNCESİ DÖNEM	67
1.1.Korumacı-Devletçi Sanayileşme Dönemi (1930-1939)	67
1.2. Kalkınma Planları Öncesi Görece Liberal Dönem	68
1.3. Türkiye’de İthal İkameci Sanayileşme Dönemi	70
2.TÜRKİYE’DE KÜRESELLEŞME SONRASI DÖNEMDE DIŞ TİCARETİN YAPISI	73
2.1. TÜRKİYE’NİN İHRACAT YAPISI VE GELİŞİMİ	73
2.1.1.Türkiye’nin İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı	73
2.1.2.Türkiye’nin İhracatının Sektörel Dağılımı	76
2.1.3.Türkiye’nin İhracat Yaptığı Ülkeler ve Ülke Grupları	76
2.1.4. Türkiye’de İhracatın Teknolojik Yapısı	78
2.2.TÜRKİYE’NİN İTHALAT YAPISI VE GELİŞİMİ	80
2.2.1. Türkiye’nin İthalatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı	81
2.2.2. Türkiye’nin İthalatının Sektörel Dağılımı	83
2.2.3. Türkiye’nin İthalat Yaptığı Ülkeler ve Ülke Grupları	83
2.2.4. Türkiye’de İthalatın Teknolojik Yapısı	86
2.3.TÜRKİYE EKONOMİSİ ve DIŞ TİCARET YAPISI	86
3.ULUSLARARASI TİCARETİN SERBESTLEŞMESİ VE TÜRKİYE EMEK PİYASALARI... ..	94
3.1.Sektörlerde Yaşanan Değişim	94
3.2.Taşeronlaşma ve Kayıt Dışı İstihdam	98
3.3. İstihdam-İşsizlik	101
3.4.Ücretler	105
3.5.Sendikalaşma	108
3.6. Kadın ve Genç İşgücü	110
3.7.Çalışma Sürelerinde Değişim	112
4.ULUSLARARASI TİCARETTE YENİ GELİŞMELER ve TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ	114
4.1. SANAYİ 4.0	115
4.1.1. Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0	115
4.1.2. Sanayi 4.0’ın Sektörlere Etkileri	117
4.1.3. Sanayi 4.0’ın Ekonomiye ve Toplumsal Yaşama Etkileri	119
4.1.4. Sanayi 4.0 ve İstihdam - İşsizlik	120
4.1.5. Sanayi 4.0’ın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri	121
4.2. KÜRESEL GELİR DAĞILIMINDAKİ DÖNÜŞÜMLER VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: ETİK ÜRETİM – ADİL TİCARET	124
4.3.TRANSATLANTİK TİCARET VE YATIRIM ORTAKLIĞI	132
4.3.1.TTIP: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı	132
4.3.2.TTIP’in Doğmasına Yol Açan Temel Faktörler	135
4.3.3.TTIP Anlaşmasının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri	136
4.4.TİCARET SAVAŞLARI	138
4.4.1.ABD, Çin, Ticaret Savaşları ve Türkiye	138
4.4.2.ABD’nin Aldığı Karara Karşı Diğer Ülkelerin Verdikleri Tepkiler ve Ortak Bildiri	139
4.4.3.Ticaret Savaşlarının Dünya ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri	142
SONUÇ	145
KAYNAKÇA	149

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Ülkelere Göre İhracat ve Gayri Safı Milli Hasıla Oranlarının 1951-73 Yılları Ortalaması	25
Tablo 2: Merkez Ülkelerde GSYİH, Enflasyon ve İşsizlik Oranları (1961-2000).....	26
Tablo 3: İmalatçı Ülkelerin Dünya Toplam İhraç Payları (%).....	38
Tablo 4: Dünya İmalat Malları Ticaretinde Ortalama Oranlar (%).....	38
Tablo 5: 2016 Yılı İhracat Rakamları (Milyar Dolar).....	40
Tablo 6: Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları	41
Tablo 7: Bölgelere Göre Büyüme Oranları	42
Tablo 8:2017 Bölgeler Arası ve Bölge İçi Dış Ticaret Verileri (Milyar Dolar).....	43
Tablo 9: Dünya Mal Ticareti (Milyar Dolar)	44
Tablo 10: Dünya Ticaretinde Miktersal Büyüme (%).....	45
Tablo 11: Bölgelere Göre Toplam Ürün İhracatı (Milyon \$).....	46
Tablo 12: Ülkelere Göre Toplam Ürün İhracatı (Milyon \$)	47
Tablo 13: Bölgelere Göre Toplam Ürün İthalatı (Milyon \$)	48
Tablo 14: Ülkelere Göre Toplam Ürün İthalatı (Milyon \$)	49
Tablo 15: Dünya’da İşsizlik Rakamları	55
Tablo 16:Bölgelere Göre Yıllık Reel Ücretin Değişimi(%) (2006-2017).....	59
Tablo 17: Sendikalaşma Oranları (İşgücünün %’si Olarak) (1980-2001).....	61
Tablo 18: Dünyada Kadın İstihdamı (Bin Kişi)	62
Tablo 19: Dünyada ve Bölgelere Göre Kadın İşgücünün Sektörel Dağılımı	63
Tablo 20: Dünyada ve Bölgelere Göre Genç İşgücünün Sektörel Dağılımı	64
Tablo 21: Bölgelere Göre Genç ve Yetişkinlerin İstihdama Katılımı	64
Tablo 22: Genç İşgücünün Zaman Serilerine Göre İstihdamı	65
Tablo 23: Ekonomik Sektörlerin GSMH Payları (1950-60)	70
Tablo 24: Yıllara Göre Dış Ticaret (1960-1980) (Bin \$).....	72
Tablo 25: Ana Sektörlere Göre İhracat(1960-1980) (Bin \$).....	73
Tablo 26: Türkiye’de İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımının Gelişimi	74
Tablo 27: Türkiye’nin İhracatının Mal Gruplarına Göre Sınıflandırılması	75
Tablo 28: Türkiye’nin İhracatının Sektörel Dağılımı (2007-2017) (%)	76
Tablo 29: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat (%).....	77
Tablo 30: Ülkelere Göre Yıllık İhracat (%)	78
Tablo 31: Türk İmalat Sanayi’nin Teknolojik Düzeylerine Göre İhracat Yüzdesi.....	80
Tablo 32: Türkiye’de İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımının Yıllar İçindeki Gelişimi (1996-2017)(Bin\$).....	81
Tablo 33: Türkiye’nin İthalatının Sektörel Dağılımı (2007-2017) (%)	83
Tablo 34: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat (%).....	84
Tablo 35: Ülkelere Göre Yıllık İthalat (%)	85
Tablo 36: Türk İmalat Sanayi İthalatının Teknolojik Yapısı (2015=100)	86
Tablo 37: Yıllara Göre Dış Ticaret (1980-2017)(Bin \$).....	88
Tablo 38: Krize Yol Açan Sermaye Hareketleri (Milyon \$).....	91
Tablo 39: Sektör Paylarının GSYİH İçindeki Oranları (%) (1998-2015).....	95
Tablo 40: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%) (1988-2017)	96
Tablo 41: Taşeron İşgücü	98
Tablo 42: Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Yıllara Göre İşteki Durumu (, Bin Kişi)	100
Tablo 43: İşgücüne Katılma Oranları.....	102
Tablo 44: Türkiye’nin İstihdam-İşsizlik-İhracat Oranlarının Karşılaştırılması (%)	104
Tablo 445: Reel Asgari Ücretin Reel GSYH’ye Oranı (2004=100)	107
Tablo 46: Türkiye’de Sendikalaşma Oranının Seyri (1988-2017).....	109
Tablo 47: Kadın İstihdamının İktisadi Faaliyet Kolları (1988-2017) (Bin Kişi)	111
Tablo 48: Yıllara Göre Genç İşsizlik Oranları (%)	112
Tablo 49: Cinsiyete Göre Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Genç Nüfus Oranı (%).....	112
Tablo 50: Haftalık Çalışma Sürelerine Göre İstihdam Edilen Kişi Sayısı (Bin Kişi)	113
Tablo 51: OECD Ülkelerinde Haftalık Çalışma Süreleri (2014)	114

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Düzenleme Tarzı ve Sermaye Birikim Rejimi	19
Şekil 2: Monetarist ve Keynesyen Birikim	30
Şekil 3: Almanya’da İşsizliğin Gelişimi 1950-1990	54
Şekil 4:Dünya’da Reel Ücretlerin Gelişimi (2006-2017)	57
Şekil 5: Yüksek Gelirli Ülkelerde Ortalama Ücretlerin ve Verimliliğin Gelişimi (1999-2017)	60
Şekil 6: İstihdamda Tarımın Payı 1998-2016	97
Şekil 7:Türkiye’de Yıllara Göre İşsizlik Oranları (%).....	101
Şekil 8: İşgücüne Katılım Oranları (1960-2016)	103
Şekil 9: İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde Ortalama Ücretler	105
Şekil 10: 1988-2006 İmalat Sanayinde Saat Başı Reel Ücret Endeksi (1997=100).....	106
Şekil 11: 1988-2006 İmalat Sanayinde Verimlilik ve Ücretler	108
Şekil 12: Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sendikalaşma Oranları (%) (2017)	110
Şekil 13:Dünya Geneline Ulusal Gelirden En Fazla Pay Alan %10,2016	125
Şekil 14:Dünyada %10’luk Kesimin Gelir Payları, 1980–2016	126
Şekil 15: ABD ve Batı Avrupa’da En Üst %1 ve En Alt %50’nin Ulusal Gelirden Payı, 1980-2016: Gelir Eşitsizliği Güzergâhlarının İraksaması	127
Şekil 16:Zengin Ülkelerde Özel Sermayenin Yükselişi ve Kamu Sermayesindeki Düşüş, 1970–2016 ..	128

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devleti
ACATECH	Alman Ulusal Bilim ve Mühendislik Akademisi
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BCG	Boston Consulting Group
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DB	Dünya Bankası
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DİSKAR	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Dairesi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBSO	Ege Bölgesi Sanayi Odası
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
FED	Merkez Bankaları Sistemi
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Anlaşmaları
GB	Gümrük Birliği
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
G7	Group of Seven
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
STA	Serbest Ticaret Alanı

TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TCSSB	Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Strateji Belgesi
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TL	Türk Lirası
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TTIP	Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Neoliberalizm, sosyal devlet anlayışını savunan Keynesyen politikaların sona ermesiyle ekonomide hâkim iktisat modeli olmuştur. Neoliberalizm, ekonomide devletin rolünün azaldığı, kaynak dağılımında piyasanın aktif rol oynadığı ve dünya ekonomisinin bütünleştiği bir ekonomik yaklaşımı benimsemektedir. Bu doğrultuda uygulanan ekonomi politikaları; ithal ikameci modeli kaldırarak ihracata dayalı sanayileşme modelini getirmiş, yapılan özelleştirmeler sonucu devletin etkinliğini azaltmış, yapılan ödemeler dengesi reformları ile yerli ve yabancı piyasaları bütünleştirerek spekülâtif sermaye hareketlerinin hacmini arttırmıştır. Spekülâtif sermaye hareketleri üzerinden sağlanan kazanç reel üretimin önüne geçerek işsizliği arttırmıştır.

Neoliberal politikaların sonucu olan küreselleşme olgusu, ülkeleri bir bütün haline getirmiştir. Uygulanan neoliberal politikalar ile birlikte dünya ticaret hacmi önemli ölçüde artmıştır. Küreselleşme olgusu ile birlikte üretim, merkez ülkelere çevre ülkelere kaymıştır. Bu durum ise, çevre ülkelerin emek piyasalarının kötüye gitmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı, neoliberal politikaların hâkim konuma geçmesiyle birlikte dış ticaret üzerinde meydana gelen değişimleri ve neoliberal politikaların emek piyasaları üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu doğrultuda çalışmada; genel olarak dış ticaret teorileri, dünya ticaretinde meydana gelen yapısal değişim ve neoliberal politikaların sosyal politika alanına etkileri ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde ülkeler arasındaki ticareti anlamaya yönelik olarak geliştirilen dış ticaret teorileri üzerinde durulmuştur. Kapitalist ekonomilerin gelişimi ile birlikte uluslararası ticareti açıklamaya çalışan teoriler incelenmiştir. Dünya dış ticaretinin yapısı ve dış ticarete yaşanan değişimin emek piyasaları üzerindeki etkisine yer verilmiştir. Dünyada, liberal dönem sonrası hakim olan Keynesyen politikalar ele alınmış ve Keynesyen politikalar sonrasında hâkim konumda olan Neoliberal politikalar üzerinde durulmuştur. Neoliberal politikalar uygulanmaya başladıktan sonra mal ve hizmetlerin niteliğinde yaşanan değişime, dünya ticaretinin yapısına ve ülkeler arasında yapılan dış ticaretin boyutuna yer verilmiştir. Ayrıca dünya dış ticaretinde yaşanan değişimin emek piyasaları üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Neoliberal politikaların sonucu olan küreselleşme olgusunun Türkiye dış ticaret yapısı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Türkiye’deki dış ticaretin küreselleşmeden önceki durumu dönemler halinde ele alınmış, Türkiye’nin ithalat ve ihracatı ayrıntılı olarak incelenmiş ve dış ticarete yaşanan değişimin Türkiye emek piyasaları üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Ayrıca uluslararası ticarete yaşanan yeni gelişmeler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Teknolojinin ön planda olduğu yeni bir sanayileşme modeli olan Sanayi 4.0 üzerinde durulmuş ve Türkiye dış ticaretinin bu süreçten nasıl etkileneceği tartışılmıştır. Dış ticarete yaşanan gelişmelerin, dünya gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda, eksikliği ortaya çıkan adil ticaret üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte ülkelerin ticaretlerini daha fazla geliştirmek amacıyla oluşturdukları Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı’na yer verilmiştir. Ayrıca ülkeler arasında, özel olarak ise ABD ile Çin arasında etkileri daha fazla olan ticaret savaşları incelenmiştir.

Uygulanan uluslararası ticaret politikalarının, ülkelerin kalkınma politikaları, emek piyasaları, gelir dağılımı ve sosyal politika alanı üzerinde nasıl etkiler yarattığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Yeni gelişmelerin mevcut dış ticaret politikalarını tartışmalı hale getirmesi ile politika değişikliklerine gidilmesi yönündeki adımlar irdelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA DIŞ TİCARET YAPISI VE EMEK PİYASALARI

1. DIŞ TİCARET TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

Dış ticaret teorileri, başlangıçtan itibaren ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretinin nedenlerini açıklamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda öncelikle liberal iktisat dış ticaret teorilerine yer verilecek, daha sonra Keynesyen iktisat dış ticaret teorileri incelenecektir.

1.1.Liberal İktisat Dış Ticaret Teorisi

Klasik iktisatın başlangıcı olarak Adam Smith'in 1776 yılında "Ulusların Zenginliği" kitabının basılması, bitişi olarak ise John Stuart Mill'in öldüğü 1873 yılı kabul edilmektedir. Klasik iktisadın öncüleri; Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill'dir. Klasik iktisatın diğer temsilcileri arasında Jean Babdiste Say ve Thomas Robert Maltus yer almaktadır (Kazgan, 1993, s.61).

Dış ticareti neyin belirlediği sorusuna yanıt arayan Klasik Dış Ticaret Teorisi, analizlerinde standart varsayımlar kullanmıştır. Karluk (1998, s.9-10) bu varsayımları şu şekilde sıralamıştır:

- 1) İki ülkeli ve iki mallı dış ticaret modelleri kullanılır.
- 2) Emek değer teorisi geçerlidir.
- 3) Tam rekabet koşulları vardır.
- 4) Ekonomi tam istihdam düzeyinde bulunmaktadır.
- 5) Üretim faktörleri, ülke içinde tam hareketli olmasına karşın ülkeler arasında tamamen hareketsizdir.
- 6) Uluslararası ticarete para, tarafsız olarak kabul edilmekte ve dolayısıyla dış ticaret, malın malla değişimi şeklinde olmaktadır.
- 7) Modellerde gümrük tarifeleri, kotalar ve diğer dış ticaret kısıtlamalarına yer verilmemektedir.
- 8) Taşıma giderlerinin sıfır olduğu varsayılmaktadır.
- 9) Ekonomide, zevkler ve teknolojinin değişmediği varsayılmaktadır.

Klasik iktisatçılar devletin ekonomiye müdahale etmesini, girişimciliği engellediği gerekçesiyle reddetmişlerdir. Klasiklere göre ekonomi, devletin müdahalesi olmaksızın piyasada arz ve talebin kesiştiği bir noktada kendiliğinden dengeye gelecektir. Klasikler, kriz dönemlerinde dahi ekonominin 'görünmez el' adı verilen

sistem ile kendiliğinden dengeye geleceğini ve bütçe fazlasının da istenmeyen bir durum olduğunu, bütçenin denk olması gerektiğini savunmaktadır. Klasik iktisatçılar bütçenin fazla olması durumunda, özel tasarrufları daralacağını ve bu durumun yatırımları azaltacağını ileri sürmüştür (Osman, 1999, s.61).

Klasik İktisatçılar, ‘bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’ görüşünü benimsemiş ve bireyin özgürlüğünü ön planda tutmuştur. Klasiklere göre, bireylerin kendi çıkarlarını arttırması toplumun çıkarlarını arttıracaktır (Yıldırım, 2011, s.162).

Klasik iktisatın en önemli teorilerinden biri, Say tarafından ileri sürülen ‘her arz kendi talebini yaratır’ görüşüdür. Felderer ve Homburg (1994, s.84)’a göre bu görüş, klasik iktisatçılar tarafından savunulan tam istihdam politikasının temelini oluşturur. Buna göre, üretimin artması ile birlikte faktör gelirleri de artacak ve artan gelir ile birlikte mal ve hizmet piyasalarında talep oluşacaktır. Dolayısıyla her mal ve hizmet arzı aynı zamanda talebi de arttırmaktadır (Aydın, 2009, s.9’den alıntı).

Klasik iktisatçıların inceledikleri konulardan bir diğeri ise, emek ve değer teorisidir. Klasiklere göre, üzerinde daha fazla emek harcanan ürünler daha değerlidir. Hem mutlak üstünlük hem de karşılaştırmalı üstünlük teorilerinde, ülkelerin ticaret yapmalarının nedeni olarak emek verimliliklerinin farklı olması belirtilmiştir. Ülkelerin ithal edeceği ürünler ile üretim yapacakları ürünler emek faktörü tarafından belirlenir. Klasiklere göre bir ürünün maliyeti piyasa koşullarına göre belirlenemediğinde, emek yoğunluğuna bakılacaktır. Bir üründe kullanılan emek ne kadar yoğunsa ürünün maliyeti de o kadar yüksek olur. Ayrıca klasik iktisatçılara göre emek homojendir, her ülke ve ürün için eşit olarak bulunur (Yıldırım, 2011, s.162).

Liberal iktisat teorileri bağlamında; Mutlak Üstünlük Teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi ile Talep ve Ticaret Hadleri inceleme konusu olmaktadır.

Adam Smith, 1776 yılında yazdığı "Ulusların Zenginliği" adlı eseriyle Mutlak Üstünlük Teorisi'ni ortaya atmıştır. Bu eser uluslararası ticaretin bilimsel olarak incelendiği eser olmakla birlikte Klasik İktisatın da temeli sayılmaktadır (Seyidoğlu, 2007, s.15). Hill (1990, s.14-15), Adam Smith’in mutlak üstünlükler görüşünü şu şekilde açıklamıştır:

Smith'e göre, iki ülke arasındaki ticaret mutlak üstünlüğe dayanmaktadır. Bir ülke bir malı diğer ülkeye göre mutlak olarak daha düşük maliyetle üretiyorsa, o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç etme karşılığında, mutlak üstünlüğe sahip olmadığı malları dış ülkeden ithal etmelidir. Böylece, uluslararası uzmanlaşma ve

serbest ticaret yoluyla hem kaynakların etkin dağılımı sonucu üretim artacak hem de ülkelerin tüketim düzeylerinin artmasına paralel olarak refah düzeylerinde yükselme ortaya çıkabilecektir (Deviren, 2003, s.7'den alıntı).

David Ricardo, 1817 yılında yayınlanan "Politik İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri" adlı eserinde, uluslararası ticaretin Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'yle daha iyi açıklanabileceğini savunmuştur. Teoriye göre, her iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip bir ülke hangi malın üretiminde daha yüksek bir üstünlüğe sahipse, bu malı üretip ihraç etmekle karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır. Söz konusu ülke, diğer malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahip olmasına karşın üstünlük derecesinin diğer ülkeye göre daha düşük olduğu yani karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı malı ithal etmesi halinde, serbest ticaretten diğer ülkeyle beraber kazanç sağlayabilecektir (Ingram ve Dunn, 1993, s.30-31; Deviren, 2003, s.10-11).

John Stuart Mill, Ricardo'nun dış ticaret teorisini geliştiren ve dış ticarete talep konusuna yer veren ilk iktisatçıdır. Mill, talep ile dış ticaret hadlerinin nasıl ve hangi seviyede olacağını belirlemeye çalışmıştır. Mill'e göre bir ülkenin talebi, kendi malından vereceği miktara karşılık olarak diğer ülkenin vereceği mala eşittir. Yabancı mala olan talep az ise teklif edilen mal miktarı da az olacaktır. Mill, gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasında yapılan ticarete, gelişmemiş ülkelerin kazançlı çıkacağını belirtmiştir (Ünay, 1997, s.423).

İktisat tarihinde 1870'li yıllara kadar klasik iktisat görüşü geçerli iken, 1870'li yıllardan 1920'ye kadar neoklasik iktisat görüşü hâkim olmuştur. Neo-klasik iktisatçılar da klasik iktisatçılar gibi serbest ticareti savunmuş ve ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği görüşünü benimsemiştir. Neo-klasik iktisatçıların klasik teoriye getirdiği en büyük değişiklik, emek-değer teorisi yerine yeni değer kanunlarını getirmesidir. Kazgan (1999, s.159), Marshall'ın dış ticaret teorisine yönelik varsayımlarını şu şekilde sıralamıştır:

- *İki ülke yalnızca birbiriyle ticaret yapmaktadır.*
- *Borç verme ve yabancı yatırım gerçekleşmemektedir.*
- *Ulaştırma maliyeti bulunmamaktadır.*
- *Her iki ülkede ihracatçılar aynı zamanda ithalatçıdırlar. A ülkesindeki ihracatçı, B ülkesine en yüksek karı sağlayacak malları ihraç ederken; B ülkesinden, A ülkesine en yüksek karla satabileceği malları ithal etmektedir.*
- *Her ülkenin talebi, diğerinde arzı teşvik eder fakat talebi kendi arzı ile gerçekleştirebilmektedir.*

Neo-klasik Dış Ticaret Teorisi, Vazgeçme (Fırsat) Maliyeti Teorisi ve Faktör Donatımı Teorisi olarak iki şekilde incelenmektedir. Ayrıca Faktör Donatımı Teorisi'nin test edilmesi sonucu dört önemli teori ortaya çıkmıştır. Bunlar; faktör fiyatları eşitliği teorisi, Stolper-Samuelson gelir dağılımı teorisi, Rybczynski teorisi ve faktör donatımı teorisini test eden Leontief Paradoksudur.

Vazgeçme Maliyeti Teorisi'ne göre, bir malın vazgeçme maliyeti söz konusu malın üretimini bir birim arttırmak için gerekli olan kaynakları serbest bırakmak üzere diğer bir malın üretiminden vazgeçilmesi gereken miktara eşit olmaktadır. Dolayısıyla, bu teoride kaynakların tam istihdam düzeyinde olduğu varsayılmaktadır (Seyidoğlu, 1999, s.24-25).

Faktör Donatımı Teorisi, ülke faktörlerinin ticaretin temel dinamikleri olduğunu ancak karşılaştırmalı üstünlüğün farklı zevkler ve teknolojilerden dolayı kaynaklanmadığını ileri sürmüştür. Teoriye göre, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün nedeni, ülkelerin sahip oldukları nispi faktör donatımlarındaki farklılıktır. Bu bağlamda, bir ülke nispi olarak zengin olduğu üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç etmelidir (Yoffie, 1993, s.4; Deviren, 2003, s.15).

Faktör donatımı teorisinin sonuçlarından biri, serbest ticaret yolu ile faktör fiyatlarında eşitliğin sağlanmasıdır. Teoriye göre serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşma ile ülkelerin yoğun olarak sahip oldukları üretim faktörünün fiyatı yükselirken kıt olan üretim faktörünün fiyatı düşerek ülkeler arasında fiyatlar eşitlenmektedir. Serbest ticaret ile oluşan mekanizma tam faktör fiyatlarının eşitlenmesi ile sonuçlanır (Seyidoğlu, 2007, s.70-71).

Stolper-Samuelson, bir ülkede yoğun olarak bulunan üretim faktörünün milli gelir içindeki payının arttığını, az olan üretim faktörünün ise milli gelir payının azaldığını belirtmektedirler. Böylece gelir dağılımı; ihracat endüstrilerinde serbest ticaret ile üretimde yoğun kullanılan faktör lehine değişirken, ithalat endüstrilerinde korumacılık ile üretimde kıt olarak kullanılan faktör aleyhine değişecektir. Ancak kıt üretim faktörünün gelirinde meydana gelen azalma, bol üretim faktörünün dış ticaret ile sağlayacağı kazanç fazla olacağı için ülkenin refah düzeyinde azalmaya sebep olmayabilir. Bu nedenle devletler de dış ticaret sayesinde gelir dağılımını etkilemeyi amaçlamaktadırlar (Karluk, 1998, s.34).

Ryncbzyński, faktörlerin tam istihdamı sağladığını varsaymaktadır. Buna göre bir üretim faktörünün üretimi arttırıldığında o üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malın üretiminin artacağını diğer malın üretiminin ise azalacağını savunmaktadır (Seyidoğlu, 2007, s.74).

Faktör Donatımı Teorisi uyarınca, sermaye yönünden zengin bir ülke olan ABD'nin sermaye yoğun malları ihraç edip emek yoğun malları ithal etmesi gerekirken test sonucu, ABD'nin teorisinin öngördüğünün tersine emek yoğun mallar ihraç edip sermaye yoğun mallar ithal ettiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, söz konusu duruma dış ticaret teorisinde "Leontief Paradoksu" adı verilmektedir (Seyidoğlu, 2007, s.76).

Liberal iktisat teorileri, standart varsayımlarından dolayı günümüz dış ticaretinin çoğunu açıklayamamaktadır. Teorinin eksiklikleri, daha sonra gelen iktisatçılar tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Temel olarak iktisadi dinamiklerin piyasa mekanizmalarına terk edilerek düzenlenmesini savunan bir makroekonomi teorisi olduğu söylenebilir.

1.2.Keynesyen İktisat Dış Ticaret Teorisi

İktisadi dinamiklerin sadece piyasa mekanizmalarına terk edilerek düzenlenemeyeceğini, aksine piyasalara belirli alanlarda müdahale edilmesi gerektiğini savunan görüşler kapitalizmin ortaya çıktığı dönemlerden itibaren çeşitli teorisyenler tarafından savunulmuştur. Hunt (2005, s.500), 1920'li yılların sonunda ABD'de öncelikle finans piyasalarında ortaya çıkan daha sonra reel sektörü etkileyen krize, ekonominin kendiliğinden dengeye geleceğini savunan Klasik iktisatçıların çözüm önerisi getiremediğini belirtmiştir. Klasik iktisada yönelik kapsamlı bir eleştiri Keynes tarafından dile getirilmiştir. Keynes, "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı ve kısaca 'Genel Teori' olarak da bilinen ünlü eserinde, Klasik iktisatın eleştirisini yapmış ve sistemin korunmasını gerektirecek önlemler alınmasının nedenlerini açıklamıştır. (Aydın, 2009, s.64).

Keynes, 1929 krizinin asıl nedenini efektif talep yetersizliği olarak açıklamış ve efektif talebin arttırılması gerektiğini savunmuştur. Keynes, efektif talebi cari istihdam düzeyinde müteşebbisler tarafından talep edilmesi beklenen tüketim ve yatırım mallarının toplamı olarak tanımlamıştır (Aydın, 2009, s.64).

Keynes'e göre tasarruf sahiplerinin parasal fonları para, tahvil vb. finansal varlıkları ellerinde bulundurmaları, iradi olmayan işsizliğe neden olacaktır. Tasarruflarının yatırıma dönüşmesini engelleyen bu durumun efektif talep yetersizliğine neden olacağını, efektif talep yetersizliği nedeniyle de iradi olmayan işsizlik meydana gelecek ve ekonomi tam istihdam düzeyinin altında olacaktır (Tanyeri, 1998, s.30).

Keynesyen teori, belirsizlik yaklaşımı ile Klasik iktisattan farklılık göstermektedir. Keynesyen teoride, yatırım kararı hem faiz oranına hem de sermayenin marjinal etkinliğine bağlı olarak verilir. Bu iki unsur da belirsizlik altında olduğu için dalgalanmalar göstermektedir. Bu nedenle Keynesyen teori, ekonomide tam istihdamı sağlayan efektif talebin olması durumunda dahi sistemin tam istihdam durumunu devam ettiremeyeceğini ve ekonominin eksik istihdamda dengeye gelebileceğini ileri sürmektedir (Özel, 1990, s.122).

1.2.1. İthal İkameci Sanayileşme

II. Dünya Savaşı izleyen yıllarda az gelişmişlik ve gelişme konularında tartışmalar yoğunlaşırken, özellikle 1929 dünya iktisadi krizinden sonra uluslararası ticaretin, azgelişmiş ülkeler aleyhine bir gelişme göstermekte olduğu ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu iddialara göre eğer petrol hariç tutulursa, ilkel maddeler ihracatı artık sınai ürünler ihracatının gerisinde kalmakta ve dış ticaret hadleri ilkel ürünler aleyhine bir gelişme göstermektedir (Tunca, 1981, s.1).

Bu görüş etrafında sürdürülen tartışmalar sonucu, gelişme, istihdam ve ödemeler dengesi sorunları yeni boyutlar kazanmış ve Keynesyen iktisatın uygulamaları egemen olmuştur.

Kalkınma teorisi olarak da nitelendirilen Keynesyen iktisatın temel amacı, ekonomik yapının değiştirilmesidir. Bir ülkenin kalkınması ekonomik olarak gelişmiş ülkeler seviyesine çıkması için gerekenler, bilimsel olarak çok yönlü biçimde araştırılmalı ve her ülke kendine uygun planlama ve kalkınma biçimini bulmalıdır. Bunun için gerekli bir ortak akıl ile piyasalara müdahale edilmelidir. Piyasalara müdahalenin önemli bir ayağını da ithalat ve ihracat rejimlerine müdahale oluşturmaktadır.

İthal ikamesi modeli olarak nitelenen modele göre, ithal edilen ürünler yurt içerisinde üretilen ürünler ile ikame edilecektir. Bu süreç yurt içi üretim yapısının, ara veya sınai ürünler yönünde değiştirilip, o zamana kadar ithalatla karşılanan yurt içi talebin, bu malların yurt içi üretimi ile karşılanması anlamına gelir. Amaç hızlı bir iktisadi gelişme ve istihdam artışı sağlayabilmek ve ödemeler dengesi sorunlarına çare bulmaktır (Tunca, 1981, s.1).

Gelişmiş ülkelerin sanayi yapısına ulaşabilmek için sadece GSMH'nin belli bir oranının yatırımlara gitmesi ve ekonomide belli bir genel büyüme hızının sağlanması yeterli görülmez. Sanayii yapısının ara ve yatırım mallarına yönltilmesi ve teknolojik dışa bağımlılığın azaltılması amaçlanır... Sanayi politikasında ithal ikamesi, sektörel büyümenin önemli bir etkeni olarak uygulanmaya çalışılır ve ithal ikamesini sağlayabilmek için çeşitli koruma ve teşvik tedbirleri uygulanır (Korum, 1977, s.24).

Gelişme ve sektörel büyümenin sağlanması için ithal gerekleri, geleneksel ihracat malları ile karşılanabilecek düzeyin genellikle çok üzerine çıkar. İhracatı teşvik ederek ithal gereklerinin finanse edilebilmesi olanaksızdır... İthal ikamesi ve ihracat dış ödemeler yönünden bir paranın iki yüzü gibi görülse de ülkedeki sanayii yapısına etkileri bakımından aralarında çok önemli farklılıklar vardır. İhracat statik karşılaştırmalı üstünlük alanlarına yönelmeyi ve sanayileşmiş ülkeleri tamamlar nitelikteki ekonomik yapının sürdürülmesini öngörürken, ithal ikamesi ekonomik yapıyı değiştirme amacına yöneliktir... Bir ülkenin başarı şansı, sanayii politikası ile ilgili bağımsız karar alabilmesine büyük ölçüde bağlıdır (Korum, 1977, s.24).

İthal ikamesi modeli dünyada ülkeler arasındaki eşitsiz gelişmeyi bir düzeyde dengelemeye yönelik olarak geliştirilmiş bir modeldir. Sanayileşmemiş ülkelerin planlı biçimde sanayileşme politikalarını oluşturmaları ve buna uygun bir dış ticaret rejimini uygulamaları öngörülmüştür.

Yerli üreticileri sınai üretime yöneltmek, ekonomik ve toplumsal gelişme düzeyine bağlı olduğu kadar, ülkede uygulanan iktisat politikalarından ve özellikle uluslararası ticareti düzenleyen önlemlerden etkilenmektedir... Uluslararası rekabetin ulusal ekonomi üzerinde belirleyici olması istenmiyorsa, bu rekabeti engelleyecek önlemler alınacaktır (Berksoy, 1982, s.209)

Uluslararası ticaretle az gelişmiş ülkelerin sanayileşmesi arasındaki ilk bağlantı, söz konusu ülkelerin bu alana sonradan girmeleri nedeniyle, sınai üretiminin

ciddi bir uluslararası rekabet ile karşılaşmasıdır. Bu rekabetin bütünüyle ülke ekonomisine yansması halinde yeni sanayiler kurmak güçleşecektir (Berksoy, 1982, s.211)

Keynesyen iktisat uluslararası ticaret rejimi olarak serbest piyasa ekonomisini dayatmak yerine, her ülkenin kendi ekonomik kalkınmasını hedefleyen planlı bir ihracat ve ithalat politikası izlemesine olanak tanımıştır. Buna göre ülkeler belirli mallarda ithalat kısıtlamalarına giderek hem sanayileşme süreçlerine yön verebilecekler hem de ülkede tam istihdamı hedefleyen bir emek piyasası politikasını uygulayabileceklerdir.

Berksoy, ithal ikameci modelin birçok farklı biçimde uygulanabileceğini belirtmiştir. Berksoy, bir ülkenin gelişim süreci içerisinde bazı malların üretimini ithalata göre daha ucuza üretebilecek seviyeye gelebileceğini vurgulamıştır. Yerli üreticinin ürününün ülke içerisinde benimsendiği takdirde, yerli ürün ithal ürünlerin yerine geçecek ve ithal ikameci model gerçekleşecektir. Devlet çeşitli girişimler ile yerli üretimin teşvik ederek ithalatın yerine geçmesini sağlayabilir. Bu teşvik sanayileşmeyi sağlamak için bir üretim ve yatırım planı çerçevesi içinde gerçekleşebileceği gibi, böyle bir amaç güdülmeksizin devletin başka amaçlarla uyguladığı politikalar neticesinde gerçekleşebilir. Bu duruma verilecek en iyi örnek, az gelişmiş ülkelerin uyguladıkları ticaret politikalarıdır. Ödemeler bilançosu açıkları fazla olan az gelişmiş ülkelerin uyguladıkları ticaret politikaları, ithal ikameci modelin uygulanması ile sonuçlanır (Berksoy, 1982, s.215).

Aksoy (2012, s.8), ithal ikamecisinin özelliklerini aşağıdaki gibi özetlemiştir:

- *Sanayileşmenin henüz başlangıcında olan ülkelerde, dış ekonomik ilişkilerinde tek yönlü bağımlılıklarını kaldırmak ve kalkınmalarını ilerletmek için ithal ikamesi stratejisi uygulaması tercih edilmektedir.*
- *Söz konusu ülkenin, uluslararası sistem içinde bulunduğu konumunu belirleyen unsurlar, ülkenin büyüklüğü ve gelişmişlik düzeyi, iktidarın ideolojik yapısı politika hedefleri, kamu ve özel kesimin karşılıklı etkileşimi, kapitalizmin etkinlik derecesi ve ülkenin jeopolitik konumudur.*
- *Gerek kamunun gerekse özel kesimin üretimde bulundukları alanlar tespit edilip korunur ve devlet tarafından teşvik edilir.*
- *Ülkenin yeterince büyük olması, iç piyasa genişliğine, ülkenin doğal kaynaklarına bağlı olarak faktör donanımı temeline ve beşeri sermayeye sahip olması, bu kaynaklarla gerçekleştirdiği üretiminin önemli bir bölümünü yurtiçi tüketime ayırabilecek çapta bir sanayi üretimi sürdürebilmesi ve dış talebin yaratabileceği çarpıtmalardan uzak kalabilmesi gerekir.*

- *Bu stratejinin ileriki aşamalarında kurulacak işletmeler sermaye yoğunudur ve geniş pazar ister.*
- *İthal ikamesi stratejisi büyük bir altyapıyı ve teknik beceri birikimini gerektirir.*
- *Ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik gelişme ve yapıları üzerindeki etkisi aynı grupta yer alan ülkelerin içinde bulunduğu koşullar ve politikalar arasındaki farklılıklarca belirlenir.*

İthal ikameci sanayileşme modeli, ithalata rakip olan malların yurtiçinde üretilmesini, bu mallara olan yerli talepten daha fazla artmasını hedefler. Böylece toplam arz içerisindeki ithal mal oranı azalacaktır. İthal ikameci modelin uygulanması, hem gelişme ile ortaya çıkan yapısal bir değişim sonucunda gerçekleşebilir hem de ülkenin gelişme amacı ile uyguladığı politikalar sonucunda gerçekleşebilir. Tunca (1981, S.6), ithal ikamesinin uygulamasının amaçları şöyle özetlemiştir:

- *Gelişme İsteği: Tunca, gelişmiş ülkelerin sanayileşmiş ülkeler olduğunu belirterek gelişme ile sanayileşmeyi eş anlamlı olarak kabul etmektedir. Bu nedenle gelişmek isteyen ülke sanayileşecektir ve bu amaçla ithal ikameci modeli uygulayacaktır.*
- *Döviz Darboğazı: Ülke ödemeler dengesinde güçlükler yaşamaya başladığında ithal ikameci modeli uygulayacaktır. İthal ikameci model ile yapılan ithalat azalacak ve döviz tasarrufu sağlanacaktır.*
- *Ülkenin Ekonomik Bağımsızlığı: İthal ikameci modelin temel hedefi ithalata olan bağımlılığı azaltmaktır. Ülke yöneticileri ayrıca ülkenin siyasi bağımsızlığı için ithalata bağımlılığı sorun olarak görüyor ise ithal ikameci model uygulanabilir.*
- *Planlamada Belirlilik: Ülkenin gelişimi açısından kalkınma planları yapıldığı takdirde, dış dünyanın ülkeye olan etkisini azaltmak için ithal ikameci model uygulanabilir.*
- *İstihdamın Arttırılması: Ülkede istihdamın arttırılması için sanayinin geliştirilmesi önemlidir. Bu amaçla ithalatı ikame eden sanayi dalları kurulabilir.*

Keynesyen dış ticaret teorisini geliştirmeye çalışan iktisatçılar arasında Nurkse, Myrdal, Prebisch ve Bhagwati önemli bir yer işgal etmektedir. Bu yazarların Keynes'in görüşlerini dış ticaret konularına uygulamayı amaçlayan çalışmaları, 1947-61 yılları arasında yoğunlaşmıştır. Bu çalışmaların Keynesyen teori olarak gösterilmesinin nedeni ise, çalışmaların eksik istihdam koşulları altında uluslararası ticareti Keynes'in genel teorisi açısından incelenmesidir.

Yukarıda sıralanan iktisatçılar az gelişmiş ülkeler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Nurkse'ye göre, az gelişmiş bir ülkede üretim kapasitesinin artması için sermayenin üretim sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir (Yılmaz, 1992, s.190). Singer ve Myrdal ise, uluslararası ticaretin artmasıyla birlikte ülkeler arasındaki gelir eşitsizliğinin arttığını belirtmişlerdir (Aslan ve Yörük, 2008, s.53).

Prebisch ve Singer, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hadlerinde uzun dönemli bir bozulma eğilimi bulunduğunu iddia etmişlerdir (Yamak ve Korkmaz, 2007, s.129). Buna göre tarımsal ürünleri ihraç eden az gelişmiş ülkelerde, tarım sektöründe verimlilik ve üretimde yaşanacak artış, bu ülkelerde ihracat gelirlerinin artmasını sağlayacaktır. Çünkü bu ürünlere olan talebin yapısı uluslararası piyasalarda fiyatların düşmesi ve böylece verimlilik artışı ile sağlanacak olan yararlar, dış ticaret hadlerinin bozulması nedeni ile az gelişmiş ülkelere transfer edilecektir. Diğer taraftan ise ekonomik konjonktürün yüksek dönemlerinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde fiyatlar, kârlar ve ücretler yüksek olacaktır. Ancak konjonktürün aşağı dönemlerinde gelişmiş ülkelerde ücretler aşağı yönde sert olduğu için fazla azalmazken, gelişmekte olan ülkelerde ücretler sendikaların zayıflığı veya yokluğu nedeniyle gelişmiş ülkelere göre daha fazla düşecektir. Sonuç olarak düşük ücretler ürün fiyatlarına yansiyarak gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere bir değer transferi meydana gelecektir. (Arslan, 2008, s.48)

Bhagwati ise yoksullaştıran büyüme kavramı görüşünü ileri sürmüştür. Buna göre dış ticaretteki artışın, dış ticaret hadleri üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Ayrıca dış ticaret hadleri iyi durumda olmasına rağmen büyüme, bir bozulma neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bhagwati bu durumu yoksullaştıran büyüme kavramı ile açıklamıştır (Ateş ve Bostan, 2007, s.2).

Serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ticaret rejiminin büyüme oranlarını arttırmasına rağmen yoksulluğa ve gelir dağılımındaki bozulmalara çözüm olamayabileceğini dile getirmişlerdir.

1.2.1.1. İthal İkameci Sanayileşmenin Temel Araçları

İthal ikameci sanayileşme modelinin uygulanması için yerli sanayinin dış ticaretten korunması ve yerli sanayiye teşvik verilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda kullanılan ithal ikameci modelin temel araçları; gümrük vergileri, damping, sübvansiyonlar ve kotalardır.

1.2.1.1.1. Gümrük Vergileri

Gümrük vergileri, ithal ikameci sanayileşme modelinin en temel ve en eski araçlarıdır. Gümrük vergileri esas olarak ithal malların ülkeye girişi esnasında devlet tarafından alınır. Gümrük vergileri kendi içinde otonom ve sözleşmeli olarak ikiye ayrılmaktadır. Otonom vergiler, ülkenin tek taraflı olarak koyduğu vergilerdir. Sözleşmeli vergiler ise, uluslararası anlaşmalar ile belirlenmektedir. Burada iki ülke veya çok taraflı ülkeler aralarında anlaşarak vergi oranlarını belirler. Gümrük vergileri alınırken spesifik veya advalorem vergiler olarak alınır. Ayrıca bunların her ikisini de birleştiren karma vergiler olarak da alınabilirler. Spesifik gümrük vergileri, malların birim ve ağırlık gibi fiziki birimleri üzerinden alınırlar. Örnek olarak otomobil başına 1000 dolar eklenmesi gibi. Advalorem gümrük vergileri ise malın değerinin belirli bir yüzdesi olarak alınır (Seyidoğlu, 2007, s.132).

Gümrük vergilerinin en temel iki fonksiyonu gelir sağlama ve yerli sanayiye korumaktır. Bu vergiler özellikle az gelişmiş ülkeler için önemli bir gelir elde etme aracıdır. Gelir sağlama amacına yönelik olarak gümrük vergileri genellikle halkın yoğun olarak tükettiği mallar üzerine eklenir. Bununla birlikte talep esnekliği yüksek olan ürünlere konulan yüksek vergiler ise gelirin düşmesine neden olur. Bu nedenle vergiler konulurken talep esnekliği de göz önünde bulundurulur. Gümrük vergilerinin yerli sanayiye koruyucu fonksiyonu ise, ithal edilen ürünlere yeteri kadar gümrük vergisi konularak sağlanır. Burada ithal edilen ürünlere yüksek gümrük vergisi eklenerek bu mallara rakip mallar üreten yerli üreticiler dış rekabetten korunmuş olur (Seyidoğlu, 2007, s.134)

1.2.1.1.2.Kotalar

Kotalar aynı zamanda miktar kısıtlaması anlamına gelmektedir. Kotalar, ithalatı dolaysız olarak sınırlandırmaya yönelik uygulamalardır. Genel olarak ithalat kotaları ve ithalat yasakları olarak uygulanır (Seyidoğlu, 2007, s.160). Kota sistemine başvurulmasının temel nedeni, ülkenin ihracatına oranla ithalatının fazla olması ve ithalat üzerinde kontrol sağlayarak dengenin sağlanmasının hedeflenmesidir (İyibozkurt, 1985, s.173).

Seyidoğlu (2007, S.161), kota türlerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- *İthalat kotaları, bir ülkenin ithal edilecek mal hacmi üzerine değer veya miktar olarak sınırlama koyması biçiminde uygulanır. Kotalar belirli bir süreye göre konulabilirler. Kotalar, yerli sanayiye korumak veya ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması için uygulanır. Kotalar özellikle az gelişmiş ülkeler tarafından yerli sanayiye korumak için uygulanmıştır.*
- *Kotalar kendi içerisinde üç gruba ayrılır; global kota, bu kota türünde ülke ithalatı yapılacak malın sadece hacmini belirler, ithalatın hangi ülkeden ve kim tarafından yapılacağını belirlemez.*
- *Tahsisli ithalat kotası; bu türde kotalar, özel ithalatçılar arasında belirli özelliklere göre dağıtılmaktadır. Tahsisli ithal kotasında uygulamayı kolaylaştırmak için lisans sistemi devreye girer. Lisans ise kotaya bağlı olan malların ithalatı için ithalatçıya verilen özel izindir.*
- *Gümrük tarife kota; bu türde ikili tarife sistemi uygulanmaktadır. Burada belirli bir ithalat miktarına kadar normal gümrük vergisi uygulanır, miktar aşıldığında ise tarife yükseltilir.*

Kotalar uygulanarak yurtiçinde üretilen malların üretimi kısıtlanarak o malın değeri artırılır ve üreticiye rant sağlanır. Bu durumda yerli üretim dış rekabetten korunmuş olur. Ayrıca yurtiçinde ithal edilen malın fiyatının artması sonucunda ithal edilen malın yurtiçinde üretilmesi teşvik edilir (Özbey, 1999, s.11).

İthalatı kotalar ile kısıtlamanın son hali ithalat yasaklarıdır. İthalat yasaklarında, yasaklanan malın ülkeye girişi tamamen engellenir. İthalat yasaklarına başvuru nedenleri; ekonomi için önemsiz olan veya lüks sayılan malların ülkeye girişi engellenerek döviz kaynaklarından tasarruf sağlama, yerli sanayiye dış rekabetten koruma, dış açıkların kapanması olarak sayılabilir. Bununla birlikte ithalat yasaklarına başvurma nedeni olarak ekonomi dışı faktörlerin de etkisi olabilir. Örnek olarak, genel ahlaka uygun olmayan veya kamu düzenini bozan malların ülkeye girişinin engellenmesi gibi (Seyidoğlu, 2007, s.165).

1.2.1.1.3.Sübvansiyon

Sübvansiyon, devletin yerli üretimi desteklemek adına üreticilere sağlamış olduğu yardımlar olarak tanımlanabilir. Sübvansiyon iki temel unsurdan oluşmaktadır. Birinci unsur, devlet tarafından sağlanan bir mali katkı veya gelir ya da fiyat desteği bulunmasıdır. İkincisi ise, devletin sağlamış olduğu bu desteğin yararlanana bir katkı sağlamasıdır. Yılmaz (2004, s.22), devletin bu katkıyı aşağıda yer alan yollar ile sağladığını belirtmiştir;

- *Doğrudan para transferi ya da borç transferi yoluyla*
- *Tahsili gereken kamu gelirlerinin tahsil edilmemesi yoluyla*
- *Devletin genel alt yapı hizmetlerinin dışında mal ya da hizmet temin etmesi veya mal satın alması yoluyla*
- *Bir fon ya da özel hukuk kuruluşu ya da kişi aracılığıyla.*

Sübvansiyonun temel amacı, yerli üreticilerin yabancı üreticiler ile rekabet edebilmelerini sağlamaktır. Sübvansiyonlar, yerli üreticilere mallarını gerçek maliyet ve kârların altında satın alabilme imkânı sağlar. Ülkeler belirli yerli sanayilerin gelişmesini için firmalara sübvansiyon veririler. Bunun en bilinen çeşidi ise doğrudan para transferidir (İyibozkurt, 1985, s.180).

1.2.1.1.4.Damping

Damping, uluslararası fiyat farklılaştırmasının bir türüdür. Damping ile bir malın yurtdışı piyasalarındaki fiyatı, üretim maliyetlerinin altına düşer. Damping kendi içerisinde; münferit, yıkıcı ve sürekli damping olmak üzere üçe ayrılır:

Münferit damping, aşırı stoklara sahip olan bir firmanın mallarını yurtdışında yurtiçi piyasalara göre daha düşük fiyata satmasıdır. Bunun nedeni ise firmanın plansız olarak üretim yaparak veya piyasalarda istenmeyen gelişmeler yaşanması sonucu oluşan fazla stoktur. Münferit damping, tüketiciler açısından faydalı olurken ithalata rakip firmalar açısından olumsuzluk yaratabilir. Bu durumda devlet yerli üreticileri korumak için gümrük vergileri uygulayabilir.

Yıkıcı damping ise, bir firmanın yabancı piyasalardaki rakiplerini piyasadan çıkarmak için fiyatları geçici olarak düşürmesidir. Bu durum rakip firmaların piyasalardan çekilip tek bir firmanın monopol gücüne ulaşmasına kadar devam eder. Firma monopol gücünde ulaştığında ise fiyatlar tekrar yükseltilir.

Sürekli damping, bir firmanın karını maksimum seviyeye ulaştırıncaya kadar fiyatları düşürmesidir. Bu durum, yurtiçi piyasalarında firmanın ürettiği ürünün talep esnekliğinin düşük olduğu, yurtdışı piyasalarında ise talep esnekliğinin rekabetten dolayı daha yüksek olduğu durumlarda görülmektedir. Yani her iki piyasada malların talep esnekliklerinin birbirinden farklı olması gerekmektedir. Bununla birlikte sürekli damping uygulamasının olması için monopolcünün her iki piyasayı birbirinden ayırması gerekmekte, malın fiyatının düşük olan piyasadan alınıp yüksek olan piyasada satılmasının önüne geçmelidir (İyibozyurt, 1985, s.185).

1.2.2. İthal İkamesi Modeline Yönelik Eleştiriler

Korum, ithal ikameci sanayileşme modeline yönelik gelişmiş ülke kökenli kalkınma iktisatçıları tarafından yoğun eleştiriler getirildiğini belirtmiştir. Korum (1977, s.39) yapılan eleştirileri şöyle sıralamıştır:

- *İthal ikameci model, kaynak dağıtımında bozulmaya yol açacaktır.*
- *İthal ikameci model, ekonominin ithalat yapısını değişime uğratarak ithalata olan bağımlılığı artırır.*
- *İthal ikame, gerekli yatırım malı ithalatını zorlaştırabilir.*
- *İthal ikameci modelin yabancı sermayeye açık bir politika benimsenerek uygulanması durumunda iç pazar yabancı sermaye kontrolüne girecektir.*
- *İthal ikameci model, finansman sorunları yaratabilir: Bu duruma örnek olarak bir ülkenin tüketim malı ithal ettiğinde ithalat üzerinden aldığı vergileri, iç piyasada üretim yaptığında vergi alamadığı durum verilebilir.*
- *İthal ikamesi yurtiçi tasarrufları azaltıcı etki yaratabilir: Tüketim mallarını ithal etmek zorunda kalan bir ekonomide döviz kısıtları nedeniyle yurtiçi tasarruflarda artış görülür. Ancak ithal ikamesi uygulandığı ve tüketim mallarının yurtiçinde üretildiği zaman iç tüketim teşvik edilir, ülke ekonomisi bir tüketim ekonomisine dönüşerek iç tasarruflar azalır.*
- *Gelir düzeyi arttıkça ithal ikameci model etkinliğini kaybeder: Gelir düzeyi arttıkça talep daha çok ithalat içeriği daha yüksek ürünlere yönelir. Bu ürünlere yönelik ithal ikame uygulanması ise tüketim mallarına oranla daha zordur.*
- *İthal ikameci modelin uygulanması gelir dağılımını bozucu etki doğurur: İthal ikameci model uygulandığında özellikle yabancı sermaye girişlerinin katı olduğu durumlarda yurtiçinde girişimci bir sınıf ortaya çıkar ve bu durum gelir dağılımını bozar.*
- *İthal ikameci model yurtiçi tekelleşmeyi artırır.*
- *İthal ikamesi, atıl kapasiteye yol açar ve verimliliğin artış hızını azaltır*

Korum'a göre bu eleştiriler ne tümüyle karşı çıkılabilecek ne de geçerlilikleri tamamen benimsenebilecek eleştirilerdir. Elde olanaklar olduğu ölçüde bu sakıncaları azaltacak şekilde ikame politikaları uygulanmalıdır. Bu ikame politikalarına şunlar örnek olabilir: Gümrük tarifeleri, araştırma faaliyetlerini desteklemek için firmalara araştırma sübvansiyonu , verimlilik artışına dayalı vergi avantajları, işgücü kullanımı arttığı ölçüde vergi avantajı, piyasa bozulmalarını düzeltmeye yönelik dolaylı vergiler veya sübvansiyonlar, geniş çapta piyasaya bilgi sağlayan kuruluşlar oluşturma, dış yardım olanakları, dolaysız vergi üzerine daha fazla vurgu, insanlara kendi çevreleri içinde yapabilecekleri şeylerle ilgili bilgilerini arttırabilmek için teknik yardım. (Korum, 1977, s.42)

Az gelişmiş ülkeler tarafından bilinçsiz bir biçimde uygulanan ticaret politikaları, ithal ikameci modelin kontrollü olarak uygulanmasını engelleyerek bir sorun hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum ithal ikameci modelin eleştirilmesine neden olmuştur. Berksoy (1982, s.217) ithal ikameci modelin eleştirildiği noktaları şöyle belirtmiştir:

- *Ticaret politikaları tarafından belirlenen ithalat yasakları, sanayi üretiminin nasıl olacağını, hangi endüstrilerinin kurulacağı gibi sorulara neden olarak hangi ürünlerin ithalatının yapılmayacağı sorusuyla birlikte düşünülmeye başlanmıştır. Bu nedenle kurulan endüstriler birlikte bir bütünlük oluşturamamıştır.*
- *Ödemeler dengesi açığı yaşayan ve bu durumu ithalat yasakları uygulayan ülkeler genel olarak tüketim malları ithalatını yasaklamıştır. Bu durum yerli üreticilere maliyetleri göz önüne almadan ithalatı yasaklanan tüketim mallarını üretme imkânı sunmaktadır.*
- *İthal ikamesinin ağırlıklı olarak tüketim malları üzerinden yapılması çeşitli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Öncelikle ithal ikamesi yapılacak tüketim mallarını üretmek için teknoloji ve diğer girdilerin de ithalatı yapılacaktır. Bu durum üretim yapısının gittikçe ithalata bağımlı olmasına neden olarak ödeme açıklarının daha da artması ile sonuçlanmıştır.*
- *İthal ikameci modelin bu şekilde uygulanması üreticilerin, etkinlik, verimlilik vb. maliyet düşürücü ve rekabet düzeyinin arttırıcı uygulamalardan vazgeçmelerine neden olmaktadır.*

Bir başka yorumda ise ithal ikamesi aracılığıyla yeni sanayiler kurmanın geri kalmış bir ülke için süreç içerisinde güçlükler ortaya koyabileceğine değinilmiştir. Buna göre sanayileşme ilerledikçe ikame için daha çok sermayeye ve teknik bilgiye ihtiyaç doğar. Geri kalmış bir ülkede ise teknik verimsiz ve daha az değişkendir. İleri

lkelerden aynen alınan teknoloji sermaye kıtlığı, ithal güçlükleri nedeni ile gelişmeyi takip edemez. İthal ikamesinin bu geniş teknik bilgi ve büyük sermaye isteyen mallara yayılması yeni sermaye malı, yeni teknik bilgi, yeni ara mallarının ithal talebini doğurur ki, bu da anılan ülkelerin kıt döviz kaynakları ile karşılayabilecekleri ağırlıkta olmayabilir (Aygün, 1969, s.36).

İthal ikamesinin sınırlarının genişletilmesi için ileri sürülen tedbirlerin başında iktisadi birleşmeler gelmektedir. Prebisch, Balassa gibi iktisatçılar belirtilen sakıncaların bir ülke sınırları içinde çözülmesi yerine iktisadi birliklere gidilmesinin çok daha iyi sonuçlar doğurabileceğini ileri sürmüşlerdir. Böylece rekabet, ihtisaslaşma ve büyüklükten doğan tasarrufun faydaları sağlanabilecektir. (Aygün, 1969, s.36)

Az gelişmiş ülkeler tarafından ödemeler dengesi açıklarını kapatmak üzere uygulanan ithal ikameci modelin yarattığı en büyük sorun, teknolojinin kullanılmaması gibi nedenle verimliliğin ve aynı zamanda rekabet ortamının da olmaması nedeni ile ihracat için uygun ortam oluşturmamasıdır. İthal ikameci modelin değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken konu, ülkelerin farklı sosyo-ekonomik siyasal ve kültürel özelliklerine dayalı olarak farklı ithal ikamesi modelleri uygulayabilecekleridir. İthal ikamesi modelinin sakıncalı taraflarını bertaraf etmeyi başarabilen ülkeler önemli başarılarla imza atabilmişlerdir. Bu ülkelerin başında Japonya gelmektedir. Sınai rn ihracını ithal ikameci dönemde çok büyük boyutta arttırmayı başarmıştır. Buradan çıkarak ithal ikameci modelin başarısının ülkenin sanayii politikası ile ilgili bağımsız ve doğru karar alabilmesine büyük ölçüde bağılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.UYGULAMADA İKTİSAT POLİTİKALARI

Kapitalist ekonomilerin gelişim dinamiklerini incelediğimizde, önce liberal iktisat politikalarının hâkim olduğunu, 1944 yılından itibaren Keynesyen politikalara geçildiğini, 1971 de Bretton Woods Anlaşmasının ortadan kaldırılması ile yeniden liberal iktisat politikalarına geri dönüldüğü görülmektedir.

D Ü Z E N L E M E T A R Z I		
EMPERYALİZM	“GÖRECE REDDİ”	“REDDİN REDDİ” EMPERYALİZM
Liberal Ekonomi	Keynesyen Düzenleme	Neo-liberal Ekonomi
1914	1929 1933	1950
F O R D İ Z M		1975
		NEO_FORDİZM
		2010
		POST-FORDİZM
B İ R İ K İ M R E J İ M İ		

Kaynak: Daldal, 2008, s.115

Şekil 1: Düzenleme Tarzı ve Sermaye Birikim Rejimi

Uygulanan üretim ve yönetim sistemine bakıldığında, 1914’den itibaren neoliberal döneme kadar Taylorist-Fordist bir üretim sistemi uygulanmıştır. Neoliberal dönemde ise post-fordist üretim sistemine geçilmiştir. Emperyalizmin bölüşüme ilişkin dönemlerine bakıldığında ise; 1914-1944 arası emperyalizm, 1944-71 arası emperyalizmin reddi, 1971 sonrası ise reddin reddi yani yeniden emperyalizme geçildiği görülmektedir.

2.1.Genel Olarak Keynesyen Dönem

Keynesyen politikalar, ABD’de 1933 yılında Başkan Roosevelt döneminde New Deal politikaları adı altında uygulanmaya başlanmıştır. Amacı, liberal politikaların iflası anlamına gelen 1929 bunalımına yol açan aşırı birikim krizine, talep yaratıcı müdahaleci iktisat politikaları ile çare bulmaktır. 1929 yılında yaşanan krizin talep yetersizliği ya da arz fazlası krizi olduğu anlaşıldıktan sonra liberal iktisat modeline alternatif arayışlar yoğunlaşmıştır. 1933’de Roosevelt’in New Deal politikaları kitle üretimini emecek kitle tüketimini yaratmak için başlatılan ilk düzenlemelerdir (Draeger, 2001, s.180). Hardt ve Negri (2001, s.2589)’ye göre ABD, dünya pazarının yeniden paylaşılması için uluslararası bir mücadele anlamına gelen 2.Dünya Savaşı’na dâhil

olmuş ve savaş sonrasında Keynesyen politikaları dünya yönetimi sahnesine alternatif, yeni bir model olarak sokmuştur. O andan itibaren Keynesyen modelin etkileri yerkürenin tamamında hissedilmiştir (Daldal, 2010, s.117'den alıntı).

Dünya devletlerinin sermaye birikim rejimlerinin oluşumu anlamında, alt yapıda, üretim ve yönetim sistemi olarak ne uyguladıklarına baktığımızda ise, 1914'den itibaren ABD'de uygulanmaya başlanan, sonra da dünyanın birçok ülkesine yayılan Taylorist-Fordist üretim yönetim sistemi olarak tanımlanan bir sistem ile karşılaşırız. Bu üretim ve yönetim sistemi iktisadi dinamiklerin analizi açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu sistemin özelliklerini iktisadi analize katmayan açıklamalar kapitalizmin dinamiklerini yorumlayamamaktadır (Daldal, 2009, s.85).

Uyanık, Keynesyen dönemde devletin ekonomik ve sosyal hayata aktif olarak müdahale ettiğine dikkat çekmiştir. (Uyanık, 2008, s.211). Schmidt (2003, s.547), gerek ülke içindeki paylaşım süreçlerinin gerekse uluslararası düzeydeki paylaşım süreçlerinin Keynesyen dönemde farklılık gösterdiğini ileri sürmüştür. Kitlesel üretim, kitlesel tüketim ve devlet yatırımları ile büyüme tarzının gündeme geldiğine dikkat çekmiştir. Ücretlerin ve emek verimliliğinin eşit düzeyde artmasının, kar oranlarının sabit kalmasına yol açtığını belirtmiştir. Ülkeden ülkeye farklı kurumsal yapılanmalar içerse de, bu model, devlet yatırımları, kitle üretimi ve kitle tüketimini düzenleyen sosyal paktı ile kapitalist ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır. Draeger (2001, s.180); güçlü, merkezi, kolektif pazarlık süreçleri, yüksek ücretler, Fordist ürünler temelinde bir tüketim tarzı, Taylorist-Fordist bir üretim organizasyonuna dayalı bir rekabet ortamının hâkim olduğunu belirtmiştir. Sosyal birliktelik refah devletinin gelişimi ile güçlendirilmiştir. Lipietz (1991, s.81)'e göre, "Altın çağların" başarısı, her gelişmiş kapitalist ülkenin pazarının, ücretlilerin artan alım gücü ile genişlemesine bağlı olmuştur. Gulbenkian Komisyonunda (1996, s.77) ise, 1945 sonrasında anahtar kavramı olan "kalkınma" ile kastedilenin, her şeyden önce, her biri tekil bir bütünsel varlık olarak ele alınan devletlerin kalkınması olduğu ileri sürülmüştür (Daldal, 2010, s.121-122'den alıntı).

Keynesyen dönem, altın çağ dönemi olarak nitelendirilmiştir. Bu tanımın nedeni Keynesyen dönemin uygulandığı zaman diliminde görülen yüksek büyüme oranlarıdır. Keynesyen dönem ile liberal döneme ait bazı veriler karşılaştırıldığında bu durum görülmektedir: 1900-1950 yılları arasında 32 ülkeden 16 Ekonomik Kalkınma ve

İşbirliği Örgütü (OECD) ülkesi, kişi başına düşen gayrisafi milli hâsıla ülke ortalaması olarak %1,1 oranında büyürken 1950-1987 yılları arasında ise %2,5 oranında büyümüştür. Diğer yandan bu 32 ülkenin ihracat hacimlerine bakıldığında 1900-1950 yılları arasında ihracat yıllık %1,5 artarken, 1950-1986 yılları arasında yıllık ortalama %6,5 oranında artış göstermiştir (Daldal, 2008, s.148).

Boratav, Keynesyen dönemde emperyalizmin bazı özelliklerinin reddedildiğinin altını çizmiştir. Bu dönemde, uluslararası alanda sınıfların işbirliğinin arttığını ve demokratik uzlaşmaların yapıldığını vurgulamıştır. Uluslararası alanda Keynesçi bir anlayış sayesinde, çevre ülkelerin büyüme ve sanayileşme süreçleri ile merkez ülkelerin çıkarlarının ortak bir noktada buluştuğuna dikkat çekmiştir. Boratav, altın çağ döneminde emperyalizmin çatışmacı özelliklerinin azaldığını vurgulamıştır (Boratav, 2000, s.19).

Keynesyen dönemde hem ülke içindeki hem de uluslararası düzeydeki paylaşım düzeyleri önceki dönemden farklılık göstermiştir. Keynesyen dönemde kitlesel üretim, kitlesel tüketim ve devlet yatırımları ile büyüme modeli ortaya çıkmıştır. Ücretler ve verimlilik eşit düzeyde artış göstererek, kar oranları sabit kalmıştır.

Keynesyen uygulamaların temel amaçlarından biri, spekülatif para hareketlerini engellemektir. 1944 Bretton Woods anlaşması öncesi dünyada İngiliz Keynes ve Amerikan White'a ait iki görüş gündeme gelmiştir.

Skydelsky (2003, s.55), Keynes'in o dönemdeki dünya likidite problemine çözüm olarak, uluslararası merkez bankası kurulmasını önerdiğini belirtmiştir. Bu bankanın görevinin ise, milletlerarası ödeme araçlarından stok oluşturarak bunu dünya ihtiyaçları için kullanmak olduğuna dikkat çekmiştir. Oluşturulan merkez bankası, her ülke için bancor adı verilen bir kaydi para hesabı tutacaktı. Bancor fazlası veren ülkeler, bancor açığı veren ülkelere fazla bancorları vererek açığı kapatacaklardı. Skydesky'e göre buradaki amaç, ödeme fazlalıkları veren ülkeleri caydırmaktı. Fazla veren ülkeler bu durumu sürdürdüklerinde ise, borçlular direk olarak bu fazlalıkları kullanabileceklerdi (Daldal, 2008, s.118'den alıntı). Keynes oluşacak kaydi paranın denetiminin uluslararası merkez bankası tarafından sağlanacağını ve altına endeksleneceğini belirtmiştir. Ancak Keynes'in önerisi ABD çıkarlarına uyuşmadığı için bancor kabul edilmedi ve dolayısıyla uluslararası merkez bankası da kurulamadı. ABD, ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda Keynes'in önerisini reddederek

ABD’li White’in önerisini kabul etmiş, dolar rezerv para olarak Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından onaylanmış ve altına endekslenmiştir. Bretton Woods anlaşması ile sabit döviz kuru sistemine geçilmiştir. IMF’ye üye olan devletler paralarının kurunu dolar ya da altına göre sabitlemişlerdir. IMF’ye üye devletler fonun izni olmadan paralarının değerinde %10’u aşan bir değişiklik yapmayacaklarına dair taahhütte bulunmuşlardır (Daldal, 2008, s.151).

Keynesyen dönemin sonlarına doğru ABD ve İngiliz ekonomilerinin ödemeler bilançosu açık vermiştir. İngiltere ve ABD oluşan bu açıkları kapatabilmek için banknot basmış ve bunları alacaklılarına sterlin ve dolar vererek kapatabilmişlerdir. Ellerindeki gücü kendi çıkarları için kullanarak dünya ekonomik sisteminin yapısını bozmuşlardır. Bir ülkede para sisteminde kriz olmasının en büyük göstergesi ödemeler bilançosunun sürekli açık vermesidir. Bu açığı kapatmak için ise altın, rezerv para gibi uluslararası ödeme araçlarına ihtiyaç vardır. ABD bütçe açıklarını telafi etmede kullanacağı uluslararası ödeme araçlarından yoksundu. Bu durum ise doların değerinin düşmesine neden olarak resmi kurla gerçek değer arasında fark oluşmasına yol açtı. ABD’nin ödemeler bilançosunun bozulması, dolara olan güveni sarsmıştır. 1967 yılı sonlarında ABD’nin kısa vadeli dış borçları 31 milyar dolar oldu. Bu borç, aynı zamanda ABD hazinesinden altın olarak da istenebilecek olan borç miktarıdır. Buna karşılık o dönemde ABD hazinesindeki altın rezervleri 12 milyar olduğu ve bunun 10 milyar dolarının ise kanunen iç dolaşımın güvence altına alınması için dışarıya çıkarılamayacağı görülmüştür. ABD’nin alacaklıları olan ülkelerin alacaklarını altınla talep etmeleri durumunda ABD’nin altın rezervleri önemli ölçüde azalacaktı. Bu nedenle ABD köklü bir değişiklik yaparak 1971 yılında doları altına endekslemekten vazgeçtiğini açıkladı ve Bretton Woods sistemi çökertilmiştir. Yaşanan bu gelişmelerin sorumlusu olarak Keynesyen politikalar gösterilmiş ve tekrar liberal iktisat politikalarına dönüş yapılmıştır (Daldal, 2008, s.152-153).

2.2.Krize Yönelik Görüşler

Ortaya çıkan krize yönelik olarak birçok farklı görüş bulunmaktadır. Öncelikle birçok iktisatçı krizi, petrol krizi olarak değerlendirmiştir. Bu durumun nedeni, petrol

fiyatlarındaki ani yükseliştir. Birçok iktisatçı petrol fiyatlarındaki ani yükselişi, krizin nedeni olarak görmüştür.

Krizin nedeni olarak birçok iktisatçı, Keynesyen politikaları göstermektedir. Keynesyen politikalar; yetersiz olması, ortaya çıkan işsizlik ve durgunluğa çözüm üretememesi, tüketicilerin farklılaşan taleplerini karşılayamaması gibi nedenler ile eleştirilmektedir.

Ölmezoğulları (2003, s.102), Keynesyen politikaların yetersiz olmasını aşağıdaki gibi belirtmiştir:

1960'lı yılların sonlarından itibaren başlayan duraklama, 1973 petrol krizi ile doruk noktasına ulaşmıştır. Keynesçi düşünceye göre belirli bir düzeyde enflasyon tam istihdamın gerçekleştirilmesinin bedeliydi. Oysa 1970'li yıllarda enflasyon ve işsizlik oranları birlikte yükseliyordu. Stagflasyon olarak adlandırılan bu durum karşısında, ekonominin daralma dönemleri için önerilen Keynesyen reçeteler yetersiz kalıyordu.

Çelik, Keynesyen dönemin sona ermesine vurgu yaparak 1970'li yıllar ile birlikte mevcut sistemin sınırlarına ulaştığını, sermaye birikiminin tıklandığını, işsizlik ve enflasyon oranlarının artmaya başladığını belirtmiştir (Çelik, 2006, s.51).

Keynesyen talep yanlı politikalar ile sağlanan büyüme ve refah artışının bir süre sonra iç pazarın doymasına neden olmuştur. Bu durum, kitlesel üretimin tüketicilerin farklılaşan ürün taleplerini karşılamada yetersiz kalmasına yol açmıştır. Uygulanan Keynesyen ekonomi politikaları çerçevesinde devletin yaptığı sosyal harcamalar ilerleyen yıllarda bütçe açıklarına neden olmuştur (Abacı, 2012, s.37). Abacı, devletin ekonomi ve sosyal hayata aktif müdahalesini savunan Keynesyen politikaların krizin sorumlusu olarak görüldüğünü ve önemini kaybetmeye başladığını vurgulamıştır. Oluşan krizin durumunu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ele alarak ABD, İngiltere, Kanada gibi gelişmiş ülkelerde serbest piyasa ekonomi politikasını savunan neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlandığını belirtmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise 70'li yıllarda yaşanan kriz daha ağır hissedilmiştir. Keynesyen politikaların uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci sanayileşme politikaları, petrol üreticisi ülkelere sağlanan finans imkânlarıyla karşılanıyordu. Ancak 74 yılında yaşanan kriz ile artan faiz oranları uluslararası bankalardan alınan kredilerin maliyetini daha da arttırmış ve gelişmekte

olan ülkelerin borç krizine girmesine neden olmuştur. (Şenses, 2004, s.3; Abacı, 2012, s.53).

Hübner (1989, s.228), Keynesyen dönemde tam istihdamın sağlanması, toplumsal üretimin gelişmesi, ücretlerin artması, tüketim ürünleri üretiminin artması gibi gelişmelerin kapitalist ekonomilerde normalleşme dönemi olarak yorumlandığını ileri sürmüştür. Bu dönemden sonra gerçekleşen düşük büyüme oranları, ücretlerin azalması, işsizliğin artması, durgunluk gibi gelişmelerin, kapitalist toplumun uzlaştırıcı niteliğinin ve demokrasinin tehdit edilmesi olarak yorumlandığını belirtmiştir (Daldal, 2008, s.131'den alıntı).

İktisatçıların bazıları krizin nedeni olarak Keynesyen uygulamaları göstermekle birlikte daha geniş kapsamlı açıklamalar da yapmıştır. Bulutay, Keynesyen uygulamaların devam edememesinin nedenleri şu şekilde sıralamıştır: Özel şirketlerin savaş zamanı ve sonrasında sağlamış oldukları işçi-işveren birliklerini koruyamamaları, Bretton Woods sisteminin sürdürülememesi, teknolojik gelişme hızının yavaşlaması, verimlilik artışının yetersiz kalması, yatırımların devam ettirilememesi, ani yükselen petrol fiyatları ve enflasyon içindeki durgunluk durumlarıdır (Bulutay, 2007, s.73).

Diğer taraftan iktisatçıların bazıları krizin nedeni olarak uygulanan üretim sistemini göstermiştir. Bu görüşe göre, kriz uygulanan üretim sistemi olan fordizmden kaynaklanmaktadır. Fordist üretim tarzı, kendi yapısından kaynaklanan problemleri nedeni ile farklılaşan talep yapısı vb. yeni koşullara uyum sağlayamayarak krize neden olmuştur.

Bernard (1991, s.87)'a göre kriz, kitle üretimine yönelik teknolojik üretimden mikro elektronik ürünlere dayalı ve basit bir otomasyon sisteminden ziyade üretim, tasarım, yönetim ve pazarlama faaliyetlerine dayalı bilgi yoğun bir üretim sistemine geçişte yaşanmıştır. (Daldal, 2009, s.168'den alıntı).Daldal, fordist üretim sisteminin krize girmesinin nedenlerini; pazarın değişen talep yapısı, rekabette yeni unsurların ortaya çıkması ve fordist üretimin kendi iç tıkanıklıkları nedeniyle yeni koşullara uyum sağlayabilecek niteliğe sahip olmaması olarak özetlemiştir (Daldal, 2009, s.168).).

Kazgan (2005, s.90), Keynesyen dönemin son yıllarını şu şekilde özetlemiştir:

Durgunluk aynı zamanda merkezin iç dengelerini bozan değişimler yaratmıştı. Buna 1980'li yılların başından itibaren ABD'nin büyüyen bütçe açıkları ve dış açıklarına karşılık Japonya'nın ABD karşısında sürekli dış fazla sağlıyor olması, ABD'nin açıklarını büyüten ülke konumuna gelmesi eklendi. Ayrıca Japonya ABD'nin

açıklarını finanse eden başlıca kaynak olmuş doğrudan yatırımları ile ABD pazarında önemli bir oyuncu olmaya başlamıştı. Japonya, Uzakdoğu'da bir güç merkezi olarak yükselirken, Asya Kaplanları diye tanımlanan Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur, Japon modelini izliyor, yüksek gelişme hızları ihracat artışında kırdıkları rekorlar ile öne çıkıyorlardı... Bu dinamik ülkeler takımı, Hong Kong hariç, hiç de serbest piyasa kurallarına göre çalışmıyordu. Her türlü devlet desteğinde ithalat ve ihracat korumacılığıyla büyümeye ve ihracata ivme veriyor, başta ABD, dünya pazarlarını işgal ediyorlardı. Ayrıca bu ülke takımı (Japonya 1990'a, diğerleri de 1997'e kadar) kapitalizmin şiddetli krizlerini de yaşamıyordu. Üstelik merkez firmalarının modellerini, teknolojisini, markalarını 'taklit' ederek ucuza üretmede öne çıkıyor; haksız rekabet yaratıyor ve başta ABD'nin olmak üzere, Batı'nın pazarlarını işgal ediyordu.

Kazgan, iktisadi gelişmelerin yanı sıra ülkelerin gelişme düzeylerine de yer vermiştir. Kazgan diğer iktisatçılardan farklı olarak Japonya'nın gelişimine dikkat çekmiştir.

Genel olarak birçok iktisatçı, krizin nedeni olarak Keynesyen politikaları göstermektedir. Ancak Japonya'nın gelişimine bakıldığında bu durumun gerçek olmadığı görülmektedir. Japonya, Keynesyen dönemde ve sonrasında önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Dolayısıyla kriz aslında fordizmin krizidir.

Aşağıda yer alan tabloda 1951-73 yılları arasında ülkelerin ihracat ve milli gelir gelişim oranları verilmiştir. Buradaki amaç, krizin nedeni olarak gösterilen Keynesyen politikaların her ülkede aynı etkiyi yaratıp-yaratmadığını ortaya çıkarmaktır.

Tablo 1: Ülkelere Göre İhracat ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Oranlarının 1951-73 Yılları Ortalaması

Ülkeler	İhracat	GSMH(%)
Avusturya	10,7	5,1
Kanada	6,9	4,6
Fransa	8,1	5
İtalya	11,7	5,1
Hollanda	10,1	5
İngiltere	4,1	2,7
Belçika	9,4	4,4
Danimarka	6,1	4,2
Batı Almanya	10,8	5,7
Japonya	15,4	9,5
Norveç	7,2	4,2
ABD	5,1	3,7

Kaynak: Cornwall, 1977, s.162; Daldal, 2008, s.161

Yukarıdaki tabloya göre, ülkeler arasında hem ihracat hem de GSMH büyüme oranları açısından en fazla gelişme gösteren ülke Japonya'dır. İncelenen dönemde ABD ve İngiltere gibi kapitalist ülkeler, gerek ihracat gerek GSMH büyüme oranları açısından en geride kalan ülkeler olmuşlardır.

Aşağıda yer alan tabloda, merkez ülkelerin yıllara göre GSYİH, enflasyon ve işsizlik oranları gösterilmektedir. Tabloda krize ait döneme bakıldığında (1961-70), ABD'nin büyüme oranı %3,8 iken, Japonya'nın büyüme oranı %10,5 olarak gerçekleşmiştir. Japonya bu dönemde çok büyük gelişme göstermiştir. İşsizlik oranlarına bakıldığında ise, Japonya'nın ABD'ye göre avantajlı durumda olduğu görülmektedir. 1961-70 döneminde ABD'de işsizlik oranları %4,2 iken, Japonya'da işsizlik oranları %1,2 olarak gerçekleşmiştir. Tablodan, Keynesyen dönemdeki uygulamaların her ülkede aynı sonuçları yaratmadığı anlaşılmaktadır. ABD'de ekonomik durum kötüleşirken Japonya'da gelişme yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla krizin dünyanın her bölgesinde geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Kriz, fordizmin krizidir. Japonya, ABD'den farklı bir üretim yönetim sistemi uygulayarak krize girmemiş aksine büyük bir sıçrama yaşamıştır. Krizi, kapitalist üretim tarzının olağan sonucu olarak ortaya çıkmış kapitalizmin krizi olarak değerlendirmek, krizin özgün koşullarını ve özelliklerini göz ardı etmek anlamına gelmektedir.

Tablo 2: Merkez Ülkelerde GSYİH, Enflasyon ve İşsizlik Oranları (1961-2000)

Yıllar	GSYİH(%)			Enflasyon(%)			İşsizlik(%)		
	AB	ABD	Japonya	AB	ABD	Japonya	AB	ABD	Japonya
1961-70	4,8	3,8	10,5	4,4	3	5,4	2,3	4,2	1,2
1971-80	3	2,8	4,5	10,9	7,4	7,7	4,1	6,4	1,8
1981-90	2,3	2,5	4,2	6,7	4,7	1,7	9,6	7,1	2,5
1990-95	1	2,6	1	4	2,4	0,9	11,5	5,5	2,3
1995-2000	2,7	3,9	1,3	1,9	2,5	0,3	9,6	4,6	4,1

Kaynak: Kazgan, 2005, s.90; Ş.Daldal,2008,s.163

Genel olarak Keynesyen uygulamalara son verilmesine gerekçe olarak; artan ücretler, işçilere verilen sosyal haklar ve devletin ekonomiye müdahalesi gösterilmiştir. Keynesyen politikalara geçilmesinin asıl nedeni, 1929 yılında liberal iktisat uygulamaları sonucu ortaya çıkan efektif talep yetersizliğine çözüm olarak talebin

arttırılmasıdır. Keynesyen iktisat ile bu sorun çözülmüş, yüksek büyüme ve istihdam oranlarına ulaşılmış, insan haklarının geliştiği ve refah düzeyinin arttığı bir düzen oluşturulmuştur. Bu durum Japonya'nın ortaya çıkarak ABD'nin hâkim olduğu pazarları ele geçirmesine kadar devam etmiştir. Japonya uyguladığı üretim sistemi ile pazarları ele geçirmiş ve fordizmin krizine neden olmuştur (Daldal, 2008, s.168).

Bu analizlere dayalı olarak, krizin Keynesyen iktisat politikalarının iflâsı anlamına gelmeyeceği söylenebilir. Tam istihdam, sendikaların gelişimi, ücretlerin ve sosyal hakların gelişimi gibi emek piyasasının temel özelliklerine etki eden bir iktisat politikasının uygulamadan kaldırılmasının gerçek nedenlerini ortaya koymak sosyal politikanın gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

ABD'nin çıkarları ile uyuşmayan makroekonomik politikaların dünya ölçeğinde uygulanmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. ABD bir sanayi devi ve dünya ihracatında söz sahibi iken finans sermaye yerine reel sektörün sermaye birikiminin öne çıktığı Keynesyen modelin egemen olması sağlanmıştır. ABD pazar paylarını kaybetmeye ve sanayi üretimine dayalı bir sermaye birikim modelinin kazanamı olma durumundan çıkmaya başladığında, Keynesyen iktisat uygulamalarına da son verilmiştir. 1970'lerin krizine alternatif üretim sistemi dönüşümünü gerçekleştirmekte zorlanan ve bu nedenle ekonomik göstergeleri inişe geçen ABD'nin önderliğinde, dünyanın iktisadi elitleri Keynesyen düzenleme tarzını terk edip, yeniden liberal düzenleme tarzına geçmişlerdir.

2.3.Neoliberal Dönem

1971 yılında Bretton Woods anlaşmasından vazgeçilmesi ile birlikte Keynesyen uygulamalar sona ermiş ve neoliberal dönem geçilmiştir. Neoliberal dönemde gerçekleştirilen en belirgin politikalar, devletin ekonomideki rolünün azaltılması ve finans sermayesi üzerindeki denetimlerin azaltılması olmuştur.

Çeştepe ve Güdenoğlu, neoliberal politikaların temel özelliklerini; devletin ekonomi içerisindeki işlevinin azaltılması, dış ticaret ve finansal serbestleşmenin sağlanması, ithal ikameci sanayileşme politikaları yerine ihracata yönelik sanayileşme politikalarının benimsenmesi olarak sıralamışlardır (Çeştepe ve Güdenoğlu, 2016, s.121).

Duman (2011, s.693), devletin piyasalardaki rolünü minimize eden neoliberal politikaların temel ilkeleri şu şekilde sıralamıştır:

- *Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi*
- *Ekonomideki düzenlemelere son verilmesi*
- *Ticaret ve sanayinin liberalleşmesi*
- *Vergilerde büyük indirim yapılması*
- *Enflasyonu denetim altında tutmak için parasalcı önlemlerin alınması*
- *Örgütlü işgücü üzerindeki sıkı denetimin sağlanması*
- *Kamu harcamalarının azaltılması*
- *Devletin küçültülmesi*
- *Uluslararası piyasaların gelişmesi*
- *Küresel finans akışları üzerindeki denetimlerin kaldırılması*

Neoliberalizmin yukarıda sıralanan ilkelerine göre devlet pasif konuma düşürülmüştür. Piyasalara devletin müdahalesi sınırlandırılmış ve piyasaların işleyişi serbest bırakılmıştır.

Kılıç'a göre, neoliberalizm bir önceki dönemde yaşanan krizin nedeni olarak devletin aktif rolüne ve yasalara dikkat çekmiştir. Bu nedenle neoliberalizm; sermayenin uluslararası dolaşımını engelleyen sınırlamaların, üretim artışının ve artı değer azalmasına neden olan engellemeleri ve sermayenin karşısında emeği koruyan yasaların kaldırılmasını amaçlamıştır (Kılıç, 2006, s.56). Bu amaçlar doğrultusunda neoliberalizm, emek-sermaye ilişkilerini yeniden düzenleyerek emeği esnekleştirmiş ve emeğin örgütlenerek toplu hareketini engelleyici düzenlemeler getirmiştir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009, s.63).

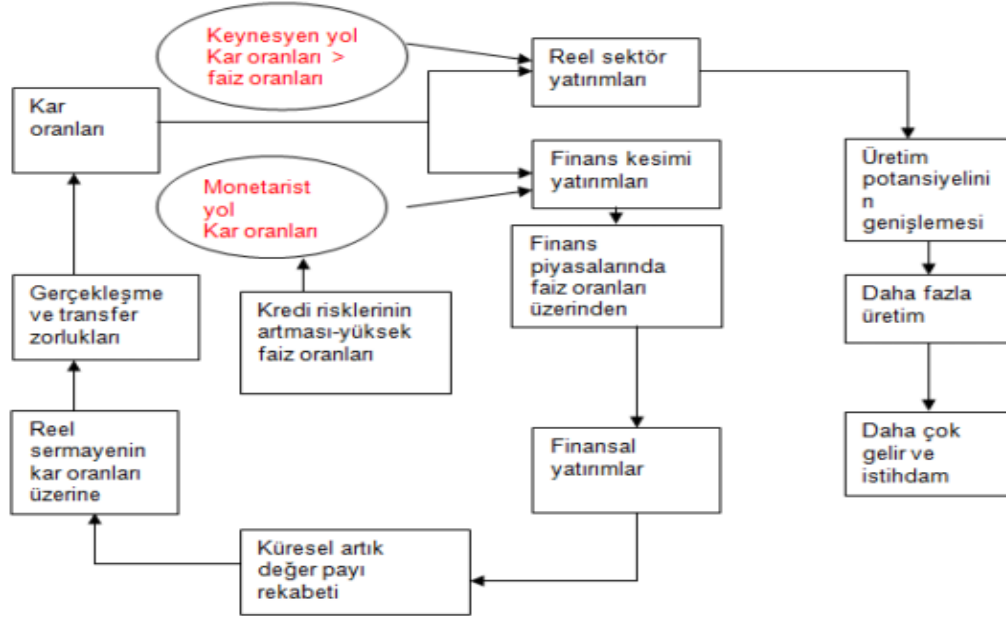
Dumludağ'a göre, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren uygulanan ekonomik politikalar neoliberal paradigma ekseninde yeniden yapılandırılmıştır. Buna göre piyasaların kendiliğinden çalışması için her türlü düzenlemeden kaçınılması gerektiği düşüncesi yaygınlık kazanırken; ticaretin serbestleşmesi, sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması ve kamu harcamalarının kısılması ön plana çıkmıştır (Dumludağ, 2004, s.121-136).

Türkey'a göre, neoliberal politikaların oluşumunda rol oynayan faktörlerden birisi Washington Uzlaşmasıdır. 1980'li yıllarda uygulanan Washington Uzlaşması, neoliberal politikalara geçiş sürecinde problem yaşayan ülkelere kolaylık sağlamaya yönelik olarak planlanmıştır. Washington Uzlaşması, IMF'nin istikrar programlarını uygulaması ve DB'nin yapısal uyum kredilerini sağlaması açısından önemli bir

uygulamadır. Bu uzlaşma ile özelleştirme, esnekleşme ve kuralsızlaşma gibi önemli kararlar alınmıştır (Türkay, 2009, s.327). Washington uzlaşması esas olarak liberalizasyon, özelleştirme ve ekonomik istikrar sağlamak üzere odaklanmış ve bu doğrultuda serbest piyasa ekonomisini savunmuştur. Bu anlayışa göre piyasalar, sınırlı devlet müdahalesi ile serbest olarak işlemeye başlamıştır.

Daldal, monoterist birikim ile keynesyen birikim modelini karşılaştırmıştır. Daldal'a göre, neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması ile ABD'nin yüksek cari açık veren hesabını sermaye ithali yoluyla kapatma imkânı doğmuştur. Keynesyen politikaların uygulandığı dönemde ekonomi belirli kurallara göre düzenlenirken, Neoliberal politikaların uygulanması ile bu düzenlemelerden vazgeçilerek düzenleme görevi, neoliberal politikalarla uygun olarak revize edilen uluslararası kurumlara (IMF, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), DB) verilmiştir.

Aşağıda yer alan şekilde sermaye birikiminin Monoterist ve Keynesyen politikalar ile belirlenmesi durumunda oluşan farklılıklar verilmiştir. Şekilde Monetarist ve Keynesyen birikiminin farklı sonuçlar yarattığı görülmektedir. Keynesyen modele bakıldığında faiz oranlarının sermayenin kar oranlarından düşük olduğu görülmektedir. Bu durum gerçekleştiğinde, finans kesimine giden kanal kontrol altına alınabilmekte ve sermayenin reel sektöre akışı sağlanabilmektedir. Bu sayede reel üretim artmakta ve daha fazla gelir ile beraber istihdam artışı da sağlanabilmektedir. Diğer taraftan liberal iktisat görüşüne göre monoterist birikim rejimi uygulandığında faiz oranları sermayenin marjinal kar oranlarından yüksek olarak gerçekleşmektedir. Bu durumda sermaye finans kesiminin kanalına gitmektedir. Faiz oranlarının piyasalarda serbest olarak belirlenmesi ile finansal yatırımlar spekülative olarak gerçekleşmekte ve büyük kar oranları ile reel sektör üzerine baskı kurmaktadır. Elde edilen spekülative kazançlar karşısında reel sektör karşılık olarak ucuz üretim yapmaya çalışmaktadır. Bu durum piyasalarda denetimlerin de ortadan kalkmasıyla dibe doğru bir yarışa ortam hazırlamaktadır. Dolayısıyla emek maliyetlerinin baskılanması üzerinden gerçekleşen bu durum ücretlerin düşmesine, emeğin alım gücünün azalmasına, spekülative kazançlar karşısında reel sektör yatırımlarının karının düşüklüğü nedeniyle cazibesini kaybetmesine, işsizliğin artmasına neden olmaktadır (Daldal, 2010, s.105-106).

Kaynak: Alvater ve Mahnkopf, 2004, s.168; Daldal, 2010, s.105

Şekil 2: Monetarist ve Keynesyen Birikim

Bretton Woods anlaşmasının sona ermesi ile birlikte dolar artık standart bir birime bağımlı değildir. Bu durumda doların değeri insanların spekülasyon beklentilerine göre belirlenmeye başlamış ve finansal serbestleşme gerçekleşmiştir. Dolayısıyla neoliberalizme geçilmesiyle doların günlük alım-satım işlemlerinde tarihte görülmemiş artış gerçekleştirmeye başlamıştır. Belirsizlik ve risk koşullarının hâkim olduğu böyle bir ortamda sanayi sermayesine dayalı büyüme önemini kaybetmeye başlamıştır. Finans sermayesi sanayi sermayesi üzerinde baskı kurarak yüksek faizi, düşük enflasyonu ve yüksek finansal getiriyi amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda finans sermayesi işsizliğin azaltılması, ithalat-ihracat dengesinin sağlanması, sabit sermaye yatırımlarının sürdürülebilirliği vb. hedefleri gündemine almamaktadır. Finans sermayesinin temel hedefi enflasyonu düşük tutarak yüksek faiz geliri elde etmektir (Yeldan, 2009, s.15).

Finansal serbestleşme ile birlikte finansal sermayenin kısa dönemli yüksek faiz getirisi sağlama hedefi, sanayileşme hedeflerinin önüne geçmiştir. Bu durumda finansal kazancın sağlamış olduğu getiri önemlidir. Finansal serbestleşmenin ilk yıllarında reel sektörde kullanılan her 1 dolara karşılık dünya finans piyasalarında 25-30 dolarlık bir işlem hacmi gerçekleşirken, 1970’li yıllarda günde 190 milyar dolar hacmi olan dünya

döviz piyasası işlemleri, 1990'ların başında günde 1,2 trilyon dolara ulaşmıştır (Yeldan, 2009, s.16).

Gerçekleşen finansal serbestleşmeye karşı sanayi sermayesi önemini kaybetmiş ve sanayisizleşme olgusu ortaya çıkmıştır. İstihdam yaratma potansiyeli olan sanayi sektörü önemini kaybederek işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. Sanayi sektörü önemini kaybederken hizmetler sektörü yükselişe geçmiştir. Hizmetler sektöründe istihdam edilenler ise vasıflı ve vasıfsız işgücü olarak ikili bir yapı sergilemektedir.

Yapılan köklü değişiklikler, 1980 sonrasında kapitalizmi yeniden yapılandırarak neoliberalizm, postfordizm ve küreselleşme kavramlarını gündeme getirmiştir. Bu kavramların temel amaçları, sermayenin karını maksimize etmek ve emeği kontrol altına almaktır. Emeğin kontrol altına alınmasında, yedek işgücünün bulunması önemli bir durumdur. İşsizliğin arttığı dönemlerde yedek işgücünün bulunması, işçiler arasında rekabeti arttırarak işçilerin daha düşük ücretlerde daha uzun ve yoğun olarak çalışmasına neden olur. Bu nedenle kriz dönemlerinde sayıları daha da artan yedek işgücü ordusu, sermayenin emeği baskı altına almasında önemli bir rol üstlenir (Özçelik, 2013, s.442).

Koray, neoliberalizm sonucu olan küreselleşme olgusunun, finans sermayesi üzerindeki denetimleri kaldırdığını belirtmiştir. Bu durumun sermayenin küresel düzeyde serbestçe dolaşımına izin vererek sermaye akışını hızlandığını ve ekonomik büyümede sektörlerin aldıkları payı değiştirerek önceliği sanayi sektöründen hizmetler sektörüne kaydırıldığını belirtmiştir. İstihdam yaratma kapasitesi yüksek olan sanayi sektöründeki daralma istihdam oranlarını azaltmış, payı artan hizmetler sektörü ise istihdam oranlarını arttırmaktan uzak bir görüntü izlemiş ve ayrıca istihdam edilme noktasında ikili bir yapı meydana getirmiştir. Hizmetler sektörü bir tarafta yüksek ücretli vasıflı işgücünü istihdam ederken diğer tarafta düşük ücretli, vasıfsız, kötü çalışma koşullarına sahip işgücünü istihdam etmektedir. Koray, hizmetler sektörünün bünyesinde yer alan bu ikili istihdam yapısının, post-fordist üretim yapısından kaynaklandığını vurgulamıştır (Koray, 1995, s.766). Neoliberalizm, serbest piyasa ekonomisine dayalı ulus devletlerin koruyucu önlemlerine izin vermeyen bir dış ticaret rejimi benimsemektedir. Bu yapı, finansallaşma ve sanayisizleşme olgularını ortaya çıkarmaktadır.

Neoliberal küreselleşme sürecinde bir diğer önemli faktör teknolojik ilerlemelerdir. Teknolojik gelişmeler, emeğin iş akışındaki örgütlenme biçimlerini farklılaştırmıştır. Gelişen teknoloji, yeni istihdam türleri ve yeni işler yaratırken aynı zamanda var olan istihdam türlerini ve iş alanlarını da ortadan kaldırmaktadır. Post-fordist üretim biçiminde, farklılaşmış ürün talebine karşı kaliteli üretim yapabilen nitelikli/merkez işgücü istihdam edilmektedir. Diğer taraftan ise üretim ölçeğinin azalması, taşeron üretim biçimlerinin yaygınlaşmasına ve istihdam koşullarının değişmesine neden olarak vasıfsız, güvencesiz ve düşük ücretli işgücünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum ayrıca devletin emek piyasalarına müdahalesini azaltmıştır. Öngen'e göre, üretimde teknolojiyi kullanan post-fordist üretim sistemi, emeğin kendi içinde vasıflı-vasıfsız olarak ayrılmasına neden olmuş ve meydana getirdiği taşeron sistem ile birlikte emek yoğun üretimi, emeğin ucuz olduğu bölgelere kaydırmıştır. Böylece emeğin kendi içinde bölünmesine uluslararası bir boyut eklenerek, gelişmiş ülkelerdeki emek gücü ile az gelişmiş ülkelerdeki emek gücü karşı karşıya gelmiştir (Öngen, 1998, s.197). Emeğin yapısında meydana gelen bu değişimler esnekliğin uygulamaya geçmesini kolaylaştırmıştır. Neoliberal uygulamaların emeği koruyan düzenlemeleri ortadan kaldırması sonucunda emek, sömürüye açık hale gelmiştir. Ayrıca işletmelerde esneklik uygulamalarının yaygınlık kazanması ile sendikalaşma zor hale gelmiştir. Dolayısıyla sendikalar; işletmelerde ortaya çıkan esneklik uygulamaları, işsizliğin artması ve iş güvencesinin olmaması gibi nedenlerle gücünü kaybederek örgütlenemez hale gelmiştir (Koray, 1995, s.766). Sermayenin emek gücünü baskı altına almasındaki önemli faktörlerden biri emek gücünün esnekliğidir. Esnek emek gücü biçimleri; devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması, fason üretim zinciri, neoliberal politikalar çerçevesinde yasal mevzuatın düzenlenmesi gibi uygulamalar ile kayıt dışı sektörün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Oluşan kayıt dışı sektör giderek büyümekte ve formel işgücünden daha fazla işgücünü bünyesinde barındırmaktadır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.155). Meydana gelen bu değişimler sonucunda işsizlik oranları artış gösterirken, çalışma standartları kötüleşmekte ve istihdam edilenler arasındaki farklılıklar artmaktadır. Dolayısıyla ücretler önemli ölçüde azalmakta, ücret artışları sürekli verimlilik artışlarının gerisinde kalmakta ve ücret eşitsizlikleri ile gelir dağılımında eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, merkez ülkelerde esnek istihdam biçimlerinin oranı artarken,

çevre ülkelerde kayıt dışı sektörde çalışanların sayıları artmaktadır (Mütevellioğlu ve Işık, 2009, s.163-164).

Neoliberal uygulamaların finans sermayesi üzerindeki denetimleri kaldırması ile hizmetler sektörü yükselişe geçmiştir. Hizmetler sektörünün değişmesi ile birlikte istihdam yapısı değişmiştir. Bu durum bir tarafta nitelikli üretim yapabilen vasıflı işgücünün diğer tarafta taşeron olarak istihdam edilen, düşük ücretli, güvencesiz vasıfsız işgücünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. İstihdam yapısında meydana gelen bu değişim, esnekliğin uygulanması ile birlikte kayıt dışı sektörün oluşmasına yol açmıştır. Uygulanan neoliberal politikalar, istihdam yapısını bozarak emek koşullarının kötüye gitmesine neden olmuştur.

2.4.Neoliberalizmin Diğer Politikaları

1.4.1. Özelleştirme

Kozanoğlu, Gür ve Özden'e göre, neoliberalizmin en önemli politikalarından biri özel mülkiyetin üstünlüğünün sağlanmasıdır. Bu politikaya göre, devletin ekonomik alandaki faaliyetleri sona ermeli ve devletin yerini serbest piyasa ekonomisi almalıdır. Bu doğrultuda devletin idaresinde olan KİT'ler özel sektöre devredilmelidir. Özelleştirme bu şekilde yapılabileceği gibi devletin özel sektöre mal ve hizmet temin etmesi ya da devletin ekonomik alandaki denetim ve düzenlemeleri azaltması şeklinde de yapılabilir. Neoliberalizme göre bu özelleştirme yolları piyasaya işlerlik kazandıracaktır (Kozanoğlu ve diğerleri, 2008, s.67).

1.4.2.Deregülasyon

Deregülasyon, özelleştirme ve liberalleşmeyle anılan neoliberalizmin en önemli kurallarından biridir. Deregülasyon en geniş anlamıyla, siyasi iktidarların şirket faaliyetlerinin önündeki engelleri ve kısıtlamaları kaldırmalarıdır (Güzel, 2013, s.42).

Kozanoğlu, deregülasyon uygulaması ile sermaye hareketlerinin serbestçe dolaşımına imkân oluşturulacağını belirtmiştir. Bu uygulama ile sermaye hareketleri önündeki engeller kaldırılır. Örnek olarak, finansal deregülasyon ile bankalar ve şirketler yurtdışından borçlanabilir ve ayrıca hükümetin denetimi olmadan yurtdışına yatırım yapabilirler. Dolayısıyla ulusal piyasalarda yerli ve yabancı sermaye ayrımcılığı

olmayacak, yabancı sermayeyi ulusal piyasalara çekmek için çalışmalar yapılacaktır (Kozanoğlu ve diğerleri, 2008, s.70-71). Sonuç olarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte ticaret, devlet müdahalesi olmaksızın dünya piyasalarına yayılacaktır.

Güzel'e göre, deregülasyon uygulamalarının olumsuz yönleri bulunmaktadır. Güzel, deregülasyon uygulamalarının emek piyasalarını ciddi olarak etkilediğini belirtmiştir. Uygulamalar sonucunda; sendikal haklar kısıtlanmış, iş güvencesi önemli ölçüde azaltılmış, çalışma saatleri uzatılmış ve iş güvenliği standartları aşağı çekilmiştir. Emek piyasalarında esneklik uygulamaları hakim olmuş, emek gücü mağdur olmuştur. Uygulanan deregülasyon politikaları ile kamu işletmeleri değerinin altında özelleştirilmiştir. Özelleştirme uygulamaları eğitim, sağlık, enerji gibi birçok önemli sektörde yapılmıştır. Bu uygulama sonucunda ise yine çalışma koşulları, ücretler ve istihdam oranları ciddi olarak gerilemiştir (Güzel, 2013, s.43-44).

1.4.3.Siyasi Liberalizasyon

Bir diğer neoliberal politika, siyasi liberalizasyondur. Karagül'e göre siyasi liberalizasyon, uluslararası kuruluşlarının siyaset üzerindeki etkilerinin artmasıyla birlikte önemli hale gelmiştir. Uluslararası kuruluşlar ve gelişmiş ülkeler, ülkelere ekonomik alanın yanı sıra siyasal alanda da liberal politikaların uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu uygulama sonucunda ülkeler gittikçe yönetim açısından birbirine benzemekte ve siyasal küreselleşme süreci yaşanmaktadır. Ülkeler, yönetim açısından benzerlik gösterirken birbirilerinden bağımsız hareket etme imkânı da kalmamıştır (Karagül, 2012, s. 162).

1.4.4.Küreselleşmenin Yaygınlaştırılması

Küreselleşme ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Bunlardan biri, küreselleşmeyi zaman ile mekânın sıkışması olarak tanımlarken diğeri küreselleşmeyi hâkimiyetin ulusal devletler üzerinde büyüyen bir güç olarak vurgulamaktadır (Başlı ve Öncel, 2007, s.125).

Erbay, küreselleşmenin yaygınlaştırılmasında özellikle teknoloji ve iletişimde yaşanan gelişmelere dikkat çekmiştir. 1980'li yılların başında bilgi, mal ve hizmetler

uluslararası dolaşıma girmeye başlamış ve bu durum 1990'lı yıllarda artarak devam etmiştir. 1980'li yıllardan sonra ülkeler arası ekonomik ilişkiler gelişmiş, kutuplaşmalar çözülerek dünyada bir liberalleşme süreci yaşanmıştır (Erbay, 1996, s.3).

2.DÜNYA TİCARET YAPISINDAKİ GELİŞMELER

2.1. Dünya Ticaretinde Değişen Mal ve Hizmet Niteliği

2.Dünya Savaşından sonra dünya ticareti hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Dünya ticaretinde yaşanan bu gelişmeler mal ve hizmetlerin niteliğinde değişime neden olmuştur. Bununla birlikte dünya ticareti, üretim gruplarına göre sınıflandırılarak birincil ürün (hammadde), imalat ve hizmetler olarak üç gruba ayrılmıştır.

2.1.1.Birincil Ürünler (Hammaddeler)

Birincil ürünler (hammaddeler); denizden veya yeryüzünden çıkarılan ya da topraktan veya hayvanlardan elde edilen, hiç işlem görmemiş veya çok az işlem görmüş ürünler olarak tanımlanmaktadır. Birincil ürünler temel olarak tarımsal ürünler ve madenler olarak iki gruba ayrılmaktadır. Tarımsal ürünler, gıda maddelerinden (işlem görmüş gıda ürünleri, meşrubat, tütün, hayvansal ve bitkisel yağlar, tohum yağları ve meyveler gibi) ve tarımsal hammaddelerden (ham deri, kürk, ham kauçuk, mantar, tahta, kâğıt hamuru ve pamuk gibi) oluşmaktadır. Maden ürünleri ise cevherler, mineraller (demir cevheri ve ham zenginleştiriciler gibi), akaryakıtlar (petrol ürünleri), içinde demir bulunmayan madenlerden (bakır, kalay, çinko, vb.) oluşmaktadır (Güllü, 2011, s.21).

Birincil ürünler esas olarak hiç işleme uğramayan veya üzerinde çok az bir işleme uğrayan ürünlerden oluşmaktadır. Bu ürünler kendi içerisinde tarımsal ürünler ve madenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Tarımsal ürünler ve madenler de kendi içerisinde alt gruplara ayrılmaktadır. Esasında birincil ürünler, tarımsal ürün alt grubunda yer alan gıda maddeleri hariç tutularak değerlendirildiğinde sadece hammaddeler olarak da değerlendirilebilir.

2.1.2.İmalat Malları

İmalat malları, bir takım fabrikasyon işleminden geçmektedir ve bu yönüyle de birincil mallardan farklılık göstermektedir. İmalat malları, hammaddelerin veya petrolün bir takım işlemlerden geçirilerek ve artı değer kazandırılarak piyasaya sunulacak hale getirilmesidir. İmalat malları, ara malları ile farklılık göstermektedir. Ara malları, bir malın üretim aşamasına katılan mallar olarak tanımlanabilir. Demir-çelik, kimyasal ürünler vb. ürünler ara mallarına örnektir. İmalat malları 1955 yılında dünya ticaretinin %45'ini oluştururken, 1995 yılında %74 oranına yükselmiştir. İmalat ürünlerinde yaşanan bu gelişme, imalat sanayi ticaretinin de gelişmesini sağlamıştır. İmalat malları, birincil ürünlere kıyasla hem ticaret oranları açısından hem de ürün fiyatları açısından daha fazla artış göstermiştir. İmalat malları arasında en fazla artış ise yeni tasarlanan ürünlerde yaşanmıştır. Ek olarak motorlu araçlar, nakliye araçları ve diğer tüketim mallarının ticaretinde artış yaşanmış ancak tekstil ürünlerinin ticaretinde azalma meydana gelmiştir. Bunun nedeni ise, katma değeri daha yüksek olan imalat mallarına yönelen taleptir (Güllü, 2011, s.23).

İmalat malları, birincil ürünlerden farklı olarak bir takım işlemlerden geçirilerek ve katma değer kazandırılarak oluşturulan mallardır. 2.Dünya Savaşı'ndan sonra imalat mal hacmi önemli ölçüde artış göstererek dünya imalat sanayi hacminin yükselmesini sağlamıştır. İmalat sanayi ürünleri içerisinde göze çarpan en önemli artış tasarım ürünlerinde olmuştur.

2.1.3.Hizmetler Sektörü

Hizmetler sektörü eğitim, sağlık, yönetim gibi soyut mallardan oluşmaktadır. Hizmetler sektörü, daha nitelikli işgücüne ihtiyaç duyar ve bu yönüyle de tarım ve sanayi malları üretiminden ayrılır. Ayrıca hizmetler sektörü kıt olan doğal kaynakları daha az kullanarak çevre üzerinde daha az baskı yaratır.

Dünya ekonomisi içinde hizmetler sektörünün payı, 1960'lı yıllardan itibaren artış göstermiştir. Birçok ülkede hizmetler sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı %50'nin üzerindedir Ayrıca gelişmiş ülkelerde hizmetler sektörünün GSYİH ve istihdama katkısı %60-70 seviyelerindedir. Hizmetler sektörü

gelişen ekonomilerde ise, ekonomik büyüme ve istihdamın artmasında oldukça önemlidir (OECD, 2000, s.67).

Hizmetler sektörü iletişim, sağlık, turizm gibi somut olmayan sektörlerden oluşmaktadır. Hizmetler sektörünün istihdam ettiği işgücünün niteliği de imalat sektöründen farklılık göstermektedir. Hizmetler sektörü daha nitelikli işgücü talep etmektedir. Hizmetler sektörü kendi içerisinde üretim aşamalarına sahiptir. Hizmetler sektöründe üretim öncesinde pazar araştırması, ürün tasarımı vb. faaliyetler; üretim sırasında kalite kontrol, bakım, işgücü eğitimi vb. faaliyetler; üretim sonrasında reklam, ulaştırma, ürün garantisi vb. faaliyetler bulunmaktadır.

Genel olarak, dünya ticaretinin gelişmesinde mal ve hizmetlerin yapısında meydana gelen gelişmenin etkisi büyüktür. Özellikle kriz dönemlerinde ve ulaşılması zor olan pazarlara erişme konusunda mal ve hizmetlerin yapısının değişmesi önem arz etmektedir. Malların niteliğinin değişebilme özelliği ticaretin yanı sıra ticaretin erişebildiği alanlarda da etkili olmaktadır. Bir malın niteliğinin değişmesi durumunda öncelikle üretim süreci etkilenecektir. Değişen üretim süreci, emek gücünü etkileyecektir. (Güllü, 2011, s.23-24).

2.2.Dünya Ticaret Hacmindeki Gelişmeler

2.Dünya Savaşından sonra dünya ticaretinin gelişmesini sağlayan en önemli faktörlerinden biri bölgesel ve küresel seviyede yapılan ticaret duvarlarının kaldırılması uygulamasıdır. Bu uygulama ile yeni bir düzen oluşmuş ve küresel düzeyde serbestleşme dönemi başlamıştır. Bu sürecin en önemli aktörleri, Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Anlaşmaları (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) olmuştur. Bu dönemde ülkelerin, serbestleşme dönemine problem yaşamadan uyum sağlayabilmeleri ve dünya piyasalarına sorunsuzca entegre olabilmeleri için bir takım düzenlemeler ve kurallar getirilmiştir. Bu nedenle ticareti serbestleştirmek için ticaret tarifeleri azaltılmıştır (Güllü, 2011, s.19-20).

Dünya ticaretinin gelişmesinde en önemli unsur, dünya üretim hacminin artmasıdır. Dünya üretiminin artmasında, 2.Dünya Savaşı sonrası imalat sanayinin gelişmesi ve ticaret duvarlarının azaltılması etkili olmuştur. İmalat sanayi üretiminde yaşanan gelişmeler dünya ticaret hacmini arttırmıştır.

Dünya ticaret yapısını uygulanan makroekonomik modeller belirlemektedir. Güllü' ye göre niteliğinden kaynaklanan özellikleri nedeniyle dünya ticareti, farklı dönemlerde farklı bölgelere yoğunlaşmaktadır. Güllü, bu durumun ise dünya ticaretinin coğrafi niteliğinin sürekli değişime neden olduğunu belirtmektedir (Güllü, 2011, s.27).

Tablo 3: İmalatçı Ülkelerin Dünya Toplam İhraç Payları (%)

<i>Ülkeler</i>	<i>1950</i>	<i>1960</i>	<i>1970</i>	<i>1975</i>	<i>1980</i>	<i>1985</i>
ABD	27,3	21,7	18,5	17,7	17,1	16,8
İngiltere	25,5	15,9	10,8	9,3	10,2	7,8
Batı Almanya	7,3	19,4	19,8	20,3	19,8	18,6
Fransa	9,9	9,7	8,7	10,2	9,9	8,5
Japonya	3,4	6,9	11,7	13,6	14,7	19,7

Kaynak: National Institute of Economic and Social Research, 1982, s.16; Daldal, 2008, s.162

İmalat malları dünya ticaretine hız kazandırması açısından önemli olmasının yanı sıra ülkelerin gelişme, büyüme vb. açıdan dünyadaki konumunun belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu bakımdan yukarıda yer alan tabloda ülkelerin imalat malları ihraç rakamları verilmiştir. Tabloda, 1950 yılından 1985 yılına gelindiğinde ülkelerin ihraç paylarının yer değiştirdiği görülmektedir.

Tablo 4: Dünya İmalat Malları Ticaretinde Ortalama Oranlar (%)

<i>Ülkeler</i>	<i>1963</i>	<i>1973</i>	<i>1983</i>	<i>1995</i>	<i>2007</i>	<i>2010</i>	<i>2016</i>
ABD	17,4	12,8	12,4	12,4	8,3	6,6	6,8
Almanya	-	-	-	12,3	9,5	7,6	7,3
Eski Batı Almanya	15,7	17	13,6	-	-		
Eski Doğu Almanya	2,8	1,7	1,7	-	-		
Japonya	6,1	10	13,4	11,6	5,1	4,7	3,5
Fransa	7,1	7,3	6,4	6	4	2,8	2,5
İtalya	4,7	5,3	5,9	5,6	3,5	2,5	2,4
Birleşik Krallık	11,4	7	5,5	5,4	3,1	2,1	2
Hong Kong	0,9	1,3	1,9	4,4	2,5	2,6	2,8
Belçika	4,3	4,9	3,4	3,5	3,1	2,1	1,7
Çin	-	0,6	1,2	3,4	8,7	10,3	12,4
Kanada	2,6	3,5	3,7	3,3	3	1,3	1,3
Kore	0	0,8	2,1	3,1	2,7	2,9	2,8
Hollanda	3,3	3,9	3	3	4	2,4	2,4
Çin Taipei	0,2	1,1	2,1	2,9	1,8	1,7	1,6

Ülkeler	1963	1973	1983	1995	2007	2010	2016
<i>Singapur</i>	0,4	0,5	1	2,7	2,1	1,8	1,6
<i>İspanya</i>	0,3	0,9	1,3	1,9	1,7	1,3	1,3
<i>İsveç</i>	2,7	2,6	2	-	1,2	0,8	0,7
<i>Meksika</i>	0,2	0,3	0,7	1,7	2	1,5	1,9
<i>Malezya</i>	0,1	0,1	0,3	1,5	1,3	0,9	0,8
<i>Tayland</i>	0	0,1	0,2	1,1	1,1	1	1
<i>Finlandiya</i>	0,8	0,8	0,9	0,3	0,6	0,3	0,3
<i>İrlanda</i>	0,1	0,3	0,5	0,9	0,9	0,7	0,7
<i>Hindistan</i>	0,8	0,5	0,5	-	1	1	1,2
<i>Eski SSCB</i>	4,1	3,1	2,8	-	-	-	
<i>Portekiz</i>	0,3	0,4	0,3	0,5	0,4	0,2	0,2
<i>Türkiye</i>	0	0,1	0,3	0,4	0,8	0,6	0,6
<i>İlk 10 ihracatçı ülke</i>	76,8	74,3	58	67,9	52,6	44,6	45,1

Kaynak: <https://data.wto.org/>

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde iki farklı makroekonomik modelin uygulanması sonucu dünya pazarlarının dağılımında ortaya çıkan değişimler somut biçimde görülmektedir. Öncelikle ABD'nin uluslararası pazarlardan aldığı payın Keynesyen dönemde % 27,3 düzeyinde iken liberal iktisat politikalarının uygulanması ile birlikte % 16,8 düzeyine düştüğü görülmektedir. Diğer sanayileşmiş ülkelerin de uluslararası pazarlardan aldıkları pay neoliberal dönem ile kıyaslandığında Keynesyen dönemde fazladır. Ancak bu paylar içerisinde Keynesyen dönemde özellikle öne çıkmış bir ülke olarak Japonya fark edilmektedir. 1950'de %3,4 olan payını 1985'de %19,7 düzeyine çıkarmıştır. Daha önce de vurgulandığı gibi Japonya, dünyanın birçok ülkesinin ABD'den kopyaladığı Fordist üretim sistemi yerine farklı bir alternatif üretmek sanayileşmesini gerçekleştirmiş ve uluslararası pazarları alt üst etmiştir. Keynesyen iktisatın uygulandığı bu dönem, sanayileşmenin öne çıkartıldığı ve temel sermaye birikim süreci olarak tanımlandığı bir dönemdir. Bu anlamda Keynesyen dönem dünyada üretim sistemleri, teknoloji ve ürün kalitesinde yukarıya doğru bir yarışın gerçekleşmesinin alt yapısını hazırlamıştır (Daldal, 2009, s. 80).

Keynesyen düzenlemeye dayalı olarak üçüncü dünya ülkeleri, kendi sanayileşme süreçlerini ithal ikameci bir modelde geliştirirken, iç pazarlarını da koruyacak önlemler almışlardır. Bu durumda meta ticareti en çok gelişmiş ülkelerin pazarları arasında gerçekleşmiştir. İşte Japonya bu gelişmiş ülkelerin pazarlarına girerek

rekabetin yukarıya doğru gerçekleştiği bir süreçte kazanan ekonomi olmuştur. Oyunun kurallarının üretimin, sanayileşmenin ve teknolojinin yukarıya doğru rekabeti desteklediği bir ortamda Japonya pazar payını arttırmıştır (Daldal, 2009, s. 80).

Çin'in ise neoliberal dönemin kazananı olarak dünya sahnesine çıktığı görülmektedir. Çin'in dünya pazarlarına kapsamlı dâhil oluşu Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olması ile bağlantılıdır. Bu üyelik Temmuz 1986'dan 11 Aralık 2001 tarihine kadar ABD ve Avrupa Birliği devletleri ve diğer önemli üyelerle yaptığı çetin müzakereler sonucu kabul edilmiştir. Müzakereler sırasında DTÖ üyeleri Çin pazarına olabildiğince girebilmek için kotaların ve tarife dışı engellerin kaldırılmasına, yerli sektörlerin yabancı yatırımcıya açılmasına çalışırken, Çin ise yerli sektörleri olabildiğince koruyabilme ve kotaları olabildiğince düşürmeme amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu geçen süreçte en önemli tartışmalar tekstil ve giyim sektöründe kotaların kaldırılma sürecine ilişkin olmuştur. 1 Ocak 2005 tarihinde tekstil ve giyimde tüm kotalar kaldırılmış ve Çin dünya pazarlarında daha önce kotalar ile engellendiği bölgelere serbestçe giriş hakkı elde etmiştir. Emek yoğun sektörlerde kotalar ile girişi engellenmiş olan Çin dünya pazarlarını hızla işgal etmeye başlamıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisini oluşturan Çin günlük 1 dolar seviyelerine düşen ücretleri ile dünya emek piyasalarına dibe doğru bir etki yapmıştır (Daldal, 2009, s.93). Aşağıda yer alan tabloda görüldüğü gibi Çin dünya ihracatında açık ara birinci sırada yer almaktadır.

Tablo 5: 2016 Yılı İhracat Rakamları (Milyar Dolar)

Ülkeler	İhracat
Çin	2,098
ABD	1,455
Almanya	1,347
Japonya	625
Hollanda	570
Hong Kong	571
Fransa	501
Güney Kore	495
İtalya	462
İngiltere	460

Kaynak: http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/TİM_Ekonomi_Raporu_2017.df

Sonuç olarak neoliberal politikaların hakim olması ile birlikte genel olarak sanayileşmiş ülkelerin pazar paylarında ciddi düşüşler gerçekleşmiştir. Buna karşılık neoliberal dönem öncesi dünya pazarlarında varlığı bile olmayan Çin, bugün dünya ihracat şampiyonudur. Bunun nedeni ise liberal iktisatın serbest pazar ekonomisi dolayımında emek maliyeti üzerinden yakaladığı avantajdır.

Son 40 yıllık sürece bakıldığında dünya ticaret yoğunluğunun batılı ülkelere doğulu ülkelere geçtiği görülmekte olup, bu durum dünya ticaretinin coğrafi niteliğinin değişmesine örnek teşkil etmektedir (Güllü, 2011, s.30-31).

Neoliberal politikaların sonucunda bazı ülkelerin yüksek büyüme oranlarına ulaşmaları, bu ülkelerde sosyal ve ekolojik alanda bir gelişmeye ne yazık ki denk düşmemektedir. Tam tersine bu büyümeler, o ülkelerdeki büyük oranlara varan sosyal ve ekolojik tahribatın sonucu ortaya çıkmaktadır.

Aşağıda yer alan tabloda 1980-2017 yılları arasında bir önceki yıla göre dünya ekonomisinde gerçekleşen büyüme oranları yer almaktadır. Tablonun geneline bakıldığında 2000 yılına kadar gelişmekte olan ülkeler hariç dünya ve gelişen ülkelerin büyüme oranları önceki yıla göre artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu durum 2008 küresel krizine kadar devam etmiştir. 2009 yılına bakıldığında 2008 krizinin etkisiyle dünya genelinde büyüme oranları azalmıştır. Gelişen ülke ekonomileri ise bu yılda küçülmüştür. 2010 yılında dünya genelinde büyüme oranları artmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri ivme kazanmıştır. Son döneme bakıldığında ise genel olarak büyüme oranları artmaya devam etmekte ancak bu artışın oranı düşük seyretmektedir.

Tablo 6: Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları

	1980	1990	2000	2005	2009	2010	2015	2016	2017
Dünya	2	3	4,4	3,8	-1,7	4,3	2,6	2,5	
Gelişmiş Ülkeler	1,3	3,1	4,1	2,8	-3,4	3	2,3	1,7	2,3
Gelişmekte Olan Ülkeler	3,3	4,1	5,8	7,2	2,8	7,4	4,3	4,4	4,8

Kaynak: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018>

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)'nin yayınlamış olduğu raporda, son dönemde dünya ekonomisinin büyüme oranlarının %3 seviyesinin altında seyrederek beklentilerin altında kaldığı görülmektedir. Raporda, dünya ekonomisinin beklentilerin altında kalmasının temel olarak dört nedeni olduğu belirtilmiştir. İlk olarak bu performansın nedeni Federal Reserve (FED)'in para politikasının ekonomi üzerinde yaratmış olduğu dalgalanma ve baskılardır. İkinci olarak Çin ile mal ve enerji ihraç eden ülkelerin büyümesinin yavaşlamasıdır. Üçüncü olarak Orta Doğu'da yaşanan karışık ortamın yarattığı gerginliktir. Son olarak ise, Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği'nden çekilmesidir (TİM, 2017, s.14).

Tablo 7: Bölgelere Göre Büyüme Oranları

Bölgeler	2014	2015	2016
<i>Dünya</i>	2,7	2,6	2,5
<i>ABD</i>	2,4	2,6	1,6
<i>Ab28</i>	1,4	2,3	2
<i>Japonya</i>	0	1,2	1
<i>Asya</i>	6,8	6,7	6,4
<i>Orta ve Doğu Avrupa</i>	2,8	3,7	3
<i>Orta Doğu ve Kuzey Afrika</i>	2,7	2,5	3,9
<i>Sahra Afrikası</i>	5	3,4	1,4
<i>Latin Amerika</i>	1,3	0,1	-1

Kaynak: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018>.

Dünya ekonomisi yaşanan ekonomik krizin etkisiyle dengeli bir büyüme sürecine girememiştir. 2016 yılında büyüme oranı, önceki iki yılın büyüme oranlarından daha düşük gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkeler ise 2015 yılında %2,3 büyüme oranı ile toparlanma eğilimine girmiştir. Ancak 2016 yılında büyüme oranı 1,7 seviyesine inmiştir. Bu düşüşte ADB ile Avrupa Birliği'ndeki büyümede yaşanan yavaşlama etkili olmuştur. Gelişen ülkelerin son yıllardaki büyüme oranlarına bakıldığında 2015 yılında %4,3, 2016 yılında %4,7, 2017 yılında %4,8 oranında büyümüştür. Gerçekleşen bu oranlar önceki yıllara göre artış göstermesine rağmen büyümenin zayıfladığını göstermektedir. Çin ekonomisinde meydana gelen dönüşüm, küresel mali koşulların etkileri, jeopolitik gelişmeler gelişen ülkelerin büyüme performanslarını olumsuz olarak etkilemiştir. Çin ekonomisi 2016 yılında %6,7 oranında büyümüştür. TİM'e göre Çin, ihracata ve yeni yatırımlara yönelik büyüme yerine iç tüketime yönelik büyüme

modelini 2016 yılında devam ettirerek, ekonomik büyümesinin yavaşlamasına neden olmuştur. Bu durum gelişen ekonomileri de olumsuz etkilemiştir. ABD ise 2016 yılında %1,6 oranında büyüyerek bir önceki yılın büyüme oranının altında kalmıştır. ABD'nin ekonomik yavaşlamasının nedenleri ise, FED' in faizleri arttıracığına yönelik beklentiler ve kötü hava koşullarıdır. Japonya'ya bakıldığında ise 2014 yılında ekonomik durgunluğa girildiği görülmektedir. Sonraki yıllarda büyüme oranları artarak durgunluktan çıkmış ancak büyüme oranı zayıf olmuştur. AB ülkelerine bakıldığında 2016 yılında %2 büyüyerek önceki yılın büyüme oranının altında kalmıştır. Bu durumun oluşumunda Birleşik Krallığın Avrupa Birliği (AB)'nden çıkışı etkili olmuştur (TİM, 2017, s.4).

2.2.1. Dünya Ticaretinin Bölgesel Durumu

Güllü, dünya ticaretinin coğrafi bölgelere yayılmasının neticesinde ticaretin, bu bölgelerde farklı bir hacme ulaştığını vurgulamaktadır. Bu görüşe istinaden dünya ticaretinin bölge içi ve bölgeler arası dağılımını göstermek amacıyla aşağıda yer alan tabloyu yorumlamaktadır (Güllü, 2011, s.31).

Tablo 8:2017 Bölgeler Arası ve Bölge İçi Dış Ticaret Verileri (Milyar Dolar)

BÖLGELER	Kuzey Amerika	Güney ve Orta Amerika	Avrupa	Bağımsız Devletler Topluluğu	Afrika	Orta Doğu	Asya	Dünya
Dünya	3122	585	6405	380	516	699	5177	17175
Kuzey Amerika	1190	174	382	11	25	69	520	2376
Güney ve Orta Amerika	132	131	95	6	15	17	180	585
Avrupa	562	99	4482	158	182	209	730	6500
Bağımsız Devletler Topluluğu	21	8	237	92	19	15	107	517
Afrika	34	7	147	2	71	21	115	413
Orta Doğu	66	5	129	6	35	128	419	934
Asya	1115	157	931	101	166	237	3103	5846

Kaynak: <https://data.wto.org/>

Yukarıda yer alan tabloda dünya ticaretinin bölge içi ve bölgeler arası hacmi gösterilmektedir. Tabloya göre dünya ticaret miktarı 17.175 milyar dolar olarak gösterilmektedir. Tabloda yer alan bölgelere bakıldığında Avrupa 6.405 milyar dolar ile dünya ticaretinin %37,2'sini oluştururken, Asya bölgesi 5.177 milyar dolar ile dünya ticaretinin 30,1'ini oluşturarak Avrupa'yı takip ederken, Kuzey Amerika 3.122 milyar dolar ile dünya ticaretinin %18,1'ini oluşturarak üçüncü sırada yer almaktadır.

Her bir bölgenin kendi içindeki ticaret miktarına bakıldığında ise, Avrupa'nın kendi içindeki ticaret miktarı 4.482 milyar dolar iken, Asya'nın kendi içindeki ticaret 3.103 milyar dolar, Kuzey Amerika'nın ise 1.190 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Dünya ticaretinin farklı bölgelere yayılması ile birlikte ticaretin yayıldığı bölgelerin de hacimleri artmıştır. Son yıllara bakıldığında Asya bölgesinin ticaret hacminin artması, dünya ticaretinin coğrafi niteliğinin değişmesine ve bölgeler arasındaki ticaret dengesinin de değişmesine örnek olarak gösterilebilir.

2.1.2.Dünya Ticaret Büyüklüğünde Gelişmeler

Dünya mal ticaretinin gelişimine bakıldığında son yıllarda durgunluk sürecine girildiği görülmektedir. Bu durum kendini özellikle 2015 yılında göstermiştir. 2015 yılında dünya mal ticareti bir önceki yıla göre %10,9 oranında azalmıştır. 2016 yılına gelindiğinde ise bir önceki yıla göre dünya mal ticareti %3,2 oranında küçülmeye devam etmiştir. Dünya mal ticaretinin gelişimine miktar açısından bakıldığında 2015 yılında %2,6 oranında artış yaşanmış, 2016 yılında %1,3 oranında artış yaşanmış ancak bu artış en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Bu durumun nedeni 2016 yılında talepte meydana gelen azalmadan kaynaklanmaktadır. 2015 yılında 16,48 trilyon dolar olan dünya mal ticaret hacmi ise 2016 yılında 15,96 trilyon dolar seviyesine inmiştir.

Tablo 9: Dünya Mal Ticareti (Milyar Dolar)

Dünya Mal Ticareti	2014	2015	2016
Mal Ticareti Milyar Dolar	18,494	16,482	15,955
Mal Ticareti Büyüme (Yüzde Değer Bazında)	1,2	-10,9	-3,2
Mal Ticareti Büyüme (Yüzde Miktar Bazında)	2,7	2,6	1,3

Kaynak: <https://data.wto.org/>

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 2016 yılındaki ithalat ve ihracat büyüme oranları önceki yıllara göre düşüş göstermiştir. Gelişmiş ülkelerin ithalat miktarının oranına bakıldığında 2016 yılında %2 büyüyerek, 2014 yılında %3,2 ve 2015 yılında %4,7 olan büyüme oranlarının altında kalmıştır. Gelişen ülkelerin ithalatına bakıldığında ise gelişmiş ülkelerde yaşanan durumla karşılaşılmış, 2016 yılında miktar olarak ithalat, önceki yıla göre %0,2 oranında artmıştır. İhracat tarafına bakıldığında ise

hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin miktar olarak ihracat büyüme oranları 2016 yılında önceki yıllara göre düşük seviyede gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerin 2014 ve 2015 yıllarında sırasıyla ihracat büyüme oranları %2,4 ve %2,7 oranlarında gerçekleşirken 2016 yılında %1,4 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ihracat büyüme oranı %1,3 olarak gerçekleşerek 2014 ve 2015 yıllarındaki büyüme oranlarının altında kalmıştır.

Tablo 10: Dünya Ticaretinde Miktersal Büyüme (%)

Dünya Ticaretinde Miktersal Büyüme	2014	2015	2016
Gelişmiş Ülkeler İthalat Büyüme (%)	3,6	4,7	2
Gelişen Ülkeler İthalat Büyüme (%)	1,7	0,5	0,2
Gelişmiş Ülkeler İhracat Büyüme (%)	2,4	2,7	1,4
Gelişen Ülkeler İhracat Büyüme (%)	3	2	1,3

Kaynak: <https://data.wto.org/>

2.1.3. Bölgeler ve Ülkeler İtibariyle İhracat

Aşağıda yer alan tabloda bölgelere göre toplam ürün ihracat rakamları gösterilmektedir. Genel olarak 2009 yılına kadar tüm bölgelerin ihracat rakamlarında artış görülmektedir. 2009 yılında ise bu rakamlar önemli ölçüde azalmıştır. Bu durumun nedeni ise 2008 yılında yaşanan krizdir. 2010 yılının rakamlarına bakıldığında ise ihracat rakamları artmıştır ancak Asya bölgesi hariç diğer bölgelerdeki ihracat rakamları 2008 yılında gerçekleşen ihracat rakamlarının gerisinde kalmıştır. 2016 yılına kadar tüm bölgelerde ihracat rakamları artmıştır. 2016 yılında ise küresel ölçekte yaşanan durgunluk nedeniyle birçok bölgede ihracat rakamları gerilemiş veya duraklamıştır.

TİM'in raporunda, 2016 yılında yaşanan ihracat düşüşlerinin bölgelere göre farklılık gösterdiği vurgulanmaktadır. AB ve Avrupa ülkelerinin ihracatının 2016 yılında yaşanan toparlanma ile birlikte sınırlı düzeyde gerilediği ve Avrupa ülkelerinin 2016 yılında en yüksek ihracat rakamlarına sahip bölge olduğu belirtilmiştir. Asya bölgesine bakıldığında ise 2016 yılında ihracat rakamları gerilemiştir. Ancak bu düşüşe rağmen Asya bölgesi 5,76 trilyon dolar ile en yüksek ihracat rakamlarına sahip ikinci bölge olmuştur. Kuzey Amerika'nın 2016 yılındaki ihracatı ise %3,5 oranında azalmıştır. En büyük gerileme ise Afrika ve Orta Doğu bölgelerinde yaşanmıştır. Bunun

nedeni ise bu ülkelerin petrol ve emtia ürünlerinin ihracatçısı konumunda bulunmalarıdır. Bu ürünlerin fiyatlarında meydana gelen düşüşler Afrika ve Orta Doğu bölgelerinin gelirlerini azaltarak ihracat rakamlarını da düşürmüştür (TİM, 2017, s.21).

Tablo 11: Bölgelere Göre Toplam Ürün İhracatı (Milyon \$)

Bölgeler	2000	2008	2009	2010	2015	2016	2017
Afrika	148543	562212	393483	521404	389610	352324	416694
Asya	1835488	4724686	3890684	5076029	5959976	5766345	6373463
Avrupa	2632538	6488380	5026857	5650067	5960744	5948488	6501080
Ab-28	2457054	5954870	4613534	5183906	5391525	5379857	5903875
Orta Doğu	267812	1034138	722224	906815	875229	814277	960987
Kuzey Amerika	1224977	2035212	1601883	1964302	2293110	2215279	2377103
Orta ve Güney Amerika	201614	618142	475191	593247	542263	515960	583061

Kaynak: <https://data.wto.org/>

Aşağıda yer alan tabloda 2017 yılında ürün ihracat rakamları en yüksek 20 ülke gösterilmektedir. Genel olarak bakıldığında 2009 yılına kadar tüm ülkelerde ihracat rakamları artmıştır. 2009 yılında ise Çin, Japonya, Hong Kong, Almanya ve Hindistan hariç diğer ülkelerin ihracatı 2008 küresel krizinin etkisiyle önemli ölçüde azalmıştır. 2010 yılında ise ülkeler toparlanma sürecine girmiş ve ihracat rakamları tekrar artmıştır.

Genel olarak 2017 yılında İsviçre hariç diğer ülkelerin ihracat rakamlarında artış görülmektedir. Rusya'nın ihracat rakamları %20 oranında artarak ihracatın en fazla arttığı ülke olurken, İsviçre'nin ihracatı %1 oranında azalarak ihracatı gerileyen tek ülke olmuştur. Tabloya göre 2017 yılında ihracat rakamı en yüksek ilk 3 ülke sırasıyla Çin, ABD ve Almanya'dır. Toplam ürün ihracatında birinci sıradaki Çin'in ihracat durumuna bakıldığında, 2016 yılında ihracat rakamları yaklaşık olarak %8 oranında gerilemiş, 2017 yılında ise ürün ihracat rakamları % 7 oranında artarak ihracat miktarı 2,2 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İkinci sıradaki ABD'nin ihracatı ise, 2016 yılında %4 oranında düşmüş, 2017 yılında ise %6 oranında artarak 1,5 trilyon dolar olmuştur.

Üçüncü sıradaki Almanya'nın ihracatı ise, 2016 yılında %1 oranında artmış, 2017 yılında ise %8 oranında artarak 1,3 trilyon dolar olmuştur.

Tablo 12: Ülkelere Göre Toplam Ürün İhracatı (Milyon \$)

Ülkeler	2000	2008	2009	2010	2015	2016	2017
Çin	327611	616240	1201612	1577754	2273468	2097632	2263329
ABD	781918	1287442	1056043	1278495	1502572	1451011	1546725
Almanya	202683	370242	1120041	1258924	1326765	1334356	1448302
Japonya	98229	199414	580719	769774	624787	644900	698131
Hollanda	105033	471606	497891	574251	570626	571436	652000
Hong Kong	42379	194828	329422	400692	510596	516734	550272
Fransa	551810	1446171	484781	523767	506342	501765	535186
İtalya	479249	781412	406909	447301	457437	461875	506226
İngiltere	781918	1287442	354893	415959	460153	409578	444982
Belçika	55119	197942	370125	407692	396909	398033	429528
Kanada	249203	1430693	316094	387481	409965	390307	420861
Meksika	233130	637918	229712	298305	380550	373939	409494
Singapur	115251	281493	269832	351867	346638	338082	373237
Rusya	137804	338176	303388	400630	341419	281851	353116
İspanya	80500	200759	227338	254418	282478	290054	320515
İsviçre	285425	472168	172474	195609	289819	302902	299605
Hindistan	77413	125719	164909	226351	267444	264144	298376
Malezya	166367	291265	157244	198612	199158	189659	217839
Brezilya	276635	456471	152995	201915	191134	185286	217769
İrlanda	240518	542748	115928	116497	123442	130869	136761

Kaynak: <https://data.wto.org/>

2.1.4.Bölgeler ve Ülkeler İtibariyle İthalat

Aşağıda yer alan tabloda bölgelere göre toplam ürün ithalat rakamları gösterilmektedir. Genel olarak 2009 yılına kadar tüm bölgelerin ithalat rakamlarında artış görülmektedir. 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle tüm bölgelerde ithalat rakamları azalmıştır. 2010 yılının rakamlarına bakıldığında ise ithalat rakamları artmış ancak Asya bölgesi hariç diğer ülkelerdeki ithalat rakamlarındaki artış, 2008 yılının ithalat rakamlarına ulaşamamıştır.

TİM tarafından hazırlanan ekonomi ve ticaret raporuna göre, 2016 yılına kadar AB ve Avrupa bölgesi hariç diğer bölgelerde ithalat rakamları azalmıştır. 2016 yılında bölgeler küresel ekonomik koşullardan etkilenmiş ve ithalat rakamları gerilemiş veya duraklamıştır. Avrupa bölgesi ekonomik toparlanma ile birlikte ithalatını %0,2 oranında arttırırken, AB'nin ithalatı ise %1,2 oranında artmıştır. 2016 yılında Kuzey Amerika bölgesinin ithalatı %2,8 oranında azalarak 3,1 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Asya bölgesinde ithalat %4 oranında azalarak 5,2 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu azalmada Çin'in ekonomik büyümesinin yavaşlaması etkili olmuştur. Orta Doğu bölgesinde ise, petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ile ülkelerin gelirleri azalmıştır. İthalat ise %5 oranında azalmıştır. Orta ve Güney Amerika'nın ise ithalatı %16 oranında azalarak ithalat azalış en fazla yaşandığı bölge olmuştur. 2017 yılında ise küresel koşulların etkisinin azalmasıyla tüm bölgelerde ithalat artmıştır (TİM, 2017, s.21).

Tablo 13: Bölgelere Göre Toplam Ürün İthalatı (Milyon \$)

BÖLGELER	2000	2008	2009	2010	2015	2016	2017
<i>Afrika</i>	129721	481396	411217	478977	554636	495047	533606
<i>Asya</i>	1677813	4574847	3677659	4862107	5449259	5221279	5992837
<i>Avrupa</i>	2773138	6895451	5217027	5904376	5909837	5935728	6520891
<i>AB-28</i>	2587752	6358376	4809188	5421065	5325453	5344374	5878037
<i>Orta Doğu</i>	167180	603448	512323	581379	737836	704277	711949
<i>Kuzey Amerika</i>	1684340	2908063	2177865	2683150	3150588	3061699	3284627
<i>Orta ve Güney Amerika</i>	209178	609007	452208	585229	625471	536921	578609

Kaynak: <https://data.wto.org/>

Aşağıda yer alan tabloda 2017 yılında en fazla ithalat hacmine sahip ülkelere yer verilmiştir. Tablo' da yer alan ülkelerin ithalatı 2009 yılına kadar artış göstermiş, 2009 yılında ise 2008 küresel krizinin etkisiyle ülkelerin ithalatı azalmıştır. 2010 yılında krizin etkileri azalmış ve tabloda yer alan ülkelerin hepsinin ithalatı artmıştır. Çin ve Brezilya'da 2010 yılında meydana gelen artış ile ithalat miktarı, 2008 yılındaki ithalat rakamlarının üzerine çıkmıştır. Diğer ülkelerin ithalat miktarı ise 2008 yılındaki

rakamlarının altında gerçekleşmiştir. 2010 yılından 2016 yılına kadar ülkelerin ithalatı artmış, 2016 yılında ise genel olarak Almanya, İspanya, İngiltere, Fransa ülkeleri hariç düşüş yaşanmıştır.

2017 yılında tabloda yer alan İsviçre hariç tüm ülkelerin ithalat oranları artmıştır. 2017 yılında ise en fazla ithalat yapan ilk 3 ülke sırasıyla ABD, Çin ve Almanya olmuştur. ABD'nin ithalatı önceki yıla göre %7 oranında artarak 2,4 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İkinci sırada yer alan Çin'in ithalatı ise %14 oranında artarak 1,8 trilyon dolar, üçüncü sıradaki Almanya'nın ithalatı ise %10 oranında artarak 1,1 trilyon dolar olmuştur. 2017 yılında ithalat oranı en fazla artan ülke %19 ile Rusya olurken, ithalat oranı en az gelişme gösteren ülke ise -%0,004 ile İsviçre olmuştur.

Tablo 14: Ükelere Göre Toplam Ürün İthalatı (Milyon \$)

Bölgeler	2000	2008	2009	2010	2015	2016	2017
ABD	1259300	2169487	1605296	1969184	2315301	2250154	2409495
Çin	225094	1132567	1005923	1396247	1679566	1587925	1841889
Almanya	497197	1185067	926347	1054814	1051392	1055718	1167035
Japonya	379511	762534	551981	694059	647982	607602	671921
İngiltere	348058	657783	519078	591095	626369	636366	644055
Fransa	338940	716795	560873	611070	573353	572233	624716
Hong Kong	214042	392962	352241	441369	559427	547336	589908
Hollanda	218267	580937	443153	516409	512364	505067	574308
İtalya	238757	561919	415105	487049	411052	406925	452624
Hindistan	51523	321032	257202	350233	392866	361208	447241
Kanada	244786	419011	329907	402690	428979	412963	441729
Meksika	179464	318304	241515	310205	405281	397516	432153
Belçika	177511	466307	353364	391177	375149	372637	403099
İspanya	156143	420803	293218	327016	312016	311102	350636
Singapur	134545	319780	245785	310791	296745	291908	327689
İsviçre	82521	183574	155378	176281	253110	270113	268842
Rusya	44862	291861	191803	248634	193019	191588	237788
Türkiye	54503	201964	140928	185544	207234	198618	233800
Malezya	81963	156348	123757	164622	176011	168430	195149
Brezilya	58643	182377	133677	191537	178832	143492	157476

Kaynak: <https://data.wto.org/>

Bu tablolardan çıkan sonuç, dünya ekonomisinde bir daralmaya denk düşmektedir. Belirli dönemlerde 2001 ve 2008 de olduğu gibi açıkça gözlemlenen krizler yaşanmıştır. Bugün ise krizin sürece yayılarak ekonomik göstergelere yansıdığı görülmektedir.

3.ULUSLARARASI TİCARET VE EMEK PİYASALARI

Neoliberal politikaların uygulanmaya başlanması ile birlikte uluslararası ticaret serbestleşmiştir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi, emek piyasalarında birçok değişime neden olmuştur. Neoliberal politikaların sonucu olan küreselleşme ile birlikte, yeni istihdam biçimleri ortaya çıkarak emek piyasasında ikili bir yapı oluşmuş ve esneklik uygulamaları ile emeğin şartları kötüye gitmeye başlamıştır.

Şimşek (2000, s.5) küreselleşmenin işgücü piyasalarına etki aşamasında beş ana unsura dikkat çekmiştir:

Bunlardan birincisi uluslararası ticarete yaşanan serbestleşmedir. GATT görüşmeleri, Dünya Ticaret Örgütü girişimleri ve bölgesel serbest ticaret anlaşmaları uluslararası ticaret engellerini hızla azaltmıştır. İkincisi mikro-elektronik ve enformasyon teknolojisindeki gelişmelerdir. Bu gelişmeler taşıma ve iletişim maliyetlerinde azalma yaratırken aynı zamanda etkinliği arttırmıştır. Üçüncüsü gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelere liberalleşme ve kuralsızlaştırma temelli politikaların yaygınlaşmasıdır. Dördüncü belirleyici etmen gelişmekte olan ülkelerdeki iş gücünün eğitim seviyesinin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan ve sayıları artan nitelikli işgücünün varlığıdır. Sonuncu etmen ise teknolojinin çok uluslu işletmeler yoluyla küresel düzeyde yayılması olarak belirtilmiştir.

Taş ve Yıldırım'a göre, küreselleşmenin işgücü piyasaları üzerindeki en önemli etkisi sermaye kesimini, tek bir ülkedeki işgücü piyasalarına bağlı olmaktan çıkarmasıdır. İşgücü piyasalarının küreselleşmesi, uluslararası sermayeye birçok ülkenin işgücü piyasalarına erişebilme imkânı sağlamıştır. Küreselleşme ile birlikte işletmeler, vasıf gerektirmeyen üretim için düşük ücretli, çalışma standartlarının sağlanmadığı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere üretimlerini kaydırarak maliyetlerini düşürmektedirler. Bununla birlikte sermaye, uluslararası serbestiyi kullanarak gelişmiş ülkelerdeki işgücü üzerinde; işçilerin pazarlık gücünün azaltılması, çalışma standartlarının ve ücretlerin düşürülmesi yönünde baskı uygulamaktadır (Taş ve Yıldırım, 2007, s.675).

Selamoğlu, küreselleşmenin işgücü ve istihdam üzerindeki etkilerini; istihdamın sektörel dağılımdaki gelişmeler, işgücünün yapısındaki değişimler, kadın işgücünün artışı, genç işgücünün artan önemi, işgücünün vasıf düzeyindeki değişimler ve standart dışı (esnek) çalışmanın yaygınlaşması olarak sıralamıştır (Selamoğlu, 1995, s.32).

3.1.İstihdamın Sektörel Değişimi ve Azalan Sanayi İstihdamı

Küreselleşme ile birlikte istihdamın sektörel yapısında değişimler meydana gelmiş, sanayi sektörü önemini kaybederken hizmetler sektörü yükselişe geçmiştir. Teknolojide sağlanan gelişmeler hizmetler sektörünü diğer sektörlerle kıyasla daha fazla etkilemiştir. Küreselleşme döneminde yaşanan teknolojik gelişmeler, bilgi ve hizmet işlerinin ön plana çıkmasını sağlarken, imalat işlerinin önemini kaybetmesine neden olmuştur. Bilgi ve enformasyon sektörlerinin ön plana çıkması ile mavi yakalı işçi istihdamına olan talep azalmış ve belirli sektörler dışında firmalar küçülme yoluna gitmiştir. Bu süreçte beyaz yakalı bilgi işçisine olan talep artarken, yaşanan gelişmeler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde işsizliği önemli bir sorun haline gelmiştir (Yalınpala, 2002, s. 289).

Gelişen teknoloji ile birlikte işgücü hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır. Hizmetler sektöründe işlerin makineleşme oranının düşük ve istihdam imkânlarının fazla olması, emeğin sanayi yerine hizmetler sektörüne geçmesine neden olmuştur. Emeğin hizmetler sektöründe yoğunlaşması sonucu sendikalar gücünü kaybetmektedir. Bu durum, hizmetler sektöründe çalışanların sendikalaşma eğilimlerinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Hizmetler sektöründe istihdam edilenler, çıkarlarını korumak için sendikalara ihtiyaç duymamaktadır (Şenkal, 1999, s.74).

Küreselleşme ile birlikte istihdam yapısı değişmiş ve hizmetler sektörü yükselişe geçmiştir. Teknolojide yaşanan ilerlemeler ile mavi yakalı işgücüne olan talep azalmış, vasıflı işgücüne yönelik talep artmıştır.

3.2.İşgücü Piyasa Yapısının Değişmesi ve Esnekleşme

Neoliberal dönemde yaşanan en önemli değişimlerden biri teknolojide sağlanan ilerlemelerdir. Teknolojinin gelişmesi, emek piyasasında iş akışındaki örgütlenme biçimini değiştirerek piyasada ikili bir istihdam yapısına neden olmuştur.

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte değişen iş akışı, tam zamanlı ve sürekli istihdam ihtiyacını ortadan kaldırarak yeni istihdam biçimleri oluşturmuştur. Bu durum emek piyasasında esneklik uygulamalarının ağırlık kazanmasında rol oynamıştır (Ongan, 2000, s.96). Yeni esnek istihdam biçimleri, geleneksel belirsiz süreli hizmet sözleşmeleri ile birlikte belirli süreli hizmet sözleşmelerini önemli hale getirmiştir. Kısmi zamanlı çalışma, geçici ya da mevsimlik çalışma, taşeron işçiliği, evde çalışma vb. ortaya çıkan yeni esnek istihdam biçimleri, sermayenin emek üzerinden maliyet avantajı elde etmesine imkân vermiştir. Esneklik uygulamaları ile birlikte emek piyasasında ikili bir istihdam yapısı oluşmuştur. Bir tarafta merkez ülkelerde sermaye-yoğun üretim yapabilen nitelikli işgücü istihdam edilirken diğer tarafta çevre ülkelerde emek-yoğun üretim yapan niteliksiz işgücü istihdam edilmektedir (Kazgan, 2002, s.213).

Esneklik uygulamalarının yaygınlaşmasının bir diğer nedeni ise taşeronlaşmanın artmasıdır. Taşeronlaşma uygulaması, üretimin parçalara ayrılarak başka bölgelerde yapılmasına ve emeğin düşük ücretle istihdam edilmesine imkân sağlamaktadır (Kazgan, 2005, s.211).

Genel olarak esneklik uygulamalarına gidilme nedenleri; maliyetlerde düşüklük sağlanması, pazar şartlarında yaşanan değişimlere hızlı uyum sağlanabilmesi, stok ve atıl işgücü maliyetlerinden kaçınma, sanal ortamda çalışabilecek işgücünden yararlanabilme, sağlık ve iş güvenliği gibi maliyet getirici unsurları en aza indirebilme, çalışanların eğitilmesine dair girişimlerde bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırıp eğitim maliyetlerini devlete veya kişilere yükleyebilme olarak sıralanabilir. Diğer taraftan esneklik uygulamaları, emeğin koşullarını kötüleştirmesine rağmen emek tarafından bazı nedenler ile tercih edilebilmektedir. Bu nedenler; kadınların çocuk sahibi olmaları ve dolayısıyla esnek istihdam uygulamaları dâhilinde ev ve ailelerine vakit ayırabilmeleri, ek gelir elde edebilmek için ek işlerde çalışılabilmesi, işsizlik, çalışan kişinin tam zamanlı çalışmaya nazaran kendisine daha fazla vakit ayırabilmesi,

farklı işler yapmak isteyen kişilerin esnek çalışma dâhilinde bu isteklerini gerçekleştirebilmeleri, okumakta olan bireylerin okuldan arta kalan zamanlarını okul masraflarını da çıkarabilmek adına çalışarak değerlendirebilmeleri olarak sıralanabilir (Tarcan, 2000, s.5).

Küreselleşme olgusu mal ve sermaye ile birlikte işgücü piyasalarının yapısını değiştirmiştir. Küreselleşme ile birlikte üretimin tek bir ülkede yapılma zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Küreselleşme ile sermaye kesimi, nitelik gerektirmeyen basit işler için işgücünün en ucuz olduğu ülkelerde üretim yapmaya başlamıştır. Bununla birlikte sermaye kesimi, işgücü piyasalarının küreselleşmesi ile işçilerin kazanımlarını ortadan kaldırmaya başlamış ve işçilerin çalışma standartlarının dibe doğru gitmesine neden olmuştur.

3.3.Ekonomide Enformelleşme ve Enformel İstihdam

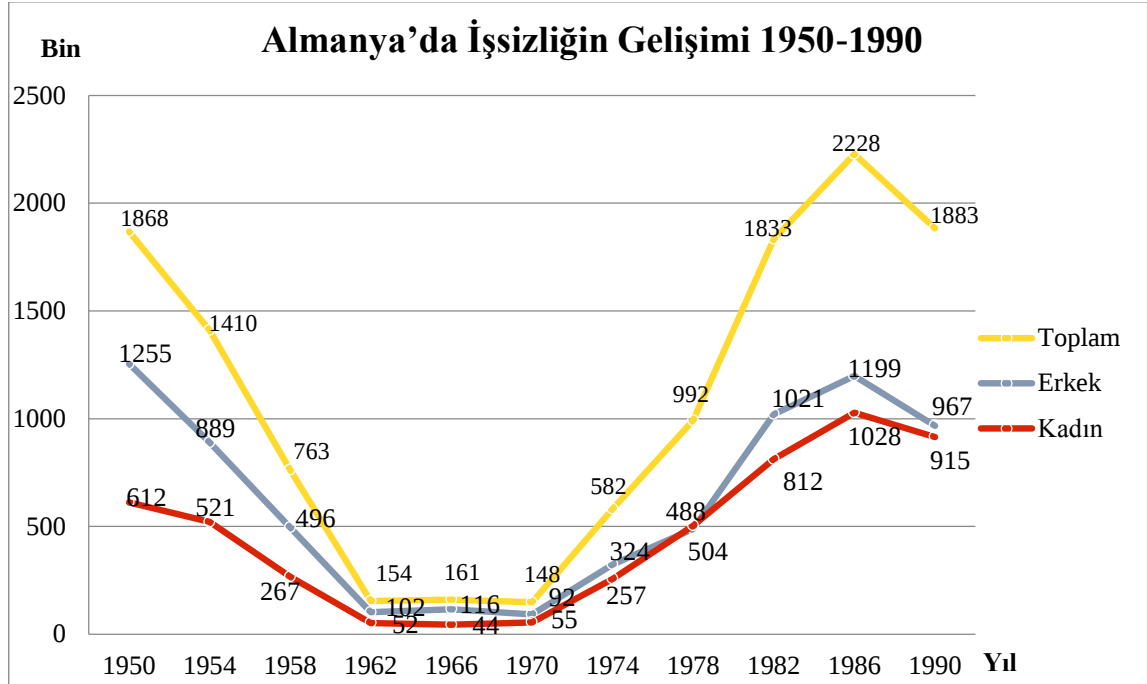
Uluslararası ticaretin serbestleşmesi, rekabetçi bir ortam yaratmıştır. Firmalar oluşan bu rekabet ortamında maliyetlerini azaltmaya çalışmışlardır. Bu amaçla firmalar, üretim süreçlerinin bir bölümünü veya tamamını taşeronlara devrederek kayıt dışı sektörün ve kayıt dışı istihdam biçiminin oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla çalışanların asgari ücret, işe alım, işle ilgili düzenleme ve emeklilik hakları gibi temel haklarının sağlanması konusunda bazı eksiklikler ortaya çıkmaktadır.

Ekonominin gelişme seviyesi, kalkınmanın gerçekleştirilememesi, istihdam imkânlarının yaratılamaması gibi faktörler enformelleşme sürecine katkıda bulunmaktadır. Özellikle tarım ve hizmet sektörlerinin ağırlıklı olması ve bu sektörlerin denetiminin güçlüğü, işletmelerin giderek daha küçük ölçekli yapılanmaları enformel ekonominin gelişmesinde etkili olan diğer unsurlardır. Bunlara ilave olarak; ekonomik hayattaki istikrarsızlık, ekonomik krizler, maliyetin düşürülmesi amacı, eğitim seviyesinin yetersizliği, evde üretim olanakları ekonominin enformelleşmesi yönünde etkili olmaktadır (Uyanık, 2008, s.219).

Sonuç olarak kayıt dışı sektörde istihdam edilenler giderek yoksullaşmakta ve eşitsiz dağılım sonucu dışlanmaktadır. Kayıt dışı sektörün yarattığı eşitsizlik, güvencesizlik ve yoksullaşma sürecinden etkilenen grubu daha çok kadınlar oluşturmaktadırlar (Erdut, 2005, s.46).

3.4.İşsizlik Oranlarında Artış

Keynesyen makroekonomik modelden neoliberal politikalara geçilmesi ile özellikle merkez ülkelerin emek piyasalarında ortaya çıkan en önemli olgu işsizliktir. Tam istihdam koşullarından işsizliğin yapısal bir sorun haline geldiği bir emek piyasası ortaya çıkmıştır. Bu gerçeğin somut olarak ortaya çıktığı ülkelerden biri Almanya'dır.

Kaynak: Statistik der Bundesagentur für Arbeit, Arbeitslosigkeit im Zeitverlauf. Lizenz: Creative Commons by-nc-nd/3.0/de; Bundeszentrale für politische Bildung, 2010, www. Bpb.de, (aktaran): Thome, H., Birkel, C. (2005) *Basisindikatoren der ökonomischen Entwicklung in Deutschland, Großbritannien, Schweden, USA- 1950 bis 2000*, Der Hallesche Graureiher, Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg Institut für Soziologie, 26.

Şekil 3: Almanya'da İşsizliğin Gelişimi 1950-1990

Tam istihdam, kayıtlı işsizliğin yokluğu anlamına geliyorsa, 1960'lı yıllar Almanya için bu ütopyanın gerçekleşmesi demektir. İşsizlik oranı kadınlar ve erkekler için %2 nin altına düşmüştür. Buna ilaveten erkeklerin işgücüne katılım oranı 1970'li yıllara kadar %87'nin üzerinde kalmış, bu da erkeklerin 15-65 yaş arasında başarılı biçimde emek piyasasına entegre olduklarını göstermiştir (Maier, 2012, s.1; Daldal, 2017, s.62'den alıntı). Keynesyen dönemin tam istihdam hedefine her ülke aynı düzeyde erişememiştir. Ancak sanayileşmiş ülkelerin genelinde işsizlik oranlarının düştüğü görülmüştür.

Tablo 15: Dünya’da İşsizlik Rakamları

Yıllar	1991	1995	2000	2005	2009	2010	2015	2016	2017	2018
Bin Kişi	104865	133946	152142	168384	176550	174257	175684	177615	174108	172480

Kaynak: <https://www.ilo.org/ilostat/faces/>

1990’lı yılların ortalarından itibaren Dünya’da işsizlik bir taraftan işgücü arzının sürekli artması diğer taraftan da iş yaratma kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle sürekli artış eğilimindedir. ILO verilerine göre 1991 yılında 104 milyon olan dünya işsiz sayısı 2009 yılında zirveye ulaşarak 176 milyon olarak gerçekleşmiştir.

1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte dünya ekonomisinde serbest dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve sermaye akımları gibi uygulamalar önem kazanmış, devletin piyasalara olan müdahalesi kısıtlanmıştır. Bu durumda devletin yaptığı sosyal harcamalar da önemini yitirmiştir (Onaran, 2009, s.13).

Güllü’ ye göre, dünya ekonomisinde ticaretin önem kazanmasında ticaret miktarının ticaret üretimini aşması etkili olmuştur. 1980’li yıllardan sonra dünya ihracatı sürekli artış göstererek uluslararası ticaretin artmasını sağlamıştır. Uluslararası ticaretin gelişimde yer alan en önemli iki faktör, bilgi ve telekomünikasyon teknolojilerinin genişlemesi ve doğrudan yabancı yatırımların artmasıdır. 1980’li yıllarda doğrudan yabancı yatırımlar hızla artmaya başlamıştır. Bu artış ekseriyetle Çin üzerinde ve Doğu Asya bölgelerinde yaşanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların dünya üzerindeki dağılımına bakıldığında, yatırımların yarısından fazlası Çin’e yapılmıştır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkeler arasında ülkelere doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda rekabet başlamıştır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelere çalışma koşullarının kötüye gitmesine yol açmıştır. Bu durumun yaşandığı en belirgin ülke ise Çin’dir. Çin’in ihracat oranlarının yüksekliği ve çalışma koşullarının kötü olması bu durumun örneğidir. Güllü, 2005 yılında ticaret hacminin önemli ölçüde artış gösterdiğine dikkat çekmiştir. Bu artışın gerçekleşmesinde petrol ve diğer emtia mallarının ticaretinin etkili olduğunu vurgulamıştır. Özellikle ülkeler arasındaki birincil mamul ürünlerin ihracatlarının artması, Çin’in imal edilmiş mallarının ticaretindeki büyüme ve Hindistan’daki hizmet ticareti artışı etkili olmuştur. Bu gelişmelerin yaşanması gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretindeki payının artmasını sağlamıştır.

Çin'in imalat mallarının ticaretindeki üstünlüğü ve Hindistan'ın yazılım ihracatında önemli bir konumda bulunması, dünyanın birçok bölgesinde istihdamı daraltarak iş kayıplarına yol açmıştır (Güllü, 2011, s.64).

Erdem (2003, s.1), uluslararası ticaretin emek piyasalarına etkisini aşağıdaki gibi özetlemiştir:

- *Dış ticaretin arttığı yıllarda tüm dünyada işsizlik oranları düşse de küreselleşme ile birlikte gelişen teknoloji emeğe olan gereksinimi azaltmaktadır.*
- *Küreselleşme ani değişimleri beraberinde getirmektedir. Firma ve fabrikalar hızla değişmekte, Almanya'daki yazılım işlerinin Hindistan'a kayması gibi çok güvenilir işler bir anda kıta ötesine kayabilmekte, kaybedilebilmektedir.*
- *Dış ticaretin emek piyasalarına bir başka etkisi de ithalatın disiplin edici karakterinden kaynaklanmaktadır. İthalat, firmaları daha verimli çalışmaya zorlarken işgücü piyasalarını olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir.*

İşgücü piyasalarının olumlu etkilendiği ülkeler doğrudan yatırımları çeken, emek maliyeti avantajına sahip Çin ve Hindistan gibi ülkelerdir. Emek maliyetinin görece yüksek olduğu ülkeler de ise işsizlik ve sosyal şartlarda gerilemeler dikkat çekmektedir.

Neoliberal politikalara geçilmesi ile birlikte dünya ölçeğinde bu politikalardan zarar gören ve kazançlı çıkanlar şöyle sıralanabilir:

“Neoliberalizmin yükseliş konjonktüründe ABD ve Batı Avrupa'nın yerli (“beyaz”) işçileri kaybetmiştir. Batı işçi sınıfının kayıpları hem görelî, hem de mutlak boyutludur: Sadece toplam gelirden payları aşınmakla kalmamıştır. Dünya milli gelirinin alım gücü hesabıyla %96; kişi başına %48 oranında büyüdüğü 1988-2008 yılları içinde bu sınıfın gelir düzeyi artmamıştır; bu anlamda da kayıp söz konusudur.

Neoliberal dönemde iki büyük grup kazançlıdır: Birincisi, tabloların en üst %1'lik-%5'lik gelir dilimi içinde yer alanlar; yani dünya kapitalist sisteminin kaymak tabakası... Büyük bölümünün bu dönemde gelirleri çığınca tırmanan finans kökenli parazit katmanlardan oluştuğu biliniyor. İkinci kazançlı grup ise, bu yirmi yılda hızlı büyüyen “Güney” ekonomilerinin işçi sınıflarıdır. Tipik örnek Çin'dir. Bu ekonominin üretim tabanı artık 170 milyon “göçmen” işçiye dayanmaktadır. Bunlar, 1988'de Çin'in düşük gelirli köylüleriydi; dünya gelir dağılımı tablolarının en alt dilimlerinde yer alıyorlardı. Milyonlarca köylü, sonraki yıllarda kent ekonomilerine taşı; pek çoğu dev çokuluslu şirketlere (veya taşeronlarına) ait fabrikaların işçileri oldu. Köydeki gelirlerini fazlasıyla aşan ücretlere kavuştular. Çin ekonomisinin %9-10'luk ortalama büyüme oranı, toplam ücretlere de yansiyordu. Böylece dünya gelir dağılımının orta dilimlerine tırmandılar. Bu dilimlerin dünya gelir toplamından elde ettiği payın artmasına da katkıda bulundular. Batı işçi sınıfı dışında “kaybeden” kalabalık bir grup

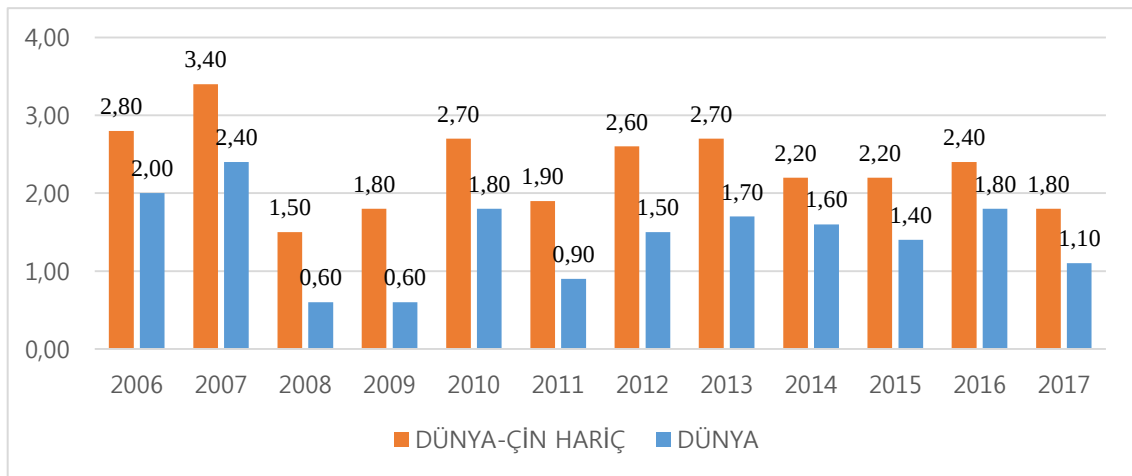
daha var: Az gelişmişlerin yoksulları... Bunlar, dünya gelir dağılımı tablolarının en alt dilimlerinde yer almakta; sayıları artmakta, dünya milli gelirinden payları ise aşınmaktadır. Bunların neoliberalizmden etkilenme öyküleri nasıldır? Bir kere, Afrika'nın, Latin Amerika'nın köylüleri, örneğin pirinç, pamuk, mısır üreten çiftçileri "serbest ticaret doktrini"nin kurbanı oldu. Buralarda IMF programları izlendi; sanayileşmeyi hedefleyen korumacı politikalardan vazgeçildi; gümrük kapıları açıldı. Birden bire fark ettiler ki, ABD tarımının sübvansiyonlarla beslenen pirinç, pamuk ve mısır ihracatı ile rekabet edememektedirler. Haiti'nin, Kamerun'un, Meksika'nın çiftçileri işsiz kaldı." (Boratav, 2016).

Uluslararası ticaretin 1980'li yıllardan sonra önem kazanması ticaret üretimini ve ticaret hacmini arttırmıştır. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımların artış göstermesi, bir yandan uluslararası ticaretin gelişiminde rol oynarken diğer taraftan ülkeler arasında rekabete neden olmuştur. Ülkeler arasında ortaya çıkan rekabet neticesinde emeğin çalışma koşulları kötüleşerek ülkeler arasında dibe doğru bir yarış başlamıştır.

3.5. Ücretler

Küreselleşme sürecinden en çok etkilenen unsurlardan biri, ücretlerdir. Neoliberal politikaların uygulanması ile devletin etkinliği azaltılmıştır. Bu durum emeğin haklarını koruyan ulus devlet yapısının etkinliğini kaybetmesine neden olmuştur. Bu durumun neticesinde emek, sermaye karşısında pazarlık gücünü yitirmiştir.

Aşağıda yer alan grafikte dünyada reel ücretlerin gelişimi gösterilmektedir.

Kaynak: Global Wage Report, 2018, s.5

Şekil 4: Dünya'da Reel Ücretlerin Gelişimi (2006-2017)

Yukarıda yer alan grafikte reel ücretlerin her yıl arttığı görülmektedir. Ancak bu artış küresel krizinden sonra daha düşük gerçekleşmiştir. Grafikte, Çin'deki reel ücretlerin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile birlikte Çin, neoliberal dönemin kazananı olmuş ve Çin'de reel ücretler artmaya başlamıştır.

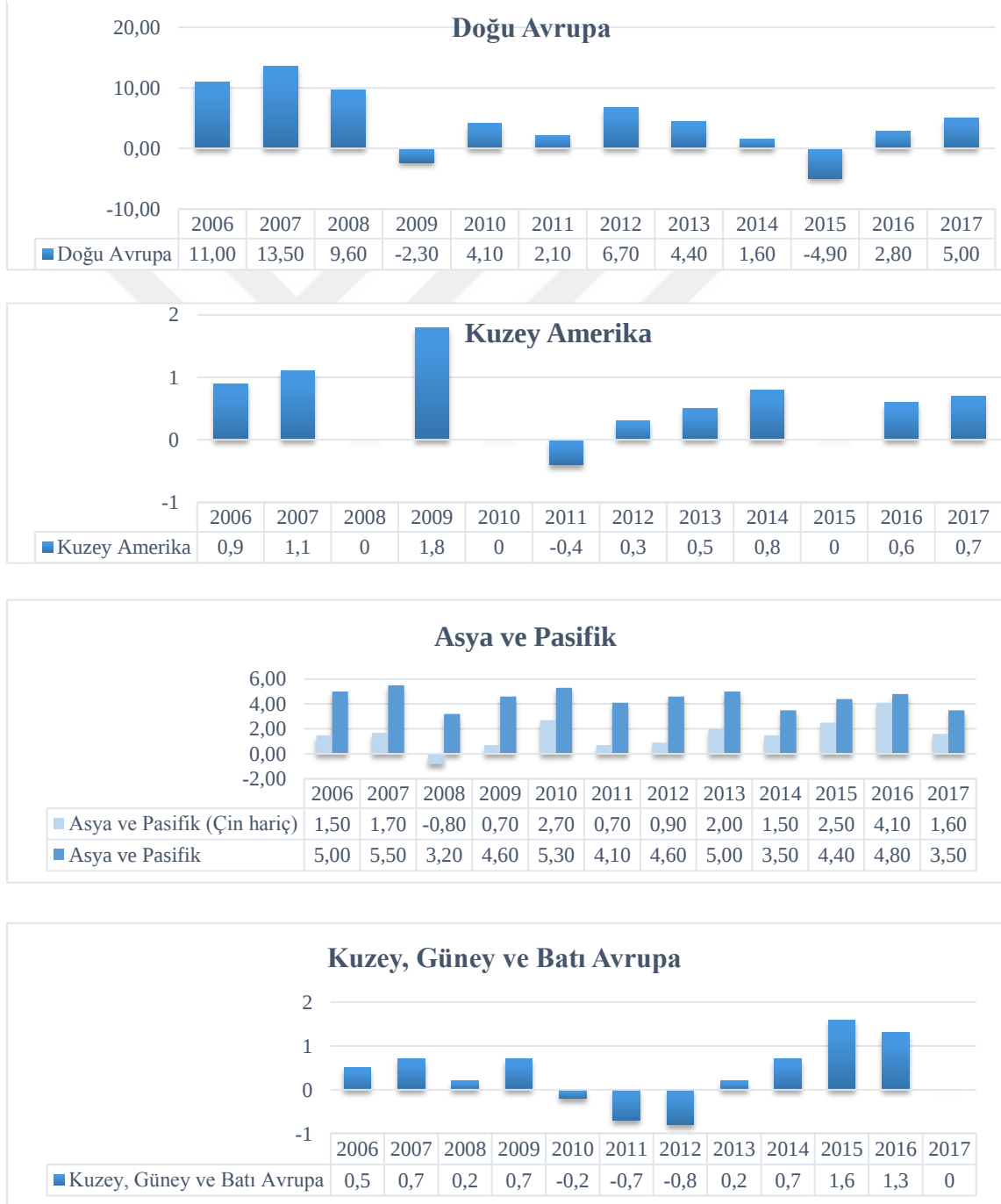
İşgücü piyasalarında toplu pazarlık düzeninin zayıflamasıyla farklı ücret standartlarında bölünmüş, önemli bölümü ise ucuz işgücü piyasalarından oluşan bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı içerisindeki kayıt dışı ekonomide ücretler, formel ekonomideki seviyenin oldukça gerisinde oluşmaktadır. Ancak küreselleşme formel ekonomide de ücretler üzerinde çeşitli etkiler yapmaktadır. Küreselleşme ile gelişmiş ülke işgücü piyasalarında esnek çalışma yöntemlerine başvurularak nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki gelir farkı açılmaktadır. Öte yandan performans değerlemesi gibi yeni ödeme biçimlerinin toplu iş sözleşmelerin ikame etmesiyle, sayısal olarak küçük az nitelikli işgücünün geliri artarken, büyük sayıdaki niteliksiz işgücünün gelirleri azalmaktadır. Ayrıca uygulanan politikalar verimlilik ve ekonomik büyümeyle orantılı ücret artışına imkân vermemekte, gelir dağılımı emek aleyhine gelişmektedir. (Ar, 2007, s.198)

Uluslararası ticaretin gelişmesi ile gelişmekte olan ülkelerdeki niteliksiz işgücünü arttırıp ücretlerin düşmesine neden olacaktır. Bu durum gelişmiş sanayileşmiş ülkelerdeki düşük ücretli işçiyi olumsuz etkileyecektir (Wood,1994, s.125). Ticaretin serbestleşmesi ile nitelikli işgücünün ücretleri artmıştır. Buna karşılık niteliksiz işgücü ücretleri, nitelikli işgücü ücretleri karşısında düşük kalmıştır. Ayrıca nitelik primi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde artmış, nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki eşitsizlik küresel bir olguya dönüşmüştür (Hoekman ve Winter, 2005, s.14)

Küreselleşme süreci ile birlikte, çalışanlar mevcut işlerini koruyabilmek adına, ücretler ya da çalışma koşulları konusunda bir takım tavizler vermek zorunda kalmışlardır. Pek çok OECD ülkesinde 1980'lerden beri görülen ulusal gelir içinde ücretin payındaki düşüş bu durumun bir göstergesi sayılmaktadır. Bu durumda emeğin pazarlık gücünün zayıflaması ve işletmelerin sermaye yoğun üretiminin artması etkili olmuştur. Diğer taraftan ücretlerde görülen farklılaşmalar küreselleşme ile birlikte OECD ülkelerinin birçoğunda artmıştır (OECD, 2007, s.4; Beşikkaya, 2012, s.87).

Aşağıda yer alan tablolarda reel ücretin bölgelere göre değişim oranları gösterilmektedir. Tabloda yer alan bölgelere bakıldığında, reel ücretlerde en önemli gelişme Asya ve Pasifik bölgesinde olmuştur. Özellikle Çin, Hindistan, Tayland ve Vietnam'da ücretlerde önemli artışlar yaşanmıştır. Ancak, 2017 yılında reel ücretler 2016 yılına göre %1,3 oranında azalma görülmüştür.

Tablo 16:Bölgelere Göre Yıllık Reel Ücretin Değişimi(%) (2006-2017)

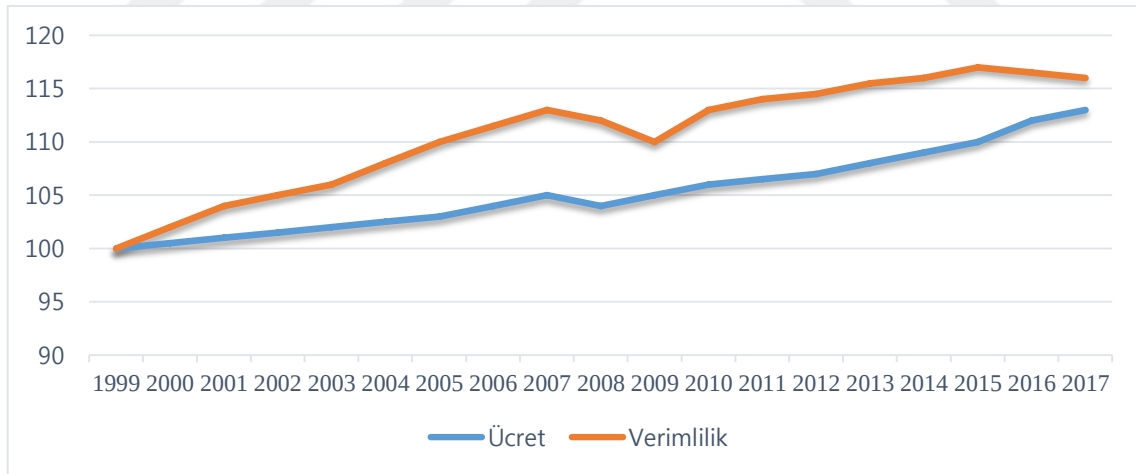
Kaynak: Global Wage Report, 2018, s.9

Kuzey, Güney ve Batı Avrupa bölgesinde ise, reel ücretlerde düşük oranlarda büyüme yaşanmış, bazı dönemlerde ise reel ücretlerde gerileme görülmüştür. 2015 ve 2016 yıllarında reel ücretler %1 oranında artmış ancak 2017 yılında ücretlerde artış olmamıştır. Bu durum, Fransa, İspanya, İtalya gibi ülkelerde reel ücretlerin azalmasından kaynaklanmaktadır.

Doğu Avrupa’da reel ücretlerin gelişimine bakıldığında, 2006-2007 yıllarda reel ücretlerde önemli ölçüde artış yaşanmış, 2015 yılında ise reel ücretlerde düşüş yaşanmış, 2016-2017 yıllarında ise reel ücretlerde tekrar artış yaşanmıştır. Yaşanan bu artış, işsizlik oranlarının Avrupa ortalamasından düşük olduğu Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Romanya ülkelerinde artan işgücü talebinden kaynaklanmaktadır.

Kuzey Amerika’da ise reel ücret artışları düşük oranlarda artmış, bu artış genellikle %1 oranının altında gerçekleşmiştir (Global Wage Report, 2018, s.9)

Aşağıda yer alan şekilde yüksek gelirli ülkelerde yıllara göre verimlilik ve ortalama ücretlerin seyri gösterilmektedir.

Kaynak: Global Wage Report, 2018, s.13

Şekil 5: Yüksek Gelirli Ülkelerde Ortalama Ücretlerin ve Verimliliğin Gelişimi (1999-2017)

Yukarıda yer alan grafikte, incelenen dönemde hem ücretlerin hem verimliliğin yükseldiği görülmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde ücret artışları genellikle düşük

oranda olmuştur. Ücretler, incelenen tüm dönemler boyunca verimlilik artışlarının gerisinde kalmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde, düşük işgücü maliyetleri sebebiyle yatırımların bu ülkelere yönlendirilmesi, öncelikle söz konusu ülkelerde büyümeyi sağlarken, 1990'lı yıllarda yaşanan krizler sebebiyle bu durum çok uzun sürmemiş, ekonomik büyüme durgun bir seyir izlemeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde de, ekonomik büyümeden ve verimlilik artışından öncelikli olarak sermaye kesimi faydalanmış, işgücü piyasasında ücretler, büyüme verimlilik artışının gerisinde kalmıştır (Beşikkaya, 2012, s.115).

3.6.Sendikalaşmanın Azalması

Uluslararası ticaretin serbestleşmesinin, emek piyasalarında etkilediği bir diğer alan sendikalar. Uluslararası ticaretin emek piyasalarındaki yapıyı değiştirmesinin sonucu olarak sendikalar gücünü kaybetmiştir.

Aşağıda yer alan tabloda yıllara göre sendikalaşma oranları gösterilmektedir.

Tablo 17: Sendikalaşma Oranları (İşgücünün %'si Olarak) (1980-2001)

Ülkeler	1980	1985	1995	2001
Norveç	57	57	56	52
İsveç	78	81	85	78
Danimarka	75	77	76	75
Fransa	19	14	10	10
İtalya	50	42	38	35
Birleşik Krallık	53	44	32	29
Almanya	35	34	29	23
Avusturya	52	52	41	36
Avustralya	49	47	35	24
Japonya	31	29	24	21
ABD	23	18	15	13

Kaynak: Wahl, 2011: 69; (aktaran) Çakır, 2018, s. 53

Tablodan, 1980'den 2000'lere kadar Norveç, İsveç ve Danimarka gibi kuzey ülkeleri dışında kalan tüm ülkelerde sendikalaşma oranlarında önemli ölçüde düşüş yaşandığı görülmektedir. Sendikalaşma oranlarında yaşanan kayıp Fransa'da % 47,

İtalya’da % 30, Birleşik Krallık’ ta % 45, Almanya’da % 34, Avusturya’da % 30, Avustralya’da % 51, Japonya’da % 32 ve ABD’de ise % 43 olarak gerçekleşmiştir.

3.7. Kadın İşgücündeki Artış

Emek piyasalarının işçilerin kazanılmış haklarına saldırılarak esnetilmesi, sendikaların baskı altına alınması, sosyal devlet kazanımlarının yok edilmesi neoliberal politikaların sonuçları olarak öne çıkan uygulamalardır. Ayrıca bu sürecin kadınların emek piyasasına katılımları üzerinde doğrudan etkisi olmuştur. Keynesyen modelin tek erkek kazananlı aile modelini ve “aile ücreti”ni mümkün kılan yüksek ücretleri, neoliberal politikalar ile dünya çapında düşürülmüştür. Dibe doğru yarışa sahne olan dünya emek piyasalarında, en ucuz emek arayışı ile birlikte, kadın ve çocuk emeğinin kullanımında artış görülmüştür (Daldal, 2017, s.56).

Şenkal, kadın istihdamının ekonomideki yerine değinerek küreselleşmenin etkisi ile birlikte kadın istihdamının ekonominin kalkınması için önem arz etmeye başladığının altını çizmiştir. Kadın istihdamının artmasında ise hizmetler sektörünün ve atipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasının etkili olduğunu belirtmiştir (Şenkal, 1999, s.73-75). Aşağıda yer alan tabloda dünya genelinde kadınların istihdam edilme oranları yer almaktadır. Tabloya göre kadın istihdamı her yıl artmıştır. Ancak bu artış her yıl bir önceki yıla göre düşük oranlarda gerçekleşmiştir.

Tablo 18: Dünyada Kadın İstihdamı (Bin Kişi)

Yıllar	1995	2000	2005	2010	2015	2017
Bin Kişi	947782	1029153	1128160	1180078	1252773	1279206

Kaynak: <https://www.ilo.org/ilostat/faces/>

Sanal, kadın istihdam oranının artması önemli olmakla beraber kadınların hangi sektörlerde yer aldıkları ve konumlarının da önemli olduğunu vurgulamıştır. Örnek olarak ise, işveren olarak istihdam içerisinde yer alan erkek oranının kadınlardan fazla ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranının aynı konumdaki erkek oranından yüksek olmasını göstermiştir. Dolayısıyla kadınların istihdamın içerisinde yer almakla beraber gelirden yeterli payı alamadığına dikkat çekmiştir (Sanal, 2010, s.11-12).

Aşağıda yer alan tabloda, dünyada kadınların işgücü piyasasındaki durumuna ilişkin veriler bulunmaktadır. Genel olarak tabloda yer alan bölgelerin sektörel dağılımına bakıldığında tarım sektöründen hizmetler sektörüne doğru geçiş yaşandığı görülmektedir. Dünya genelindeki duruma bakıldığında, 1995 yılında tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı %41,3 iken bu oran 2017 yılında %26,5 olarak gerçekleşmiş, hizmetler sektöründe ise 1995 yılında %35,8 olan kadın istihdam oranı 2017 yılında %51,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum diğer bölgelerde de dünya genelindeki durum ile paralellik göstermiştir.

Tablo 19: Dünyada ve Bölgelere Göre Kadın İşgücünün Sektörel Dağılımı

DÜNYADA VE BÖLGELERE GÖRE KADIN İŞGÜCÜNÜN SEKTÖREL DAĞILIMI(%)												
	1995			2005			2015			2017		
	TARIM	SANAYİ	HİZMET	TARIM	SANAYİ	HİZMET	TARIM	SANAYİ	HİZMET	TARIM	SANAYİ	HİZMET
DÜNYA	41,3	22,9	35,8	35,2	22,6	42,1	27,2	22,7	50,1	26,5	22,5	51,1
AMERİKA	14,7	22,1	63,2	12,2	21,3	66,4	9,5	20,7	69,8	11,2	21,7	67,1
ARAP DEVLETLERİ	21,5	22,3	56,2	13,7	22,8	63,4	11,8	25,9	62,3	12,8	26,9	60,9
ASYA VE PASİFİK	50,3	23,3	26,5	41,8	23,8	34,5	30	24,6	45,4	28,5	24,4	47,1
AVRUPA VE ORTA ASYA	15,5	30	54,5	11,7	27,3	61	8,9	25,1	66	8,7	25	66,4
AFRİKA	62,5	11,2	26,3	58,7	12	29,3	53,3	13,6	33,1	53,2	13,5	33,3

Kaynak: <https://www.ilo.org/ilostat/faces/>

Aile ücretinden bireysel ücrete geçişle birlikte kadınların gelir getirici çalışmaya katılması zorunlu hale gelmiş, bu iktisadi zorunluluk kadınların işgücü ve istihdama artan katılımıyla sonuçlanmıştır (Toksöz, 2012, s.110). Ancak kadınlar daha çok atipik istihdam biçimlerinde veya kayıt dışı sektörlerde istihdam edilmişlerdir. Bu durum kadınların istihdam edilmesine rağmen gelir olarak yeterli payı alamamalarına neden olmuştur. Dünya genelinde kadınların istihdam edildiği sektörlerde değişim görülmekte, kadın istihdamı tarım sektöründe azalma göstererek hizmetler sektöründe yoğunlaşmaktadır.

3.8. Genç İşgücünün Artan Önemi

15-24 yaş aralığında olanlar genç işgücü olarak nitelendirilir. Genç işgücü, ekonominin temel taşı niteliğinde; ekonomiye canlılık katan üretken işçi, girişimci ve

tüketici olarak ekonomilerin gelişimine katkı sağlamaktadır. Genç işgücü istihdamı, gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere göre daha fazladır. Genç işgücünün istihdamı daha çok kayıt dışı sektörde, atipik istihdam biçimlerinde veya ücretsiz aile işçisi olarak görülür.

Mortaş'a göre, genç işgücünün istidam oranının düşük olmasının en önemli nedeni eğitim süresinin uzamasıdır. Diğer faktörler ise; kültür, toplumsal kurallar ve ülke veya bölgenin ekonomik durumu olarak sıralanmıştır (Mortaş, 2011, s.102).

Aşağıda yer alan tabloda genç nüfus içerisinde yer alıp istihdam edilen genç işgücü oranlarına yer verilmiştir. Genel olarak tabloda yıllar geçtikçe genç işgücünün istihdam edilme oranlarının düştüğü görülmektedir. 1995 yılında %49,2 olan gençlerin işgücüne katılma oranları 2017 yılında %37,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun en önemli nedeni Mortaş'ın da belirttiği gibi gençlerin eğitim sürelerinin uzun olmasıdır.

Tablo 20: Dünyada ve Bölgelere Göre Genç İşgücünün Sektörel Dağılımı

<i>Yıllar</i>	1995	2000	2005	2010	2015	2017
<i>Yüzde</i>	49,2	45,8	44,1	41	38,3	37,6

Kaynak: <https://www.ilo.org/ilostat/faces/>

Aşağıda yer alan tabloda bölgelere göre genç ve yetişkin işgücünün istihdam edilme oranları gösterilmektedir. Tabloya göre dünya genelinde gençlerin işgücüne katılma oranları yetişkinler ile karşılaştırıldığında azalmaktadır. Genel olarak bir önceki tabloda belirtildiği gibi gençlerin işgücüne katılım oranları hem bölgesel hem de küresel olarak düşüş göstermektedir.

Tablo 21: Bölgelere Göre Genç ve Yetişkinlerin İstihdama Katılımı

BÖLGELERE GÖRE GENÇ VE YETİŞKİMLERİN İSTİHDAM KATILIMI (%)										
	1995		2005		2010		2015		2017	
	GENÇ	YETİŞKİN	GENÇ	YETİŞKİN	GENÇ	YETİŞKİN	GENÇ	YETİŞKİN	GENÇ	YETİŞKİN
DÜNYA	49,2	65,9	44,1	66	41	64,9	38,3	64,5	37,6	64,2
AMERİKA	48,9	69,1	46,2	64,7	43,9	63,6	43,2	64	42,1	63,4
ARAP DEVLETLERİ	26,9	53,8	21,9	53,3	22,7	56	22,5	56,6	22,1	56,2
ASYA VE PASİFİK	53,9	70,4	46,9	69,1	42,3	67,1	37,9	66	36,8	65,5
AVRUPA VE ORTA ASYA	38,3	55,7	35,1	56,2	34,3	56,5	34	56,9	34,3	57,4
AFRİKA	41,3	67,1	41,1	67,8	40,8	68,6	40,3	68,8	40	68,6

Kaynak: <https://www.ilo.org/ilostat/faces/>

Mortaş genç istihdam oranının düşük olmasının diğer bir nedeni olarak artan rekabeti göstermiştir. Mortaş’a göre, işgücü piyasalarının gelişmesi ile birlikte ekonominin ihtiyaçlarına yönelik yeterli işler ortaya çıkmıştır. Ancak işgücünün gelişmesinin yanı sıra rekabet çok daha hızlı artmaktadır. Dolayısıyla artan rekabet, genç istihdam oranlarının düşük olmasının nedenlerinden biridir (Mortaş, 2011, s.104).

Aşağıda yer alan tabloda ülkelere göre genç işgücünün part-time ve tam zamanlı olarak istihdama katılma oranları bulunmaktadır. Tablo’ da genel olarak ülkelerin tamamında genç işgücünün tam zamanlı olarak istihdam edilme oranının düşerken part-time olarak istihdam edilme oranının yükseldiği görülmektedir.

Tablo 22: Genç İşgücünün Zaman Serilerine Göre İstihdamı

GENÇ İŞGÜCÜNÜN ZAMAN SERİLERİNE GÖRE İSTİHDAMI(BİN KİŞİ)											
ÜLKELER	ZAMAN SERİLERİ	1990	2000	2010	2016	ÜLKELER	ZAMAN SERİLERİ	1990	2000	2010	2016
BELÇİKA	Tam Zamanlı	368	287	248	204	GÜNEY KORE	Tam Zamanlı	2 363	1 874	1 052	1 246
	Yarı Zamanlı	50	56	55	61		Yarı Zamanlı	93	163	313	401
KANADA	Tam Zamanlı	1 526	1 288	1 247	1 249	LÜKSEMBURG	Tam Zamanlı	21	13	10	9
	Yarı Zamanlı	874	999	1 185	1 174		Yarı Zamanlı	1	2	2	3
DANİMARKA	Tam Zamanlı	305	225	158	141	HOLLANDA	Tam Zamanlı	781	621	440	356
	Yarı Zamanlı	186	168	232	279		Yarı Zamanlı	430	657	824	898
FİNLANDIYA	Tam Zamanlı	283	183	162	160	YENİ ZELANDA	Tam Zamanlı	252	171	169	222
	Yarı Zamanlı	52	76	84	94		Yarı Zamanlı	77	107	122	137
FRANSA	Tam Zamanlı	2 291	1 529	1 661	1 514	NORVEÇ	Tam Zamanlı	213	165	168	158
	Yarı Zamanlı	410	329	356	381		Yarı Zamanlı	92	116	161	166
ALMANYA	Tam Zamanlı	4 614	3 628	3 337	3 023	PORTEKİZ	Tam Zamanlı	818	586	282	194
	Yarı Zamanlı	217	461	713	871		Yarı Zamanlı	44	33	36	43
YUNANİSTAN	Tam Zamanlı	389	373	202	104	İSPANYA	Tam Zamanlı	1 927	1 649	834	483
	Yarı Zamanlı	29	26	35	31		Yarı Zamanlı	114	233	329	280
İRLANDA	Tam Zamanlı	218	242	105	88	TÜRKİYE	Tam Zamanlı	4 216	4 195	3 052	3 467
	Yarı Zamanlı	18	60	66	60		Yarı Zamanlı	428	500	414	571
İTALYA	Tam Zamanlı	2 620	1 597	947	711	İNGİLTERE	Tam Zamanlı	4 402	2 500	2 167	2 367
	Yarı Zamanlı	171	172	258	241		Yarı Zamanlı	829	1 174	1 331	1 305
JAPONYA	Tam Zamanlı	6 827	5 403	3 480	3 380	OECD countries	Tam Zamanlı	47 581	52 605	41 248	41 759
	Yarı Zamanlı	1 013	1 417	1 420	1 670		Yarı Zamanlı	11 178	15 416	17 462	18 614

Kaynak: <https://stats.oecd.org/>

Genel olarak birinci bölümde ele alınan konulara bakıldığında, dış ticaret teorilerinin, ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretinin yapısı değiştikçe, yapılan ticaretin nedenlerini açıklamak amacıyla geliştirildiği anlaşılmaktadır.

Dünyada hâkim iktisat modeli olan Liberal iktisat ve Keynesyen iktisat modellerine yer verilmiştir. Kapitalist ekonomilerin gelişim sürecinde öncelikle liberal iktisat uygulanmış ve 1929 ekonomik bunalıma kadar devam etmiştir. Aşırı birikim krizine çözüm bulma noktasında ise Keynesyen iktisat modeli uygulanmaya başlanmış ve ülkeler için bir kalkınma modeli olmuştur. Keynesyen model, Japonya'nın farklı üretim modeli uygulayıp piyasaları ele geçirmesi üzerine ABD tarafından sona ermiş ve neoliberal politikalara dönmüştür. ABD'nin pazar paylarının kaybedilmesinin nedeni olarak Keynesyen politikalar gösterilmiştir. Ancak bu durumun nedeni, uygulanan üretim sistemi olan fordizmdir.

Neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte ülkelerin pazar paylarında düşüşler meydana gelmiştir. Diğer taraftan ise neoliberal dönem öncesinde pazar payı bulunmayan Çin, dünya ihracatında birinci sıraya yükselmiştir. Bu durumun nedeni Çin'in emek maliyet avantajına sahip olmasıdır. Neoliberal dönemde emek baskı altına alınarak maliyet avantajı elde edilmeye çalışılmıştır. Bu uygulama; emeğin ücretinin düşmesine, çalışma koşullarının kötüleşmesine, kazanımlarının kaldırılmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, neoliberal politikalar işsizlik üreten politikalar haline gelmiştir. Bu nedenle Keynesyen iktisat politikalarının doğru olarak uygulanması; sosyal politika açısından emeğin kazanımlarının artırılması ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için faydalı olabilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'de ekonomi ve dış ticaret, neoliberal politikaların bir sonucu olan küreselleşme öncesi ve sonrası dönemlere ayrılarak incelenecektir. Küreselleşmenin Türk emek piyasaları üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır. Ayrıca uluslararası ticarete yaşanan yeni gelişmeler ve bu gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkilerine yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPISINA ETKİLERİ

1.TÜRKİYE’DE KÜRESELEŞME ÖNCESİ DÖNEM

1929 ekonomik bunalımından 1980 yılına kadar olan dönemde Türkiye’de ithal ikameci politikalar uygulanmıştır. Bu dönemde Türkiye’de sanayileşme üç kısma ayrılabilir: 1929-1950 yılları arasında sanayileşme döneminde, temel tüketim mallarında kendine yeten bir ülke olma hedeflenmiştir. 1950-60 yılları arası dönemde, özel sektörün faaliyet alanları genişletilip sanayi, temel tüketim malları dışında kalan sektörlerle yayılmaya başladı. 1964-1976 yılları arasında ise sanayileşme, hazırlanan plan ve programlar doğrultusunda geliştirilmeye çalışılmıştır (Tekeli, 2010, s.250). Türkiye’de 1970’li yılların sonuna kadar ithal ikameci politikalar uygulanarak devletin hazırladığı plan ve programlar doğrultusunda planlı bir kalkınma için çalışılmıştır. Bu amaçla devlet, uzun vadeli sanayileşme stratejileri oluşturmuş aynı zamanda üretim ve yatırım fonksiyonlarını yerine getirmiştir. Devlet, öncelikle tüketim ve ara mal ithalatını bırakmış ardından tarım harici sektörlerde ithal ikameci politikalar uygulayarak sanayileşmenin yapısını değiştirmiştir (Köse ve Öncü, 2000, s.80).

1.1.Korumacı-Devletçi Sanayileşme Dönemi (1930-1939)

Türkiye’de 1930-39 yılları arasında devlet tarafından sanayileşme çalışmaları başlatılmıştır. Bu dönemde ekonomi dışı kapatılmış, sanayileşme devlet tarafından yapılmıştır. Bu uygulama genel olarak başarılı olmuştur (Boratav, 2006, s. 59).

1934 yılında devlet sanayileşmeyi planlar çerçevesinde yürütmek amacıyla birinci beş yıllık sanayi planını hazırlamıştır. Planda, devletin sınai tesisler kurup işletmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda özel sektör imkânlar çerçevesinde desteklenmeye çalışılmıştır. Planda, temel tüketim mallarının ülke içinde üretilmesi ve dokuma, maden, seramik vb. alanlarda fabrikalar kurulması yer almaktadır (Soyak, 2006, s. 127).

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı’nda ithal ikameci politikalara yer verilmiştir. Plan ile temel tüketim mallarının yurtdışında üretilmesi ve birçok alanda

fabrikaların kurulması hedeflenmiştir. Plan büyük ölçüde amacına ulaşmıştır. Planın gerçekleştirilmesinden sonra çıkarılacak olan İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ise 2.Dünya Savaşı nedeni ile uygulanamamıştır.

1.2. Kalkınma Planları Öncesi Görece Liberal Dönem

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanamaması nedeniyle sanayileşme süreci kesintiye uğramıştır. Sanayileşme, mevcut fabrikalar ve temel ihtiyaçların temin edilmesine yönelik olarak yapılmaya çalışılmıştır.

Tüzün (1999, s.149), bu dönemin kendi içinde iki alt döneme ayrılabilirliğini belirtmiştir:

- *1946-1953 yıllarını kapsayan, görece serbestleşme ve liberal dış ticaret politikalarının uygulandığı dönem,*
- *1954-1961 yıllarını kapsayan, sınırlı bir ithalat ikamesine dayalı sanayileşme politikasının izlendiği dönem.*

Türkiye, İkinci Dünya Savaşından sonra yeni ekonomi politikasına geçiş sürecinde 7 Eylül kararları adı altında devalüasyonu önlemeye yönelik bir takım önlemler almıştır. Bu kararların alınma nedeni, 1946 yılına kadar biriken rezervlerin erimeye başlamış olmasıdır. Türkiye 1930-46 yılları arasında dış ticaret fazlası verirken 1947 yılında devalüasyon ile birlikte dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. Doğan'a göre, bu durumun yani devalüasyon ve beraberinde alınan önlemlerin en önemli etkeni Bretton Woods anlaşmasına uyum sağlamaktır (Doğan, 1980, s.7). Bu dönemde Türkiye'nin ekonomi politikalarının şekillenmesinde Marshall yardım programına katılmanın etkisi olmuştur. Marshall yardım programının Türkiye'den beklentisi, tarımsal üretimin geliştirilmesi ve OECD ülkelerine hammadde ve yiyecek maddeleri sağlamada uzmanlaşmasıdır. Türkiye, bu beklentilere uygun adımlar atmış ve 1947 yılında Türkiye İktisadi Kalkınma Planı adı altında temel hedefi Marshall yardım programına katılım olan bir plan hazırlamıştır. Planın öncelikleri ise, ulaşım ve haberleşme ile birlikte tarımsal üretimin geliştirilmesi olup sanayiye son sırada yer verilmiştir. Ulaşım ve haberleşmenin geliştirilmesi ile pazarın genişlemesi, altyapının geliştirilmesine yönelik yatırımlar ile tarımın geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için gerekli olan kaynak ise dış krediler yoluyla sağlanacaktı. Hazırlanan

plan sonucunda Türkiye, Marshall yardım programına dâhil edilmiş ve 1948 yılında OECD'ye üye olmuştur (Günçe, 1967, s.25). Bu doğrultuda Türkiye, 1950'li yılların ilk yıllarında devlet harcamalarının yarısından fazlasını ulaşım, haberleşme ve tarımsal üretim için harcamıştır. Bu yıllarda yapılan yatırımların finansmanı ise büyük ölçüde ABD kaynaklı olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde tarımsal ürün ihracatında dış gelişmeler önemli olmuştur. Kore Savaşı ortamında Türk tarım ürünlerine olan talebin artması Türkiye'nin ihracat gelirlerine önemli katkı sağlamıştır. Diğer taraftan ithalatta liberalleşme sağlanmıştır. Bu durum Kore Savaşı'nın bitimine kadar devam etmiştir. Savaş sona erdiğinde Türk tarım ürünlerine olan talep azalarak ihracat gelirleri azalmış, ayrıca tarımsal ekim alanlarında sınıra ulaşılması Türkiye'nin tarımda yaşadığı hızlı büyümenin sona ermesine neden olmuştur. Diğer yandan ithalat harcamalarında yaşanan artış, döviz darboğazına neden olmuştur. Bu durum üzerine ithalatta liberalizasyon uygulamasına son verilmiş ve 1953 yılında ithalatta yeniden korumacı önlemlere başvurulmuştur (Alpar, 1974, s.62-63).

1950'li yıllarda Türkiye'de tarım alanlarında sınıra ulaşılması ile ticaret sermayesi, gıda ve dokuma gibi alanlar ile önceki yıllarda ithalatı kısıtlanmış olan lüks tüketim mallarının üretimi için sanayi yatırımlarına başlamıştır. Bu dönüşümün sağlanmasında ithalat kısıtlamaları önemli rol oynamıştır. Bu uygulama ile nihai ürün ithalatına son verilerek parçaların ithal edilip yurtiçinde monte edildiği, ürünün hammadde veya ara maddelerinin ithal edilip işlenerek nihai ürüne dönüştürüldüğü sanayiler oluşturulmuştur (Okyar, 1960, s.239). Türkiye'de ithal ikameci sanayi modeline geçilmesi ticaret sermayesinin sanayi sermayesine dönüşmesini sağlamıştır. Girdi ve ara mal ithali ile nihai ürün üreten bir sanayileşme ortaya çıkmıştır.

Türkiye 1958 yılında, önceki yıllarda izlenen ithal ikameci modelden farklı bir ithal ikame modeli uygulamıştır. Türkiye'nin 1958 yılında uygulamış olduğu ithal ikameci model, iç pazara yönelik sanayileşmeyi hedeflemiştir ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Türkiye'nin dış ticaret ve sanayileşmedeki uyguladığı model olarak ithal ikamecilik resmiyet kazanmıştır (Alpar, 1974, s.76). Bu uygulama ile birlikte devlet ile özel kesim uyumlu çalışarak birbirini tamamlamıştır. 1960'lı yıllar boyunca özel kesim dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarında uzmanlaşırken, devlet ara malları üretiminde uzmanlaşmıştır (Korum, 1977, s.79).

Türkiye’de ithal ikameci modelin ilk yıllarında uluslararası koşullar göz önünde bulundurularak tarım sektörüne önem verilmiş, gıda ve tüketim malları üretimi arttırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda sanayi sektörü yerine tarım sektörü geliştirilmeye çalışılmış, iç kaynaklara dayalı kalkınma yerine dış kaynaklara dayalı kalkınma modeli tercih edilmiştir (Soyak, 2006, s.131).

Tablo 23: Ekonomik Sektörlerin GSMH Payları (1950-60)

Ekonomik Sektörlerin GSMH Payları (1950-60)			
	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)
1950	41,2	13,1	40,9
1953	41,9	12,7	39,4
1954	37,5	14,3	42,7
1956	38,6	15,7	42,1
1958	39,8	16,5	41,3
1960	37,9	15,9	42,7

Kaynak: Şahin, 1995, s.97; Şentürk, 2010, s.87

1954-61 yıllarını kapsayan dönemde; kamu kesimi yatırımları, ulaştırma ve haberleşme altyapıları ile tarıma kayarken, sanayide de ara ve yatırım malları sanayine yönelmiştir. Özel kesim yatırımları ise dayanıklı tüketim malları sanayine yönelmiştir. Bu dönemde devletin sanayideki payı, özel sektörün yeterli kaynaklara sahip olmaması nedeniyle yüksektir. Devlet bu dönemde sanayiye geliştirmek ve teşvik etmek amacıyla özel sektöre kaynak aktararak özel sektörün sanayideki payını arttırmıştır. Ancak özel sektör iç talebi karşılayacak konuma ulaşamamıştır (Şentürk, 2010, s.87).

Bu dönemde sanayileşme, iç talebin etkisiyle gelişme göstermiştir. Ancak yüksek büyüme oranlarına ulaşamamıştır. Uygulanan bu ithal ikameci modelin ilk döneminde ithal yerine yerli üretimin yapıldığı görülmektedir. İkinci dönem ise, özel sanayiye geçiş olarak görülebilir (Kepenek, 1983, s.113).

1.3. Türkiye’de İthal İkameci Sanayileşme Dönemi

Türkiye’de 1960-80 yılları arasında sanayileşme, beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu planlar özel sektör için yol gösterici ve özendirici, devlet için ise emredici niteliktedir (Parasız, 2003, s.145). 1960’lı yıllarda, 27 Mayıs

ihtilali ve önceki yıllardaki istikrarsızlığın da etkisiyle uygulanan ekonomi politikalarında değişikliğe gidilmiştir. 1960 yılında kalkınma planları hazırlamak için Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Uygulanacak olan ithal ikameci model bu kurumun hazırlayacağı kalkınma planlarına göre şekillenmiştir. Uygulanan planlar ile ithal ikameci model doğrultusunda üretim, dayanıklı tüketim mallarından ara ve yatırım mallarına doğru kayarak ithal ikameci modelde yapısal değişime gidilmiştir (Ateş ve Soyak, 1999, s.170).

Bu dönemde uygulanan ithal ikameci politikaların ilk yıllarında başarı sağlanmış ancak ara ve yatırım mallarına yönelik ikame politikaları ve yoğun sermaye gerektiren süreçlerde ithal ikameci politikalar başarılı olmamıştır. Bu dönemde ara ve yatırım malı talebinin yüksek olması nedeniyle ithalat sürekli artmış ve gerekli olan ithalat da yapılamadığı için üretimde sorunlar ortaya çıkmıştır. 1974 yılında ortaya çıkan kriz ile Türkiye'nin ara malı ithalatı pahalılaşmaya başlamış ve dış açık sürekli artmıştır. Bu problemlere çözüm olarak yüksek oranlı devalüasyonlar yapılmıştır (Egeli, 2001, s.158). Türkiye'de 1960-80 yıllarında uygulanan ithal ikameci model, bu modelin üretim aşamaları arasındaki geçişi (tüketim malı-ara mal-yatırım malı zinciri) sağlayamadığı için başarılı olarak uygulanamamış ve beklenen sanayileşme gerçekleştirilememiştir. Dönemin sonunda ise ekonomi imalat sanayi krizine girmiş ve modelin değişeceği bir süreç yaşanmıştır (Şentürk, 2010, s.89).

Boratav 1962-80 yılları arasında uygulanan ithal ikameci modeli; 1962-76 yıllarında içe dönük ve genişlemeci model, 1977-80 yılları arasında bunalım dönemi olarak ayırmıştır (Boratav, 2006, s.117). Bu dönem boyunca dört kalkınma planı uygulanmış ancak son plan tamamlanamamıştır. Dönemin sonuna doğru imalat sanayi krizi yaşanmıştır. Kriz sonrasında ise alınan 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci modelden vazgeçilmiştir.

1980'li yıllara kadar Türkiye'nin ihracatı uygulanan sabit kur nedeniyle sürekli olarak düşüş göstermiştir. Türkiye'nin 1963 yılında ihracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında sırasıyla 368 milyon dolar ve 687 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, dış ticaret açığı ise yaklaşık 320 milyon dolar olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise önceki yıla göre azalarak % 53 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 24: Yıllara Göre Dış Ticaret (1960-1980) (Bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1960	320 731	468 186	- 147 455	68,5
1961	346 740	507 205	- 160 465	68,4
1962	381 197	619 447	- 238 250	61,5
1963	368 087	687 616	- 319 529	53,5
1964	410 771	537 229	- 126 458	76,5
1965	463 738	571 953	- 108 215	81,1
1966	490 508	718 269	- 227 761	68,3
1967	522 334	684 669	- 162 335	76,3
1968	496 419	763 659	- 267 240	65
1969	536 834	801 236	- 264 403	67
1970	588 476	947 604	- 359 128	62,1
1971	676 602	1 170 840	- 494 239	57,8
1972	884 969	1 562 550	- 677 581	56,6
1973	1 317 083	2 086 216	- 769 133	63,1
1974	1 532 182	3 777 501	-2 245 319	40,6
1975	1 401 075	4 738 558	-3 337 483	29,6
1976	1 960 214	5 128 647	-3 168 433	38,2
1977	1 753 026	5 796 278	-4 043 252	30,2
1978	2 288 163	4 599 025	-2 310 862	49,8
1979	2 261 195	5 069 432	-2 808 236	44,6
1980	2 910 122	7 909 364	-4 999 242	36,8

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

1960-80 yılları arasındaki ihracatın sektörel dağılımına bakıldığında ise, tarımın toplam ihracat içerisinde 1960 yılında olan %76 payı, 1980’de %57 olarak gerçekleşirken, hizmetler sektörünün 1960 yılında %17 olan payı 1980 yılında %36 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayinin 1960 ile 1980 yılı arasındaki payı ise hemen hemen aynı düzeyde kalmıştır.

Tablo 25: Ana Sektörlere Göre İhracat(1960-1980) (Bin \$)

Yıllar	Tarım	Toplam Payı (%)	Sanayi	Toplam Payı (%)	Hizmetler	Toplam Payı (%)	Toplam
1960	244	76	20	6,1	58	17,9	322
1970	441	74,9	39	6,6	109	18,4	589
1980	1672	57,4	191	6,6	1047	36	2910

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

2.TÜRKİYE’DE KÜRESELLEŞME SONRASI DÖNEMDE DİŞ TİCARETİN YAPISI

2.1. Türkiye’nin İhracat Yapısı ve Gelişimi

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte ithal ikameci sanayileşme politikasından vazgeçerek ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçmiştir. Bu geçiş ile ihracatın geliştirilmesi, ürün ve hizmetlerin çeşitlendirilerek yeni pazarlara ulaşılması gibi ihracatı arttırmaya yönelik hedefler konulmuştur. İhracatın geliştirilmesi için teşvikler verilmiş, ticareti engelleyen gümrük ve kotalar hafifletilmiştir (Çoban, 2014, s. 206-207). Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'nin ihracatı 1980-2017 yılları arasında önemli ölçüde artmıştır.

2.1.1.Türkiye’nin İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye’de 1980 yılında alınan kararlar doğrultusunda ihracata dayalı sanayileşme modeline geçilmiş ve bu modele geçilmesiyle yerel firmaların dış pazarlarda rekabet gücünü arttırmaya yönelik çalışmalar önem kazanmıştır. Türkiye’de uygulanan politikalar bu amaca yönelik olmuş, aynı zamanda küreselleşmenin etkisiyle diğer ülkeler ile olan ilişkilerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda serbest piyasa ekonomisi benimsenerek, esnek döviz kuru sistemiyle dış ticaretin önündeki engeller kaldırılmıştır (Dura, 1991, s. 207).

Tablo 26: Türkiye’de İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımının Gelişimi

Yıllar	Yatırım (Sermaye) Malı	Ara Malı (Hammadde)	Tüketim Malı	Toplam
	<i>Değer</i>	<i>Değer</i>	<i>Değer</i>	
1996	1 119 767	9 767 257	12 317 985	23 205 009
1997	1 275 677	11 100 138	13 860 745	26 236 560
1998	1 342 376	1 342 376	11 251 435	39 567 763
1999	1 820 291	10 862 729	13 849 184	26 532 204
2000	2 175 701	11 565 080	13 986 727	27 727 508
2001	2 658 240	13 368 641	15 261 528	31 288 409
2002	2 790 180	14 657 325	18 464 846	35 912 351
2003	4 344 031	18 494 475	24 125 341	46 963 847
2004	6 530 838	25 945 606	30 501 889	62 978 333
2005	7 997 690	30 289 782	34 835 399	73 122 871
2006	9 423 369	37 788 252	37 790 478	85 002 098
2007	13 754 544	49 402 983	43 695 868	106 853 396
2008	16 725 377	67 733 802	47 076 909	131 536 087
2009	11 116 832	49 734 012	40 733 029	101 583 874
2010	11 771 080	56 380 661	45 320 506	113 472 247
2011	14 191 696	67 941 697	52 218 849	134 352 243
2012	13 733 634	82 655 801	55 556 262	151 945 697
2013	15 592 482	74 817 206	60 732 211	151 141 899
2014	16 107 109	75 171 304	65 088 272	156 366 685
2015	15 391 913	68 432 756	59 145 648	142 970 317
2016	15 891 426	66 890 193	58 876 813	141 658 433
2017	18 353 054	73 067 437	64 881 343	156 301 835

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Yukarıda yer alan tabloda 1996-2017 yılları arasında Türkiye'nin ihracatının mal gruplarına göre dağılımı verilmiştir. Tabloya göre 1996 yılında toplam ihracat hacmi 20 milyar doları aşmış iken 2017 yılında 156 milyar dolar olmuştur. İhracatın mal gruplarına göre dağılımına bakıldığında, 1996 yılında ihracatın en büyük payını tüketim malları alırken günümüzde artık bu denge değişmiş ara malları tüketim mallarından daha fazla ihraç edilir hale gelmiştir. 2008 yılına kadar ara mal ihracatı sürekli artmaya devam etmiş ancak 2008 küresel krizinin etkisiyle düşmüştür. 2012 yılında ise ara mal ihracatı en yüksek değerine ulaşarak 80 milyar doları aşmıştır. Bu

tarihten sonra 2016 yılına kadar düşüş sergilemiş, 2017 yılında ise 73 milyar dolar olmuştur. Sermaye malları ise 1996 yılında ihraç edilmezken 2017 yılında yaklaşık 20 milyar dolarlık ihraç miktarına sahiptir.

Tablo 27: Türkiye'nin İhracatının Mal Gruplarına Göre Sınıflandırılması

Yıllar	Yatırım (Sermaye) Malı	Ara Malı (Hammadde)	Tüketim Malı	Toplam
1996	5%	42%	53%	100%
1997	5%	42%	53%	100%
1998	10%	10%	81%	100%
1999	7%	41%	52%	100%
2000	8%	42%	50%	100%
2001	8%	43%	49%	100%
2002	8%	41%	51%	100%
2003	9%	39%	51%	100%
2004	10%	41%	48%	100%
2005	11%	41%	48%	100%
2006	11%	44%	44%	100%
2007	13%	46%	41%	100%
2008	13%	51%	36%	100%
2009	11%	49%	40%	100%
2010	10%	50%	40%	100%
2011	11%	51%	39%	100%
2012	9%	54%	37%	100%
2013	10%	50%	40%	100%
2014	10%	48%	42%	100%
2015	11%	48%	41%	100%
2016	11%	47%	42%	100%
2017	12%	47%	42%	100%

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Yukarıda yer alan tabloda Türkiye'nin ihracatını oluşturan mal gruplarının dağılımı gösterilmektedir. Genel olarak tablodan Türkiye'nin ihracatında ağırlıklı olarak tüketim malları ve ara mallarının olduğu görülmektedir. Ara malların payının yüksek olmasıyla birlikte tüketim malları Türkiye'nin ihracatında lider konumdadır. 1996 yılında %5 olan yatırım mallarının payı ise 2017 yılında %12 olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu artışa rağmen yatırım mallarının ihracattaki payı çok düşüktür. Bu durum ise Türkiye'de teknoloji ve ar-ge faaliyetlerine yeteri kadar önem verilmediğini göstermektedir.

2.1.2. Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı

Aşağıda yer alan tabloda son on yılda Türkiye'nin ihracatının sektörel dağılımı gösterilmiştir. Tabloda, Türkiye'nin ihracatında en önemli sektörün imalat sanayi sektörü olduğu görülmektedir. İmalat sanayi %94 ihraç payı ile Türkiye'nin ihracatındaki en önemli sektördür. İmalat sanayinden sonra ise %3 ile tarım ve hayvancılık sektörü gelmektedir.

Tablo 28: Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı (2007-2017) (%)

Sektörler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Tarım ve Ormancılık</i>	3%	4%	4%	4%	3%	4%	4%	4%	4%	3%
<i>Balıkçılık</i>	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
<i>Madencilik ve Taş Ocakçılığı</i>	2%	2%	2%	2%	2%	3%	2%	2%	2%	2%
<i>İmalat Sanayi</i>	95%	93%	93%	93%	94%	93%	93%	93%	94%	94%
<i>Elektrik, Gaz ve Su</i>	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
<i>Toptan ve Perakende Ticaret</i>	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
<i>Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri</i>	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
<i>Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmetler</i>	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

2.1.3. Türkiye'nin İhracat Yaptığı Ülkeler ve Ülke Grupları

Aşağıda yer alan tabloda Türkiye'nin 2007-2016 yılları arasındaki ülke gruplarına göre yıllık ihracat oranı gösterilmektedir. Tabloya göre, Türkiye'nin ihracatının %52,7'sini OECD ülkeleri oluşturmaktadır. OECD ülkelerinden sonra AB en fazla ihracatın yapıldığı diğer bölgedir. Ayrıca Orta Doğu %22,5'lik pay ile en fazla ihracat yapılan bölgeler arasında yer almaktadır.

Şahin, diğer ekonomik teşkilatlar ile olan ilişkilere değinerek Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Bağımsız Devletler Topluluğu, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri'ne yapılan ihracatın önemini vurgulamıştır (Şahin, 2006, s.394-396).

Tablo 29: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat (%)

Ülke Grubu	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
A-Avrupa Birliği (AB 28)	48,3	46,2	46,5	46,4	39	41,5	43,5	44,5	48	47,1
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	2,3	1,9	1,8	1,9	1,5	1,6	1,4	1,3	1,3	1,3
C-Diğer ülkeler	49,5	51,8	51,7	51,7	59,5	56,9	55,1	54,2	50,8	51,7
<i>1-Diğer Avrupa (AB Hariç)</i>	11,6	10,9	9,8	9,4	9,3	9,4	9,6	9,8	6,8	6,2
<i>2-Kuzey Afrika</i>	4,4	7,3	6,2	5	6,2	6,6	6,2	5,9	5,4	4,8
<i>3-Diğer Afrika</i>	2,4	2,7	2	2,7	2,6	2,7	2,5	2,7	2,6	2,6
<i>4-Kuzey Amerika</i>	3,6	3,5	3,7	4	4,4	4,3	4,6	4,9	5,2	6,2
<i>5-Orta Amerika ve Karayipler</i>	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7
<i>6-Güney Amerika</i>	0,7	0,7	1,1	1,4	1,4	1,4	1,2	0,9	0,8	0,8
<i>7-Yakın ve Orta Doğu</i>	19,3	18,8	20,5	20,7	27,8	23,4	22,5	21,6	22	22,5
<i>8-Diğer Asya</i>	5,4	6,6	7,5	7,6	6,9	7,9	7,4	7,2	6,8	7,2
<i>9-Avustralya ve Yeni Zelanda</i>	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
<i>10-Diğer Ülke ve Bölgeler</i>	1,1	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
D-Seçilmiş Ülke Grupları										
<i>1-OECD Ülkeleri</i>	50,3	51,1	50,4	49,7	43,5	45,2	48,6	52,4	54,3	52,7
<i>2-EFTA Ülkeleri</i>	2,5	4,2	2,1	1,4	1,7	1,1	2,4	4,3	2,3	1
<i>3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği</i>	15,8	12	12,7	13,2	12,3	13,4	12,5	10,1	9,2	10
<i>4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı</i>	4,7	5,8	6,7	6,9	10,9	7,8	7,4	6,7	6,7	5,2
<i>5-Bağımsız Devletler Topluluğu</i>	9,8	7,8	9	9,9	9,9	11,1	9,9	7,3	5,4	5,8
<i>6-Türk Cumhuriyetleri</i>	2,8	3,3	3,4	3,7	3,8	4,6	4,5	3,7	2,8	2,7
<i>7-İslam İşbirliği Teşkilatı</i>	24,7	28	28,5	27,7	36,2	32,5	30,9	29,7	28,9	28,7

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Aşağıda yer alan tabloda 2007-2016 yılları arasında Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler yer almaktadır. Tabloya göre Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülke Almanya'dır. Son on yıla bakıldığında bu durum değişmemiştir. Dolayısıyla Almanya, Türkiye için önemli bir pazardır. Türkiye'nin ikinci olarak en fazla ihracat yaptığı diğer ülke İngiltere'dir. Tablonun geneline bakıldığında Türkiye'nin ihracatını daha çok AB ülkelerine yaptığı görülmektedir.

Tablo 30: Ükelere Göre Yıllık İhracat (%)

Sıra	Ülke	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Almanya	9,8	9,6	10,1	10,3	8,6	9	9,6	9,3	9,8	9,6
2	İngiltere	6,2	5,8	6,4	6	5,7	5,8	6,3	7,3	8,2	6,1
3	Birleşik Arap Emirlikleri	6	2,8	2,9	2,7	5,4	3,3	3	3,3	3,8	5,8
4	Irak	3	5	5,3	6,2	7,1	7,9	6,9	5,9	5,4	5,8
5	ABD	3,3	3,2	3,3	3,4	3,7	3,7	4	4,4	4,6	5,5
6	İtalya	5,9	5,8	5,7	5,8	4,2	4,4	4,5	4,8	5,3	5,4
7	Fransa	5	6,1	5,3	5	4,1	4,2	4,1	4,1	4,2	4,2
8	İspanya	3,1	2,8	3,1	2,9	2,4	2,9	3	3,3	3,5	4
9	Hollanda	2,4	2,1	2,2	2,4	2,1	2,3	2,2	2,2	2,5	2,5
10	İsrail	1,5	1,5	1,8	1,8	1,5	1,7	1,9	1,9	2,1	2,2
11	İran	1,5	2	2,7	2,7	6,5	2,8	2,5	2,5	3,5	2,1
12	Belçika	1,6	1,8	1,7	1,8	1,5	1,7	1,9	1,8	1,8	2
13	Romanya	3	2,2	2,3	2,1	1,6	1,7	1,9	2	1,9	2
14	Polonya	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2	1,4	1,5	1,6	1,9	2
15	Çin	1,1	1,6	2	1,8	1,9	2,4	1,8	1,7	1,6	1,9
16	Bulgaristan	1,6	1,4	1,3	1,2	1,1	1,3	1,3	1,2	1,7	1,8
17	Rusya Federasyonu	4,9	3,1	4,1	4,4	4,4	4,6	3,8	2,5	1,2	1,7
18	Suudi Arabistan	1,7	1,7	1,9	2	2,4	2,1	1,9	2,4	2,2	1,7
19	Mısır	1,1	2,5	2	2	2,4	2,1	2,1	2,2	1,9	1,5
20	Cezayir	1,2	1,7	1,3	1,1	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1
	Diğerleri	34,9	36,1	33,3	32,8	30,9	33,4	34,5	34,4	31,7	31,1

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

2.1.4. Türkiye’de İhracatın Teknolojik Yapısı

Dış ticaret yapısının sağlam olmasının en önemli unsurlardan biri, ihracatın teknolojik yapısıdır. Türkiye’nin ihracatının teknolojik boyutuna bakıldığında 1980’li yıllara kadar düşük teknoloji ürünler ihraç edilmiştir. 1980’li yıllardan sonra Türkiye ihracatının teknolojik yapısı dönüşüme girmiştir (Ekerer, 2013, s.88) .

Başcı (2008, s.82), teknolojik yapılarına göre sektörlerin dört gruba ayrıldığını belirterek, sektörleri yüksek teknoloji, orta-yüksek teknoloji, orta-düşük teknoloji ve düşük teknoloji sanayiler olarak incelemiştir:

- *İleri Teknolojili Sanayiler; büro muhasebe ve bilgi işlem, radyo- tv-haberleşme teçhizatı, vb.*
- *Orta İleri Teknolojili Sanayiler; kimyasal madde ve ürünler, makine ve teçhizat imalatı, motorlu kara taşıt ve römork, elektrikli makine ve cihaz, diğer ulaşım araçları*
- *Orta Düşük Teknolojili Sanayiler; ana metal sanayi, kok kömürü- petrol ürün ve nükleer yakıtlar, metalik olmayan diğer mineraller, metal eşya sanayi (makine, teçhizat hariç), plastik ve kauçuk ürünler*
- *Düşük Teknolojili Sanayiler; gıda ürünleri ve içecek, tütün ürünleri, ağaç ve mantar ürünleri, giyim eşyası, tekstil ürünleri, bavul, saraçlık ve ayakkabı, basım ve yayım, mobilya, kâğıt ve kâğıt ürünleri.*

Aşağıda yer alan tabloda Türkiye'nin 1990-2015 yılları arasındaki teknolojik sınıflandırmaya göre imalat sanayi ihracatının payları gösterilmektedir. Genel olarak incelenen yıllar arasında Türkiye'nin imalat sanayi ihracatında kullanılan yüksek teknolojlili grupların paylarının değişmediği orta-yüksek ve orta düşük teknolojlili grupların paylarının yükseldiği düşük teknolojlili grupların ise paylarının azaldığı görülmektedir. Orta yüksek teknolojlili grupların paylarının artması önemli bir gelişme iken yüksek teknolojlili ürünlerin paylarının artmaması Türkiye'nin teknolojisinin yeterli olmadığını göstermektedir.

1990 yılında imalat sanayi ihracatının yarısından fazlası düşük teknolojlili gruplar tarafından yapılırken 2009 yılında bu oran %31'e kadar düşmüştür. Şimşek bu duruma dikkat çekerek, yüksek teknolojlili ürünlerin imalat sanayi ihracatındaki payının düşük olmasının önemli bir sorun olduğunu belirtmiştir. Şimşek, Türkiye'nin bu sorunu aşabilmesi ve gelişmiş ülkeler arasında yer alabilmesi için, ihracatını teknolojiyi yoğun kullanıldığı sektörlere kaydırması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin mevcut sanayi ve teknoloji politikalarını revize etmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Şimşek, 2010, s.41).

Tablo 31: Türk İmalat Sanayi'nin Teknolojik Düzeylerine Göre İhracat Yüzdesi

<i>Yıllar</i>	<i>Düşük Teknoloji</i>	<i>Orta-Düşük Teknoloji</i>	<i>Orta-Yüksek Teknoloji</i>	<i>Yüksek Teknoloji</i>
1990	56,7	25,8	14,8	2,7
1995	59,7	21,4	17,3	1,5
2000	51,2	20	24,4	4,3
2005	38,6	25,1	31,3	4,9
2008	28,6	35,5	33,9	2,2
2009	31,7	32,5	33,3	2,5
2010	32,6	31,8	32,2	2,4
2011	32,3	32,5	32	2,2
2012	30,4	37,9	28,4	2,3
2013	34,5	30,7	31,5	2,1
2014	35,8	29,2	31,6	2,2
2015	35	29,5	31,8	3,7

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1024

2.2. Türkiye'nin İthalat Yapısı ve Gelişimi

Türkiye 1980 yılında alınan kararlar neticesinde ithal ikameci politikalardan vazgeçerek ithalat politikalarını değiştirmiştir. Türkiye küreselleşmenin etkisiyle ithalatın önünü tıkayan kota, vergi vb. uygulamaları yeniden düzenlemiştir. Bu uygulamalar neticesinde Türkiye'nin ithalatı, kriz dönemleri hariç olmak üzere sürekli artış göstermiştir. Ancak ihracatın da aynı oranda artış göstermemesi nedeniyle Türkiye'nin dış ticaret açığı sürekli artmaktadır.

Saatçioğlu ve Kutlu'ya göre, Türkiye'de 1980 yılından sonra uygulanan ithalat politikaları küreselleşme doğrultusunda yapılan düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler neticesinde Türkiye'nin ithalat rakamları kriz dönemleri hariç sürekli artış göstermiştir. Saatçioğlu bu duruma örnek olarak, 1994 yılında alınan ekonomik istikrar kararları ile ithalatın dalgalanma dönemine girdiğini aynı durumun Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin yaşandığı dönemde de tekrar ettiğini göstermiştir. Saatçioğlu ve Kutlu, bu gelişmelerin sonucu olarak ithalatın Türkiye'nin yapısal sorunlarından biri haline geldiğini ve ekonomide sürekli olarak dış ticaret açıkları yaşandığını belirtmiştir (Saatçioğlu ve Kutlu, 2004, s.143).

Şahin, Türkiye'de 1980 sonrası revize edilen ithalat uygulamalarına değinerek, ilk olarak 1981 yılında kotaların kaldırıldığını sonrasında ise 1984 yılında ithalatın

önündeki engelleri kaldırmaya yönelik düzenlemeler yapıldığını belirtmiştir. Bu yeni uygulamalar ile önceden ülkeye kaçak yollarla getirilen lüks ürünlerin normal yollar ile resmi olarak ülkeye getirilmeye başlandığını vurgulamıştır (Şahin, 2006, s.392) .

2.2.1. Türkiye'nin İthalatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Aşağıda yer alan tabloda Türkiye’de 1980 yılı sonrası dönemde ithalatın mal gruplarına göre dağılımı ve yıllar içindeki gelişimi verilmektedir. 1980’li yılların başında toplam ithalat içindeki payı % 2 olan tüketim mallarının 2017 yılındaki payı % 12 olarak gerçekleşmiştir. Tüketim malı ithalatı değeri bu dönemde 150 katına yükselmiştir. Ara malı ithalatının toplam ithalat içindeki payı 1980 yılında % 78 iken, 2017 yılında % 73 seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde toplam ithalat içerisinde yatırım malları ithalatının payında düşüş yaşanmıştır. Bu oran % 24’den % 14’e düşmüştür. Tüketim malı ithalatında yaşanan yükselme, yatırım malı ithalatının toplam ithalat içerisinde düşük kalmasına neden olmaktadır.

Tablo 32: Türkiye’de İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımının Yıllar İçindeki Gelişimi (1996-2017)(Bin\$)

YILLAR	YATIRIM (SERMAYE) MALI	ARA MALI (HAMMADDE)	TÜKETİM MALI	TOPLAM
1996	10 253 553	29 114 096	4 020 569	43 626 642
1997	11 107 859	32 119 883	5 051 940	48 558 721
1998	10 660 621	29 906 827	5 005 153	45 921 392
1999	8 727 006	26 854 200	4 820 413	40 671 272
2000	11 365 338	36 009 555	6 928 481	54 502 821
2001	6 940 425	30 300 840	3 813 409	41 399 083
2002	8 399 565	37 655 830	4 898 331	51 553 797
2003	11 325 907	49 734 760	7 813 324	69 339 692
2004	17 397 440	67 549 436	12 100 277	97 539 766
2005	20 363 222	81 868 284	13 975 300	116 774 151

YILLAR	YATIRIM (SERMAYE) MALI	ARA MALI (HAMMADDE)	TÜKETİM MALI	TOPLAM
2006	23 347 556	99 604 660	16 116 330	139 576 174
2007	27 054 433	123 639 631	18 694 022	170 062 715
2008	28 020 665	151 747 101	21 489 236	201 963 574
2009	21 462 823	99 509 821	19 289 707	140 928 421
2010	28 818 242	131 445 426	24 734 930	185 544 332
2011	37 270 611	173 140 243	29 692 268	240 841 676
2012	33 925 389	174 930 331	26 699 252	236 545 141
2013	36 771 127	183 811 325	30 415 894	251 661 250
2014	35 995 907	176 721 669	29 006 394	242 177 117
2015	34 904 940	143 316 885	28 586 784	207 234 359
2016	35 918 942	134 315 401	27 947 076	198 618 235
2017	33 116 441	171 459 147	28 488 751	233 798 557

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Terzioğlu ve Akyürek bu durumun nedenlerini; yurtiçi fiyatların yurt dışı fiyatlara göre yüksek olması, yurtiçi üretimin olmaması, üretimin yetersizliği ve kalitesinin ithal ürünlere göre düşük olması olarak sıralamışlardır (Akyürek ve Terzioğlu, 2017, s.6).

Saygılı, ara malı üretiminin yeterli seviyede olmadığına dikkat çekmiştir. Türkiye’de ara malı ithalatında öne çıkan sektörler olarak imalat sanayi ve enerji sektörlerini belirtmiştir. Sanayi için işlem görmüş hammaddeler toplam ara malı ithalatının %47’sini oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgazın ara malı ithalindeki payı %16, taşıt aksam ve parçalarının payı %8, yatırım mallarının aksam ve parçaları ise %7 oranında paya sahiptir. Saygılı, sanayi sektörünün ara malı ithalatının düzeyini belirleyen ana sektör olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yoğun olarak ithal mal kullanan sektörlerde yaşanan büyüme oranlarının, genel olarak ekonomide ithal girdi kullanımını arttıracaklarını belirtmiştir (Saygılı ve diğerleri, 2010, s.50).

2.2.2. Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı

Aşağıda yer alan tabloda Türkiye'nin 2007-2017 yılları arasındaki ithalatının sektörel dağılımı gösterilmektedir. Tabloya göre Türkiye'nin ithalatındaki en büyük payı imalat sektörü almaktadır. İmalat sektörünün 2007 yılında %78 olan payı, son 10 yıl içerisinde dalgalanmalar göstererek 2017 yılında % 80 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sektöründen sonra madencilik ve taş ocakçılığı sektörü Türkiye'nin ithalatında en yüksek payı alan ikinci sektördür. Bu sektörlerden sonra ise 2017 yılında %4 ile tarım ve ormancılık, %3 ile toptan ve perakende ticaret gelmektedir.

Tablo 33: Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı (2007-2017) (%)

Sektörler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Tarım ve Ormancılık</i>	3%	3%	3%	4%	3%	3%	4%	3%	4%	3%
<i>Balıkçılık</i>	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
<i>Madencilik Ve Taş Ocakçılığı</i>	18%	15%	14%	16%	18%	15%	15%	13%	10%	13%
<i>İmalat Sanayi</i>	74%	76%	78%	76%	75%	78%	78%	80%	84%	80%
<i>Elektrik, Gaz ve Su</i>	0%	0%	1%	0%	0%	1%	0%	2%	1%	0%
<i>Toptan ve Perakende Ticaret</i>	5%	3%	4%	4%	4%	3%	3%	2%	3%	3%
<i>Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri</i>	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
<i>Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmetler</i>	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

2.2.3. Türkiye'nin İthalat Yaptığı Ülkeler ve Ülke Grupları

Aşağıda yer alan tabloda Türkiye'nin ithalatının ülke grupları arasındaki dağılımı gösterilmektedir. 2016 yılında en fazla ithalatın yapıldığı grup %60 ile Uzak Doğu'nun da aralarında bulunduğu diğer ülkeler olmuştur. İkinci olarak ise Türkiye'nin ihracatında olduğu gibi ithalatında önemli paya sahip olan AB gelmektedir. Üçüncü olarak Diğer Asya ülkelerinden yapılan ithalat gelmektedir. Diğer Asya ülkelerinden yapılan ithalat sürekli artış göstermiş, 2007 yılında %19,8 olan payı 2017 yılında %27,3

olarak gerçekleşmiştir. Diğer Avrupa ülkelerinden yapılan ithalatın payı ise azalmıştır. 2007 yılında diğer Avrupa ülkelerinden yapılan ithalatın payı %20,1 iken 2016 yılında %11 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin ithalat yaptığı diğer ülke grupları arasında OECD ülkeleri 2016 yılında %50 ile lider konumdadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatının 2007 yılında %20 olan ithalat payı, 2016 yılında %12,2 olarak gerçekleşerek azalmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatının payı 2017 yılında küçük dalgalanmalar neticesinde %13,7 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 34: Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat (%)

Ülke Grubu	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
A-Avrupa Birliği (AB 28)	36,9	40,2	39	38	37,1	36,7	36,7	38	39	36,4
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	0,7	0,7	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7
C-Diğer ülkeler	62,4	59,1	60,5	61,6	62,5	62,8	62,8	61,4	60,3	62,9
<i>1-Diğer Avrupa (AB Hariç)</i>	21,8	18,3	16,2	14,8	15,7	16,4	15	13,6	11	13,4
<i>2-Kuzey Afrika</i>	1,8	1,6	1,7	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,6	1,8
<i>3-Diğer Afrika</i>	1	1,2	0,9	1,4	1,1	1	1	1	1,1	1,3
<i>4-Kuzey Amerika</i>	6,6	6,8	7,1	7,2	6,4	5,5	5,7	5,8	6	6
<i>5-Orta Amerika ve Karayipler</i>	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
<i>6-Güney Amerika</i>	1,6	1,6	1,6	1,9	1,7	1,5	1,6	1,8	2,1	2,5
<i>7-Yakın ve Orta Doğu</i>	6,5	5,1	7	8,5	9,1	8,8	8,5	6,6	6,9	8,5
<i>8-Diğer Asya</i>	18,6	20,4	21,7	22,1	21	21,7	23,2	25,7	27,3	24,5
<i>9-Avustralya ve Yeni Zelanda</i>	0,4	0,5	0,3	0,3	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	1
<i>10-Diğer Ülke ve Bölgeler</i>	3,7	3,4	3,6	3,6	5,3	5,3	5,6	4,7	3,4	3,5
D-Seçilmiş Ülke Grupları										
<i>1-OECD Ülkeleri</i>	49	51,8	50,7	50,4	48,1	49,4	48,1	49	50,8	49,8
<i>2-EFTA Ülkeleri</i>	3,1	2	2,2	2,4	2,2	4,2	2,4	1,5	1,6	3,3
<i>3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği</i>	22,3	19,6	17,8	16,1	17,5	16,4	16,9	15,2	12,2	13,1
<i>4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı</i>	6	4,3	6,3	7,2	6,9	5,9	5,6	4,5	3,9	4,8
<i>5-Bağımsız Devletler Topluluğu</i>	20,3	17,6	15,6	13,8	14,9	13,5	13,7	13,1	10,4	11,2
<i>6-Türk Cumhuriyetleri</i>	1,6	1,3	1,6	1,5	1,5	1,4	1,2	1,3	1,3	1,4
<i>7-İslam İşbirliği Teşkilatı</i>	10,9	9,5	12	13	13,4	12,7	12	10,8	11,7	13,7

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Aşağıda yer alan tabloda Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı 20 ülke gösterilmektedir. Genel olarak tablodan Uzak Doğu ülkelerinin ithalat paylarının arttığı görülmektedir. Bu durumda Uzak Doğu'da ucuz işgücü kullanmasının etkisi bulunmaktadır. 2016 yılında Çin %12,8 oranı ile Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı

ülke olmuştur. Almanya %10,8 ile Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ikinci ülke olmuştur. Rusya ise %7,6 oranı Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı üçüncü ülke olmuş ancak Rusya'dan yapılan ithalat azalmıştır.

Tablo 35: Ülkelere Göre Yıllık İthalat (%)

Sıra	Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Çin	7,8	9	9,3	9	9	9,8	10,3	12	12,8	10
2	Almanya	9,3	10	9,5	9,5	9	9,6	9,2	10,3	10,8	9,1
3	Rusya Federasyonu	15,5	13,8	11,6	9,9	11,3	10	10,4	9,8	7,6	8,3
4	ABD	5,9	6,1	6,6	6,7	6	5	5,3	5,4	5,5	5,1
5	İtalya	5,3	5,4	5,5	5,6	5,6	5,1	5	5,1	5,1	4,8
6	Fransa	4,5	5	4,4	3,8	3,6	3,2	3,4	3,7	3,7	3,5
7	İran	4,1	2,4	4,1	5,2	5,1	4,1	4,1	2,9	2,4	3,2
8	İsviçre	2,8	1,4	1,7	2,1	1,8	3,8	2	1,2	1,3	3
9	Güney Kore	2	2,2	2,6	2,6	2,4	2,4	3,1	3,4	3,2	2,8
10	İngiltere	2,6	2,5	2,5	2,4	2,4	2,5	2,4	2,7	2,7	2,8
11	İspanya	2,3	2,7	2,6	2,6	2,5	2,6	2,5	2,7	2,9	2,7
12	Hindistan	1,2	1,4	1,8	2,7	2,5	2,5	2,8	2,7	2,9	2,7
13	Birleşik Arap Emirlikleri	0,3	0,5	0,4	0,7	1,5	2,1	1,3	1	1,9	2,4
14	Japonya	2	2	1,8	1,8	1,5	1,4	1,3	1,5	2	1,8
15	Hollanda	1,5	1,8	1,7	1,7	1,5	1,3	1,5	1,4	1,5	1,6
16	Belçika	1,6	1,7	1,7	1,6	1,6	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6
17	Polonya	1	1,3	1,4	1,5	1,3	1,3	1,3	1,4	1,6	1,5
18	Malezya	0,7	0,7	0,6	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6	1	1,3
19	Vietnam	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,7	0,8	0,8	0,9	1,3
20	Çek Cumhuriyeti	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	1	1	1,1	1,3	1,2
	Diğerleri	28,9	29,2	29	28,8	29,4	29,5	30,2	28,7	27,4	29,2

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Türkiye'nin ihracat ve ithalat dengeleri açısından AB üyesi ülkeler ile yaptığı ticaret görece dengeli bir ticarettir. Ancak en büyük dış ticaret açığı Çin ile yapılan ticarete ortaya çıkmaktadır. Yani Türkiye Çin'e çok düşük miktarda ihracat yaparken en büyük ithalatı Çin'den yapmaktadır.

2.2.4. Türkiye’ de İthalatın Teknolojik Yapısı

Türkiye’nin imalat sanayisinin teknolojik yapısı düşük ve orta-düşük teknoloji ürün üretimine dayanmaktadır. Türkiye imalat sanayisinde yüksek teknoloji ürün üretiminin payı %2,4 iken orta-yüksek teknoloji ürün üretiminin payı %24,3 seviyesindedir.

Türkiye imalat sanayisinde kullanılan teknolojinin yapısına katma değer açısından bakıldığında, 2014 yılında oluşan katma değerın %4’ü yüksek teknoloji ürünlerden, %25,6’sı orta-yüksek teknoloji ürünlerden sağlanırken, %39,4’ü düşük teknoloji ürünlerden, %31’i ise orta-düşük teknoloji ürünlerden sağlanmıştır.

Tablo 36: Türk İmalat Sanayi İthalatının Teknolojik Yapısı (2015=100)

Yıllar	Düşük Teknoloji	Orta-Düşük Teknoloji	Orta-İleri Teknoloji	İleri Teknoloji
2010	72,7	65,8	63,6	52,3
2011	80,7	77,7	78,5	63,9
2012	85,1	81,7	78,6	70,7
2013	90,6	89,6	85	71
2014	95,1	94,8	91,7	86,2
2015	100	100	100	100
2016	103	103,5	102,9	108,8
2017	110,3	113,7	114,1	122,3

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1024

Genel olarak imalat sanayi ithalatının teknolojik yapısında çok fazla değişiklik yaşanmamıştır. Tabloda Türkiye'nin imalat sanayi ithalatında orta-yüksek teknoloji grupların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Diğer teknolojik düzeylerde ise küçük dalgalanmalar yaşanmış, çok büyük değişimler olmamıştır.

2.3. Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaret Yapısı

Şahin’e göre, dış ticaretin ülke ekonomileri üzerinde iki önemli işlevi bulunmaktadır. Öncelikle dış ticaret, kısa vadede dış açıkların finanse edilmesini, uzun vadede ise ekonomideki kaynak dağılımını sağlar. Ancak bu etkilerin sağlanabilmesi, büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilmesi için ihracatın ithalattan daha fazla olması gerekmektedir. İthalatın ihracattan fazla olması durumunda dış borçlanma yoluna gidilecektir. Şahin’e göre, bir ülke ekonomisinin dış ticaret hacmi belirlenirken ihracat

ve ithalat rakamları göz önüne alınmaktadır. Şahin, ihracat ve ithalat rakamları ile bir ülkede dış ticaretin öneminin ve küreselleşmenin ekonomi üzerindeki etkisinin belirlenebileceğini vurgulamıştır (Şahin, 2006, s.381-382). Karakayalı, ihracatın ülkeler için önemine değinmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ihracatın; sanayileşme için gerekli finansmanı sağlaması, ülkedeki kaynak-sermaye yetersizliğini ve teknoloji ithalatı yoluyla oluşan dış ticaret açıklarını kapatma gibi işlevleri nedeniyle önemli bir unsur olduğunu vurgulamıştır (Karakayalı, 2009, s.447- 460).

Çetin ve Savrul, Türkiye'nin 1980 sonrasında küreselleşme, ekonominin dışa açılması ve serbest piyasa ekonomisine geçilmesi gibi unsurların etkisiyle dışa açılma sürecine girdiğini belirtmiştir. Çetin ve Savrul' a göre Türkiye'de, ekonominin dışa açılma sürecine girmesi ile dış kaynak kullanılmaya başlanmıştır. Bu durumun sonucunda Türkiye'nin, dış açık vermeye başladığını ve açıkların finanse edilmesi için dış borçlanma yoluna gidildiğini vurgulamıştır. Böylece dış ticaret açıklarının, Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarından biri haline geldiğini tespit etmiştir (Çetin ve Savrul, 2016, s.523).

Özkale, ihracatın ithalatı karşılama oranının ülkelerin dış ticareti hakkında bilgi edinmek açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'nin durumuna bakıldığında 1980 yılından sonra ihracatın ithalatı karşılama oranı devamlı artış göstermiş ancak hiçbir zaman tamamını karşılamamıştır. 1989 yılında yapılan ekonomik liberalizasyon ile birlikte ülkeye giren sıcak para, Türk Lirası (TL)'nin değerini arttırmıştır. Bu durum ithalatın artış, ihracatın azalış göstermesi ile sonuçlanmış ve 1989 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı azalmıştır. 1994 yılında meydana gelen kriz, TL'nin değer kaybetmesine neden olmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmeye başlamıştır. Özkale, aynı durumun 2001 ve 2008 krizlerinden sonra da görüldüğünü vurgulamıştır (Özkale, 2008, s.369).

Aşağıda yer alan tabloda 1980-2017 yılları arasında yer alan ithalat-ihracat rakamları, dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranları verilmektedir. Tabloya göre 1980 yılından itibaren ithalat-ihracat değerleri kriz yılları haricinde sürekli artmıştır. 1989 yılına kadar ithalat ve ihracat rakamları dengeli olarak artış gösterirken 1989 yılında sonra TL'nin değer kazanmasıyla birlikte ithalat, ihracattan daha fazla artış göstermiş ve dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur. Bu durum 1994 krizi ile sonuçlanmıştır. Bununla birlikte 1997-98 yıllarında yaşanan Asya ve Rusya krizleri

talebin daralmasına neden olarak Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. 2000 yılından sonra ise Türkiye'nin ihracat değerleri artış göstermiştir.

Tablo 37: Yıllara Göre Dış Ticaret (1980-2017)(Bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	2 910 122	7 909 364	-4 999 242	36,8
1985	7 958 010	11 343 376	-3 385 367	70,2
1990	12 959 288	22 302 126	-9 342 838	58,1
2000	27 774 906	54 502 821	-26 727 914	51
2010	113 883 219	185 544 332	-71 661 113	61,4
2011	134 906 869	240 841 676	-105 934 807	56
2012	152 461 737	236 545 141	-84 083 404	64,5
2013	151 802 637	251 661 250	-99 858 613	60,3
2014	157 610 158	242 177 117	-84 566 959	65,1
2015	143 838 871	207 234 359	-63 395 487	69,4
2016	142 529 584	198 618 235	-56 088 651	71,8
2017	157 006 438	233 798 557	-76 792 119	67,2

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Tablo' da yıllara göre Türkiye'nin ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yer almaktadır. İhracat 1980 yılında yaklaşık 3 milyar dolar iken, 2017 yılında 157 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 2008 yılında yaşamış olduğu ekonomik krizin etkisinden sonraki yıllardan kurtulmuş ancak daha sonra yaşanan siyasi ve askeri krizler ihracatı azaltmış ve bu durum dış ticaret dengesini olumsuz olarak etkilemiştir.

İthalat ise 1980 yılında yaklaşık 8 milyar dolar iken 2017 yılında 233 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ithalatın yüksek olmasının en önemli nedeni ihracatın ve üretimin ithalata bağımlı olmasıdır. Bu nedenle Türkiye'de ihracat arttığında ithalatta artmaktadır. 2014 yılında ise ihracatta düşüş yaşanmış ve buna bağlı olarak ithalatta da düşüş görülmüştür.

Dış ticaret dengesi 1980 yılında yaklaşık olarak 8 milyar dolar açık vermiş, 2017 yılında ise 76 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı dalgalı bir seyir izlemiş ve 2017 yılında % 67,2 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı, ihracat ile ithalat birbirine paralel seyir izlediğinden kapatılamamıştır.

Türkiye'nin önemli problemlerinden birisi ithalata bağımlı ticaret yapısıdır. Türkiye'nin ithalata bağımlı olmasının en önemli nedeni, ithal edilen ürünlerin ülke içerisinde üretilen ürünlerden daha düşük maliyete sahip olmasıdır. Türkiye'de var olan

bu durum beraberinde yerli üretimi azaltmakta ve dolayısıyla işsizliğe neden olmaktadır. Sonuç olarak Türkiye’de işsizlik yapısal bir sorun haline gelmekte ve dışa bağımlı bir ülke olmaya devam etmektedir.

Türkiye, dış ticarete Çin, Hindistan ve diğer Asya ülkeleri ile rekabet edememektedir. Sönmez’e göre, mevcut olan bu durumda döviz kurunun etkisi bulunmakta ve döviz kuru nedeni ile Türkiye’de dâhil olmak üzere birçok ülke için ürünün ithal edilmesi kendi sınırları içinde üretilmesinden daha cazip hale gelmektedir. Sönmez, Türkiye’nin dış ticaretteki durumuna değinerek Türkiye’nin AB’nin ihracatçısı konumunda yer alırken aynı zamanda Asya ülkelerinin ithalatçısı olduğunu vurgulamıştır. Sönmez, Türkiye’nin bu durumunun kendi üretimini kısıtladığını ve işsizliğe neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye’nin dış ticarete, ithalata bağımlı bir ihracatçı olduğunun altını çizmiştir (Sönmez, 2009, s.67). Türkiye’nin yıllara göre dış ticaretine bakıldığında bu durumla karşılaşmaktadır.

Tabloda Türkiye’nin ihracatının neredeyse her yıl arttığı ancak bu artışla beraber ithalatın da arttığı ve dış ticaret açığının yıllar içerisinde yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla buradan Türkiye’nin ithalata bağımlı bir ülke olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

1996 yılından bu yana Gümrük Birliği (GB) içerisinde dış ticaretini gerçekleştiren Türkiye’nin bu süreçten nasıl etkilendiği tartışma konusudur. AB ülkelerine ihracatın artması ilk etapta olumlu bir izlenim vermektedir. Ancak bu ihracatın arkasında yatan dinamikler sürdürülebilir bir sanayileşme stratejisinin varlığına denk düşmemektedir.

Türkiye, özellikle Çin, Hindistan ve diğer Asya ülkeleri ile olan ticaretinde, onların yıkıcı rekabetine karşı bir şey yapamamaktadır. Çünkü GB’ne göre AB ülkeleri ne tarife uyguluyorsa Türkiye’de ona uymak durumundadır. AB’nin Asya girişli ithalata dayanıklı ve toleranslı bir ekonomiye sahip olmasına karşın, Türkiye aynı ürünleri üreten bu ucuz emek ülkelerine karşı rekabet edememekte ancak GB nedeniyle önlem alamamaktadır...Türkiye sanayi ürünleri ihracatçısı konumunda bir görünüm vermesine karşın, sanayi ihracatı ve imalat sanayinin büyüme tempoları birbiri ile uyumlu değildir ve ihracat, sanayiye harekete geçirmemektedir. Sanayici birçok girdiyi ithal edip, içeride ucuz emekle son ürün haline getirip çoğunu AB’ye satmaktadır. Sönmez, bu ülkenin ayakta kalmış ve kalmaya niyetli sanayicilerine, sanayiye yıkıcı

etki yapan ülkelere AB'nin dayattığı gümrük tarifelerini uygulamak zorunda bırakan GB'ni masaya yatırmaları tavsiyesinde bulunmaktadır. (Sönmez, s. 67)

Daldal'a göre Türkiye'nin dış ticaret açığının artmasına neden olan en önemli etken, Çin ile yapmış olduğu ticarettir. Türkiye'nin yapmış olduğu önemli ithalat ve ihracat ürünlerine örnek verilecek olursa, en fazla ihracat yapılan kalem olan "Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı"nın ihracat rakamı 17.462.631 dolar iken aynı kalemin ithalat tutarı 17.543.573 dolardır. Bir diğer önemli ihracat kalemi olan "Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları" ihracatı 12.333.081 dolar iken ithalatı 25.586.725 dolar olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin ihracatta temel kalemlerinden biri olan "Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat" ihracatı 1.703.148 dolar iken ithalat ise 2.264.729 dolardır. Daldal, örnek olarak vermiş olduğu kalemlerin Türkiye'de üretilmeyecek yüksek teknolojik yoğunluğa sahip ürünler veya ülkede bulunmayan hammaddeler olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin bu ürünleri ithal etmesinin nedeni, Çin'in küresel rekabet nedeniyle bu ürünleri daha ucuza üretmesidir (Daldal, 2016, s.97).

Yeldan'a göre, Türkiye'nin ithalat ülkesi konumuna gelmesi ve aynı zamanda spekülasyon sermaye hareketlerinin olduğu bir ülke olması nedeniyle ülkedeki üretim ve istihdam azalmaktadır. Türkiye'nin yaptığı ucuz ithalat, ülkedeki yerli sanayileri, yerli ara malı ve hammadde üreticilerinin kazançlarını giderek azaltmakta ve sonuç olarak yerli üretimi engellemektedir. Bu durum küçük ve orta boy işletmeler ile birlikte onlara bağlı yerli sanayilerin kapanmasına yol açmakta ve Türkiye'nin ara ve yatırım mallarında dışa bağımlı olmasına neden olmaktadır. Bu döngü, yüksek maliyetler ile kazanılan dövizin ithalat yolu ile kaybedilmesi ile sona ermektedir. Sonuç olarak, Türkiye'de yerli sanayinin azalması neticesinde işsizlik, yapısal ve kalıcı bir sorun haline gelmekte, Türkiye giderek sanayide ithalata bağımlı hale gelmekte ve giderek artan dış borç yükümlülükleri ile birlikte bağımsızlığını kaybetmeye başlamaktadır (Yeldan, 2009, s.21).

Bir ülkenin ekonomik yapısı değerlendirilirken, bütünsel bir bakış açısına sahip olunması büyük önem taşımaktadır. Sadece ihracat ve ithalat verileri ile genel bir değerlendirme yapılması mümkün olamamaktadır. Ancak ülkenin dış ticaret açıkları, cari açığın da önemli bir nedeni olmakta ve ülkenin borç batağına batmasına neden

olabilmektedir. Bu borç ise ülkeye giren sıcak para hareketlerinin tetikleyicisi olabilmekte ve ülkeyi istikrarsızlığa sürükleyebilmektedir.

Boratav, son dönemde Türkiye'nin ekonomik durumunu yorumlarken neoliberalizmin krizler yarattığını vurgulamıştır. Boratav, neoliberalizmin aşamalı olarak ülkelere taşındığını ve son aşamanın ise, sermaye hareketlerinde sınırsız serbestleşme olduğu belirtmiştir. Boratav, liberalleşen sermaye hareketlerinin ise yeni bir kriz türüne yol açtığının altını çizerek ortaya çıkan bu krizi, dış kaynak akımlarında ani frenlenme veya tersine dönme ile tetiklenen kriz olarak tanımlamıştır. Bu türden krizlere örnek olarak; 1980'li yıllarda Latin Amerika borç krizi, 1994'te Meksika'da başlayıp yayılan "tekila krizi", 1998-2002 arasında dalgalar halinde tüm Güney coğrafyasını sarsan Doğu Asya krizi ve 2008-2009'da Batı kökenli büyük finansal kriz gösterilmiştir. Boratav, kriz yaratıcı bir etken olarak sermaye çıkışlarına işaret ederek, ülkemizde bu durumdan kaynaklanan dört kriz yaşandığını (1988-89, 1994, 2001 ve 2008-9 krizleri) ve bugün ise beşinci krizin yaşandığını belirtmiştir (Boratav, 2018a).

Boratav (Boratav, 2018a), Türkiye'de Mart-Haziran 2018'de yaşanan durumun kriz olduğunu ve krizin nedeninin ise dış kaynak girişlerinde bir önceki yıla göre ani duruş ve kısmen tersine dönüş olduğunu belirtmiştir.

Tablo 38: Krize Yol Açan Sermaye Hareketleri (Milyon \$)

	Ağustos 2017	Ağustos 2018	Mart-Ağustos 2017	Mart-Ağustos 2018
Yabancı Sermaye	+3058	-3187	+24731	+2137
Yerli Sermaye	-294	-11145	-1970	-15198
Kayıt Dışı Sermaye	+1559	+3665	-1031	+14470
Rezerv Hareketleri	+3401	-8075	+81	-17537
Cari Denge	-922	+2592	-21649	-18946
Toplam Sermaye	+4327	-10667	+21730	+1443

Kaynak: Boratav,2018a

* 'Eksi' değerler cari açık, sermaye çıkışı, revize erimesi; 'artı' değerler cari fazla, sermaye girişi, rezerv artışı ifade eder. Toplam sermaye= yabancı+yerli+kayıt dışı sermaye

Yukarıda yer alan tabloda, Mart-Ağustos 2017-2018'in dış kaynak hareketleri ana kalemler halinde karşılaştırılmıştır. 2017 Ağustos'ta cari işlem dengesi 0,9 milyar (922 milyon) dolarlık açık vermiştir. Buna ek olarak yerli şirket, banka ve rantiyelerden ülke dışına 0,3 milyar dolar sermaye çıkışı gerçekleşmiştir (sütun 1 satır 2). Bu iki eksi

öğenin toplamı, -1,2 milyar dolardır ve bu değer ekonominin dış finansman gereksinimini yansıtmaktadır. Dış kaynaklar bu gereksinimi fazlasıyla karşılamıştır: Ağustos 2017’de 3 milyar doları aşkın yabancı sermaye girişi (sütun 1, satır 1), yaklaşık 1,6 milyar dolar kayıt dışı sermaye girişi (sütun 1, satır 3) ile desteklenmiştir. Bu iki kalemin toplamı (+4,6 milyar dolar), dış finansman gereksinimini +3,4 milyar dolar aşmıştır. Bu fazlalık rezervlerdeki artışa eşittir: (sütun 1, satır 4).

Boratav, kriz dönemlerini hariç tutarak Türkiye’nin otuz yıllık dış ekonomik ilişkilerinin olağan görüntüsünün Ağustos 2017’de tekrarlandığı belirtmiştir: *‘‘Ekonomi cari açık vermekte; ‘‘yerli burjuvazi’’ dış dünyaya sermaye ihraç etmekte; ortaya çıkan dış finansman gereksinimi yabancı (ve çoğu zaman kayıt dışı) sermaye girişleriyle karşılanmaktadır.’’*

Ağustos 2018’de ise bir yıl önceki durum tam tersine dönmüş, yabancı ve toplam sermaye hareketlerinde net çıkış gerçekleşmiştir. Yabancı sermayenin 3,2 milyar dolara yaklaşan net çıkışına, yerli rantıye, şirket ve bankaların 11,1 milyar dolarlık net çıkışı eklenmiştir (Tablo, sütun 2, satır 1,2).

Boratav, dış kaynak hareketlerinde 14,3 milyar (14332 milyon) dolarlık net çıkışın finansmanının ise; kayıt dışı sermaye girişleri (+3,7 milyar dolar), cari işlem fazlası (yaklaşık 2,6 milyar dolar) ve yaklaşık 8 milyar dolar rezervin erimesi ile sağlandığını belirtmiştir. Cari fazlanın ise ekonominin küçülmesi ile sağlandığını belirtmiştir. İthalatın bir yıl öncesine göre %21 (4,3 milyar dolar civarında) düştüğüne dikkat çekmiştir. Pahalılaşan dövizin; dolar borcu olan şirketleri zor duruma soktuğunu, enflasyonu arttırdığını, iç talebi, üretimi ve ithalatı düşürdüğünü belirtmiştir. Boratav, son durumda cari açığın yabancı sermaye girişleri ile finansmanının sona erdiğini, dış kaynaklardaki net çıkışın cari fazla ve rezervler ile finanse edilmeye başlandığını vurgulamıştır.

Son iki sütunda sermaye hareketlerinde Mart’ta başlayan gerilemenin Mart-Ağustos ayları arasındaki durumu yer almaktadır. Bu aylar arasında sermaye hareketlerinin durumu net çıkış olarak değil, dış kaynak hareketlerinde sert bir gerileme olarak belirtilmiştir. Bu dönemde yabancı sermaye girişleri bir yıl önceki duruma göre %91 oranında (24,7 milyar dolardan 2,1 milyara) düşmüştür. Bununla birlikte toplam sermaye hareketlerinde de aynı durum görülmektedir (Boratav, 2018a).

IMF, 2018 yılı Ekim ayında yayınlanan Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nda hem küresel ekonominin hem de Türkiye'nin büyüme beklentilerini düşürmüştür. IMF, yükselen riskler nedeniyle küresel büyüme beklentisini %3,9'dan %3,7'ye düşürmüştür. IMF bu hareketi ile bazı Avrupa ülkeleri ile birlikte yükselen piyasa ekonomilerine yönelik büyüme tahminlerini de düşürmüş oldu. Almanya'nın 2018 yılı için %2,2 olarak tahmin edilen büyüme oranı %1,9'a düşürülürken, Fransa'nın 2018 yılı için %1,8 olarak tahmin edilen büyüme oranı %1,6'ya düşürülmüştür (Investing, 2018).

IMF raporunun Türkiye'ye yönelik değerlendirmelerinde ise; piyasalardaki dalgalı seyir, TL'deki değer kaybı ve artan belirsizliklerin yatırımlar ve tüketici talebi üzerindeki olumsuz etkilerinin belirleyici olduğu belirtilmiştir. Türkiye için 2018 büyüme beklentisi %4,2'den %3,5'e, 2019 büyüme beklentisi ise %3,9'dan %0,4'e düşürüldü (Vakıfbank, 2018).

IMF, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu zorlukların para, maliye, yarı maliye ve finans sektörü politikalarından oluşan geniş bir politika paketini gerektireceğini belirtmiştir. IMF, Merkez Bankası'nın yükselen enflasyona karşı müdahale etmede geç kaldığını vurgulayarak para politikasının sıkıştırılması gerektiğini belirtmiştir. IMF maliye politikası konusunda ise, Türkiye'nin milyarlarca dolar tutarındaki altyapı projelerinde yaptığı ortaklıklarda daha tedbirli bir tutum sergilemesi ve ihtiyaç halinde özel sektör borçlarının geri ödenmesinde devletin garantör konumundaki durumunun azaltılması gerektiğini ifade etmiştir. Buna göre, Türkiye'de tüketici fiyat endeksinin 2018 yılının sonunda %15 ve 2019 yılının sonunda %16,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. IMF'nin işsizlik oranı tahminleri ise 2018 için %11 ve 2019 sonu için %12,3 olarak belirlendi (Investing, 2018).

Sonuç olarak Türkiye'nin dış ticaret verilerinin hem cari açık, hem cari fazla, hem de büyüme oranları ile ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır. İthalat azaldığında dış ticaret açığı azalmakta cari fazla verilebilmektedir. Ancak ithalata bağımlı bir ihracat ve üretim yapısı olduğundan diğer taraftan büyüme oranları düşmekte, işsizlik oranları yükselmektedir. Bu kısır döngünün aşılması için daha kapsamlı yapısal önlemler gerekmektedir.

3.ULUSLARARASI TİCARETİN SERBESTLEŞMESİ VE TÜRKİYE EMEĞEK PİYASALARI

Uluslararası ticaretin serbestleşmesi, Türk emek piyasalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Ticaretin serbestleşmesi ile birlikte Türk emek piyasalarının yapısı değişime uğramıştır. Bu kısımda, emek piyasasında ticaretin serbestleşme sürecinden etkilenen; istihdam-işsizlik, vasıf düzeyleri, kayıt dışı ekonomi, taşeronlaşma vb. alanlar incelenecektir.

3.1.Sektörlerde Yaşanan Değişim

Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte sektörlerde değişim yaşanmıştır. Neoliberal politikalar doğrultusunda devletin tarım sektörüne verdiği desteğin azalmasıyla tarım sektöründe gerileme yaşanmıştır. Bu durum, emek piyasasını etkileyerek emeğin sektörel dağılımını değiştirmiştir.

Aşağıda yer alan tabloda sektörlerin GSYİH içerisindeki paylarına yer verilmiştir. 1987-2002 yılları arasında tüm sektörlerde ekonomik büyüme gerçekleşmiş ancak tarımda yaşanan büyümü küçük oranlarda gerçekleşmiştir. 2001 yılında krizin etkisiyle tüm sektörlerin payı azalmıştır. Bu krizden sonra tarımda yine küçük artışlar yaşanmış, 2003 ve 2007 yıllarında ise tarımın payında azalmalar görülmüştür. Diğer sektörlerde ise büyüme yaşanmıştır.

Tablo 39: Sektör Paylarının GSYİH İçindeki Oranları (%) (1998-2015)

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
1998	13,5	27,2	6,6	52,7
1999	11,5	25,0	6,1	57,4
2000	11,3	24,1	5,9	58,7
2001	9,9	23,5	5,2	61,4
2002	11,6	22,7	5,1	60,5
2003	11,3	23,1	5,3	60,4
2004	10,8	22,6	6,1	60,5
2005	10,6	22,6	6,4	60,4
2006	9,3	22,6	7,2	60,8
2007	8,5	22,2	7,7	61,7
2008	8,4	21,8	7,7	62,1
2009	9,1	20,7	6,3	63,9
2010	10,3	21,0	6,9	61,8
2011	9,4	22,5	8,2	60,0
2012	8,8	21,9	8,5	60,9
2013	7,7	22,4	9,2	60,7
2014	7,5	22,7	9,2	60,7
2015	7,8	22,4	9,3	60,5
2016	7,0	22,3	9,7	61,0
2017	6,9	23,2	9,7	60,2

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108

Aşağıda yer alan tabloda istihdamın sektörel dağılımına yer verilmiştir. Tablodan, tarım sektöründeki daralma ile birlikte bu sektörde istihdam edilenlerin oranının azaldığı görülmektedir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı azalırken, sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdam edilenlerin oranı artış göstermiştir. Dolayısıyla neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte tarım sektörü önemini kaybederek bu sektörde istihdam edilenler işsiz kalmıştır. Ancak sanayi ve hizmetler sektöründe, tarım sektöründe yaşanan istihdam kayıplarına denk düşecek bir istihdam artışı sağlanamamıştır.

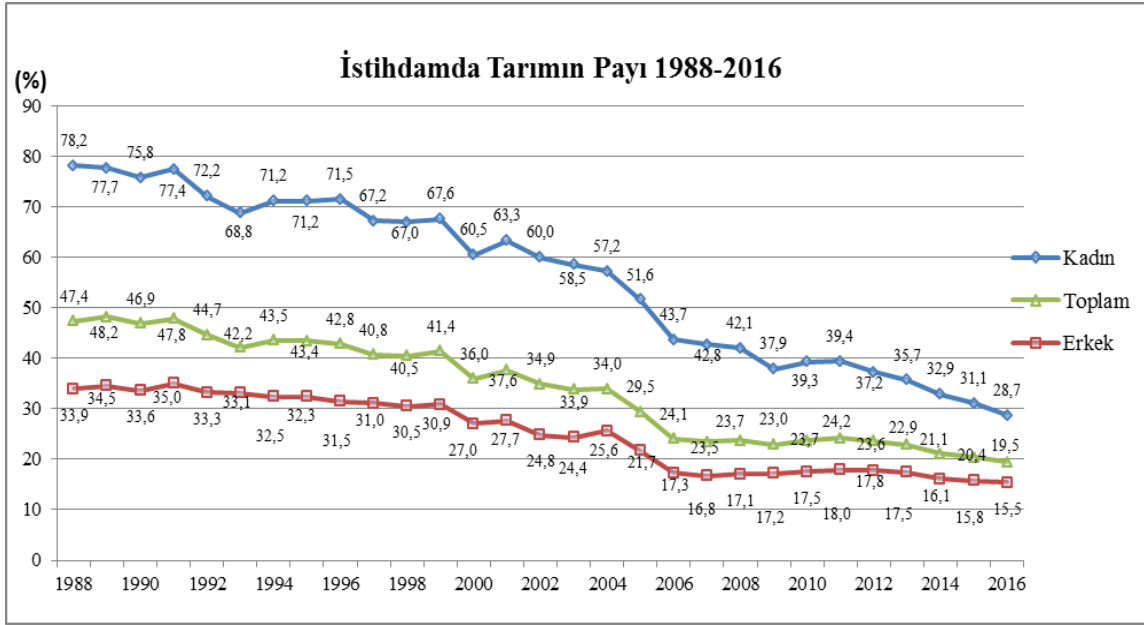
Tablo 40: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%) (1988-2017)

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
1988	46,4	15,8	5,6	18,2
1995	44	15,8	6,1	19,9
2000	36	17,6	6,3	40
2005	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	18,4	19,7	6,9	54,9

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

20. yüzyılın son çeyreğinde kalkınmakta olan ülkelerin büyük kısmında izlenen ihrac yönelimli sanayileşmenin kadın istihdamını arttıran özellikleri göz önünde tutulduğunda, Türkiye’yi onlardan ayıran temel özellik, kadınların işgücüne katılım oranlarındaki düşme ve istihdamdaki büyük toplumsal cinsiyet açığıdır (Toksöz, 2012, s.104).

Aşağıda yer alan grafikte tarımın istihdamdaki payları verilmektedir. Kadınların tarımdaki istihdam oranı 1988 yılında %78.2 iken, 2016 yılında %28.7 düzeyine gerilemiştir. Bu büyük değişim Türkiye’de kadınların konumunu belirleyen çok önemli bir olgudur.

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 ; Daldal, 2017, s.58

Şekil 6: İstihdamda Tarımın Payı 1998-2016

Neoliberal politikalara bağlı olarak, uluslararası finans örgütlerinin empoze ettiği tarımsal politikalar, tarımsal üretim ve istihdamı hızla azaltarak kadın emeğinin erkek emeğinden daha hızlı bir şekilde üretim dışında kalmasına neden olmaktadır (Toksöz, 2012, s.108).

1980 yılında kurgulanan ve 1999 yılında Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nca bizzat Türkiye içinden yönetilen düzen, Türkiye tarım sektörünü çökertmiş, üretim yapılarını kırmış, ülkeyi dışa bağımlı hale getirmiştir. Türkiye'de tarımın çökertilmesine neden olan ve kadın nüfusu da işsizliğe mahkûm eden yanlış politikalar, 1999 yılı sonunda Uluslararası Para Fonu ile imzalanan stand-by anlaşması çerçevesinde uygulanan "istikrar programı" kapsamında, Türkiye tarımsal destekleme politikalarında radikal bir değişiklik olarak kendisini göstermiştir. Tarımsal üretimi geliştirecek destekleme politikaları yerine, doğrudan gelir desteği (DGD) ile üreticilerin üretim yapmadan doğrudan parasal yardım almaları gerçekleştirilmiştir. 1999 yılında 4,2 milyar dolar düzeyinde olan kamusal tarım desteği, 2002 yılında 1,2 milyar dolar düzeyine gerilemiş, destek kompozisyonu tümüyle değiştirilmiştir. 2002 yılında kredi ve gübre desteği yanında Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'ne olan destek tümüyle kaldırılırken, 1,1 milyar dolar düzeyinde olan toplam desteğin % 53'ü DGD' den oluşturulmuştur. İzleyen yıllarda, toplam destek içinde doğrudan gelir desteğinin payı,

% 75’ler düzeyine ulaşmıştır (Ziraat Mühendisleri Odası, 2004). DGD, yarattığı olumsuz sonuçlar nedeniyle daha sonra uygulamadan kaldırılmıştır.

Bugün Türkiye’de tarımsal üretim ve istihdam olanakları sürekli daraltılırken, sanayi ve hizmetler sektörlerinde buna karşılık düşecek bir istihdam olanağı yaratılamamaktadır.

3.2.Taşeronlaşma ve Kayıt Dışı İstihdam

Günümüzde işverenler, yasal sorumluluklarını yerine getirmemek için taşeron işgücü istihdam etme yoluna gitmektedirler. Yukarıda yer alan tabloda, taşeron işgücü sayısının 2002 yılından 2014 yılına kadar yaklaşık 4 kat arttığı görülmektedir. Bu durum, büyük ölçüde Türkiye’nin 2000 yılından sonra inşaat sektörünü lokomotif sektör olarak belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca kamu sektörünün de giderek taşeron işgücü talebinin artması, taşeron işgücü sayısını arttırmıştır. Bir tür esnek çalışma olan taşeron çalışmanın artış göstermesi, emek piyasalarını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 41: Taşeron İşgücü

Taşeron İşgücü (2002-2014)	
Yıllar	Taşeron İşçi Sayısı
2002	387.118
2003	449.011
2004	581.490
2005	657.677
2006	907.153
2007	1.163.917
2008	1.261.630
2009	1.049.960
2010	1.293.898
2011	1.611.204
2014	1.482.690

Kaynak: Öngel, 2014, s.40

İmalat sanayiinde 2000 sonrası sanayi üretimi hızla artarken, bu üretimi gerçekleştiren işçi sayısında aynı tempoda bir artış görülmemiştir. Kişi başı üretim endeksinin 2000-2006 arasında % 42 arttığı görülmektedir. Aynı dönemde kişi başı reel ücret endeksinin ise %22 gerilediği görülmektedir. Bu da bir kısmı ihracata dönük olan sanayii üretiminde; reel ücretlerin geriletilerek, istihdamın iş yükünü arttırarak kişi başına üretimin yükseltildiğini, “verimlilik” artışının esas olarak işgücüne abanarak

gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Üretimdeki istihdamın yerini, çoğu Çin, Hindistan kökenli ithal girdiler almıştır. Bu “ikame” olgusu, imalat sanayinin tümünde emek verimliliğini arttırmış görünmektedir. Ancak bu görünürdeki verim artışı, teknik ilerleme, teknolojik atılım yoluyla sağlanan dinamik ve kalıcı bir verim artışı değildir. Türk ihracatçılara ucuz girdi sağlayan Asyalıların emeği, Türkiye’deki emekçilerin emeğinin yerini almıştır (Sönmez, s. 59).

Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte emek piyasasında meydana gelen değişimlerden bir diğeri, kayıt dışı ekonominin oluşmasıdır. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin gelişiminde birçok faktör yer almaktadır.

Kayıt dışı ekonominin gelişiminde rol oynayan faktörlerden biri, Türkiye’ de KOBİ’lerin yaygın olmasıdır. Türkiye’nin bu durumu kayıt dışı ekonomi için uygun bir zemindir (Kırbaş, 1995, s.15) Diğer bir neden, teknolojik gelişmelerin geleneksel üretimi tahrip etmesinin sonucu olarak bu sektörde istihdam edilenlerin işsiz kalmasıdır. İşsiz kalan niteliksiz işgücü kayıt dışı ekonomide çalışmak durumunda kalmıştır. Ayrıca ülkemizde işgücü maliyetlerinin vergi ve fonlar nedeniyle yüksek olması, kayıt dışı ekonominin artmasının bir diğer nedenidir (Özsoylu, 1994, s.14). Bunlara ilave olarak, ekonomik krizler kayıt dışı faaliyetlerin artmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik kriz dönemlerinde, işsiz kitleler kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkanlarını kayıt dışı faaliyetlerde aramakta, işletmeler de krizin olumsuz etkilerini azaltmak için üretimlerini enformel faaliyetlere yönelterek istihdam ve üretim maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadırlar (Sarılı, 2002, s.39).

Türkiye’de de enformel ekonomi, gün geçtikçe daha fazla kişinin çalışma ve gelir elde etme şekli olmaya başlamıştır. Enformel sektör, geçici olarak başvurulacak bir yöntem olmaktan çok, kalıcı hale gelen daha geniş kitlelerin yaşam ve çalışma biçimlerini ortaya koyan bir sektör olarak gözlemlenmektedir. Bu durumun en önemli sebepleri arasında, hızlı nüfus artışı ve kentleşme ile formel sektördeki istihdam sınırlılığı sayılmaktadır (Ekin, 1999, s.247)

Aşağıdaki tablodan görüleceği üzere kayıt dışı istihdam 1980’li yıllarda yaygınlaşmıştır. Bu durumun nedeni olarak, küreselleşmeyle beraber tarımın tasfiye edilmesi gösterilebilir.

Tablo 42: Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Yıllara Göre İşteki Durumu (+15, Bin Kişi)

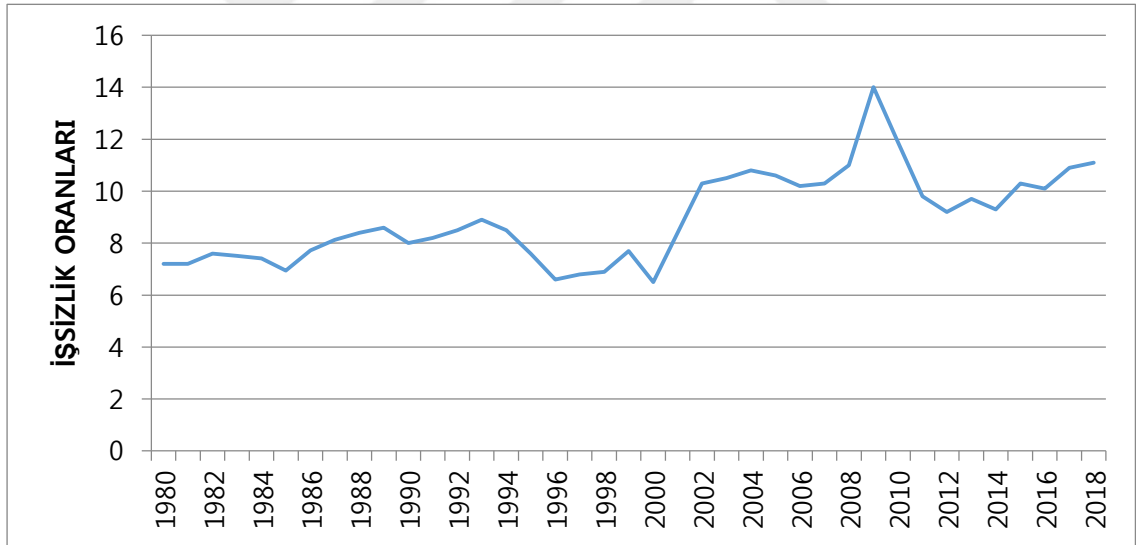
Yıllar	Toplam İstihdam	Toplam Kayıt Dışı İstihdam	Kayıt dışılık oranı	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
1988	17.755	10.320	58%	2.020	38	3.081	5.181
1989	18.223	10.556	58%	1.802	41	3.155	5.557
1990	19.030	10.133	53%	1.719	26	3.015	5.373
1991	19.209	9.850	51%	1.848	1	1.906	6.095
1992	19.561	9.477	48%	2.051	2	1.795	5.629
1993	18.679	8.810	47%	2.022	1	1.915	4.871
1994	20.026	9.453	47%	2.214	8	1.313	5.917
1995	20.912	9.087	43%	2.413	3	969	5.700
1996	21.548	10.998	51%	2.551	24	2.686	5.737
1997	21.082	11.385	54%	2.471	42	3.091	5.781
1998	22.334	10.599	47%	2.378	8	3.109	5.103
1999	21.507	11.974	56%	2.581	-	3.113	6.279
2000	21.580	10.925	51%	2.974	169	3.416	4.366
2001	21.524	11.382	53%	2.800	184	3.645	4.753
2002	21.354	11.133	52%	3.225	223	3.309	4.374
2003	21.147	10.943	52%	3.228	194	3.463	4.057
2004	19.632	9.843	50%	3.433	231	2.942	3.237
2005	19.633	9.666	49%	3.658	282	3.031	2.695
2006	19.933	9.593	48%	3.786	310	2.954	2.543
2007	20.209	9.423	47%	3.681	330	2.892	2.519
2008	20.604	9.220	45%	3.414	349	2.893	2.563
2009	20.615	9.328	45%	3.349	325	3.031	2.624
2010	21.858	9.772	45%	3.535	301	3.095	2.841
2011	23.266	10.139	44%	3.739	278	3.076	3.046
2012	23.937	9 686	40%	3 436	231	3 023	2 997
2013	24.601	9 379	38%	3 258	181	2 985	2 955
2014	25.933	9 069	35%	3 348	173	2 731	2 816
2015	26.621	8 937	34%	3 269	152	2 684	2 832
2016	27.205	9 111	33%	3 346	197	2 798	2 769

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Tablodan, 1980’li yılları sonunda toplam istihdamın %58’inin kayıt dışı olarak çalıştığı görülmektedir. Bu oran, 1995’te %44’lere kadar gerilemiş fakat 1996-2005 arasında tekrar artış eğilimine girmiştir. Son dönemlerde ise sosyal güvenlik kurumunun yeniden yapılanması, eğitim süresinin uzaması gibi gelişmeler kayıt dışı sektörün azalmasını sağlamıştır.

3.3.İstihdam-İşsizlik

David ve Matusz (2010, s.60) dış ticaretin, istihdam ve işsizlik üzerindeki etkisini açıklamada üç farklı görüşün olduğunu ileri sürmüştür. İlk olarak uluslararası ticarete karşı çıkanlara göre, serbest ticaret ile düşük maliyetle üretim yapan yabancı firmalar, hiçbir engelle karşılaşmadan yerli firmaların ülkelerinde rahatlıkla ticaret yapacaktır. Bu durum yerli firmaların rekabet etme imkânını ortadan kaldıracaktır. Sonuç olarak, uluslararası ticaret işsizliğe neden olacaktır. İkinci olarak, uluslararası ticareti savunanlara göre, serbest ticaret ile ihrac piyasaları genişleyerek yerli firmaların ürünlerine talep artacak ve artan talep ile yurtiçinde istihdam artışı olacaktır. Son görüş ise, uluslararası ticaretin işsizlik üzerindeki etkisinin ülkelere göre farklı sonuçlar gösterebildiğini ileri sürmektedir. Bu durumun nedeni olarak ise, ülkelerin farklı sosyo-ekonomik yapıları gösterilmektedir. (Güllü, 2011, s.157'den alıntı).

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Şekil 7:Türkiye’de Yıllara Göre İşsizlik Oranları (%)

1980’li yıllarda uygulanmaya başlanan yeni ekonomi politikaları söz konusu işsizlik artışını daha da şiddetlendirmiştir. 1980’li yıllarda %7-8 civarlarında seyreden işsizlik oranlarının, 2000’li yıllara gelindiğinde %10’un üzerine çıkmıştır.

Dünya genelinde ve Türkiye özelinde emek piyasaları; neoliberal politikalar, teknolojik gelişmeler, ekonomik krizler ve sektörel olarak iş alanlarının değişimi ile

şekillenmektedir. Bu durum emek piyasalarının farklılaşmasına ve işsizliğin yapısal biçimde artmasına neden olmaktadır. Son yıllarda büyüme politikaları nedeniyle yaşanan ekonomik krizler sonucu ekonomi, istihdam yaratmayan bir niteliğe dönüşmektedir. Neoliberal politikaların sonucunda sermaye sınıfının gelirleri her geçen gün artarken işsizlik dünya çapında kalıcı bir hal almaktadır. Emek piyasası politikalarında düzenli ve güvenceli istihdam, yerini geçici ve korunmasız esnek istihdam biçimlerine bırakmaktadır (DİSKAR, 2018, s.51).

Türkiye emek piyasaları neoliberal makroekonomik modelin olumsuzluklarının önemli bir bölümünü barındırmaktadır. Krizler, uygulanan neoliberal bağımlılık programlarının krizleridir ve neoliberal birikim modeli tüm dünyada tıkanmaktadır (DİSKAR, 2018, s. 38).

Uzun dönemde Türkiye ekonomisinin gelişme dinamiklerini anlayabilmemiz açısından aşağıda yer alan tablodaki veriler önem taşımaktadır. Türkiye ekonomisindeki dönüşümün sonuçlarını somut olarak gözlemleyeceğimiz alanların başında istihdam gelmektedir.

Aşağıda yer alan tabloda Türkiye’de işgücüne katılım oranları gösterilmiştir.

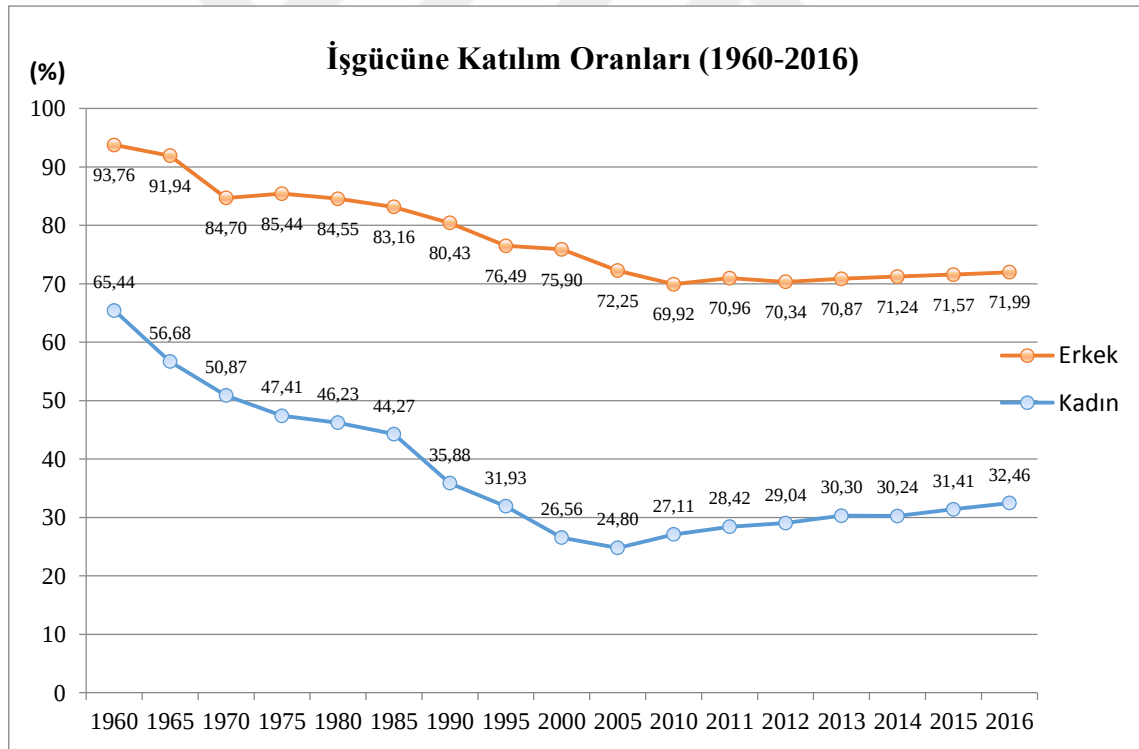
Tablo 43: İşgücüne Katılma Oranları

Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye	44,9	44,5	44,3	44,9	45,7	46,5	47,4	47,6	48,3	50,5	51,3	52	52,8
Belçika	53,3	53,1	53,6	53,7	53,5	54,1	53,2	53,2	53,6	53,5	53,3	53,1	68
Şili	55,8	56,9	57,3	58,6	58,5	58,5	59,8	59,7	59,6	59,8	59,7	59,5	67,4
İtalya	49,1	49,1	48,8	49,1	48,5	48,2	48,1	49,1	48,8	49,1	49	49,5	65,4
Fransa	56,2	56,1	56,3	56,4	56,6	56,5	56,3	56,5	56,4	56,3	56,1	56	71,8
Almanya	58,5	59	59,2	59,3	59,5	59,5	60,1	60,1	60,3	60,4	60,2	60,9	78,2
Yunanistan	52,9	53,1	52,9	53	53,4	53,5	52,7	52,3	52	51,8	52	52,1	68,3
Rusya	66	66,3	67,1	67,4	67,6	67,7	68,3	68,7	68,5	68,9	69,1	69,5	74,2
Kolombiya	65,9	-	63,9	64,2	67	68,2	68,9	69,8	69,4	69,4	69,8	69,4	74,1
OECD Ortalaması	60,2	60,4	60,4	60,5	60,3	60,2	60,1	60,1	60	60	59,9	60,2	72,1
AB Ortalaması	57,2	57,5	57,6	57,8	57,8	57,8	57,7	58	58	58	58	58,2	73,6

Kaynak: <https://stats.oecd.org/>; DİSKAR, 2018, s.22

Tabloda, Türkiye’de işgücüne katılan sayısının 2005-2017 yılları arasında yaklaşık 10 milyon arttığı görülmektedir. 2005 yılında %44,9 olan işgücüne katılım oranı, 2017 yılında %52,8’e çıkmıştır. Ancak bu oran OECD ve AB’ye üye ülke ortalamalarının oldukça altındadır. OECD’ye üye ülkelerde işgücüne katılma oranı ortalama %60, AB’ye üye ülkelerin ortalaması ise %58’ler seviyesindedir. Türkiye’de işgücüne katılım oranının düşük olmasının başlıca nedenleri olarak sanayileşme politikalarının yetersizliği ve istihdam yaratmayan ekonomi politikaları gösterilmektedir (DİSKAR, s.53).

Aşağıda yer alan grafik incelendiğinde neoliberal politikalar ile birlikte, hem erkeklerin hem de kadınların işgücüne katılım oranlarında düşüş görülmektedir. Kadınlarda bu düşüş çok daha büyük düzeyde gerçekleşmiştir. 1960’da %65.44 olan kadınların işgücüne katılım oranı, 2005’de %24.80 oranına düşmüştür.

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007; Daldal, 2017, s.58

Şekil 8: İşgücüne Katılım Oranları (1960-2016)

Bugün Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile kıyaslandığında işgücüne katılım oranı Eurostat verilerine göre AB (28)’de %71,1 iken Türkiye’de %54,4 düzeyindedir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı AB (28) içerisinde %76,9 iken Türkiye’de %75,5

düzeyindedir. Erkeklerin işgücüne katılımlarında herhangi bir farklılık görülmezken kadınlar için bu rakamlar oldukça farklılaşmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranı AB (28) içerisinde %65,3 iken Türkiye’de %33,2 düzeyindedir. (Eurostat, 2016). Kadın istihdamında görülen bu büyük farkı açıklamak için sadece makroekonomik modelin dinamiklerini bilmek yeterli değildir. Türkiye ekonomisi bu dinamiklere uyum sağlarken, birçok alanda daha fazla hasar görmüştür. Bu alanların başında tarımsal üretim gelmektedir.

Neoliberal politikaların sonucunda uluslararası pazarların paylaşımında önemli değişimlerin yaşandığına tanık olunmaktadır. Bu durumda daha önceki bölümlerde anlatıldığı gibi, birtakım ülkeler pazar paylarını arttırmış ve önemli büyüme oranlarına ulaşmışlardır. Türkiye ekonomisini incelediğimizde de yüksek büyüme oranlarına ulaşıldığı görülmektedir. Ancak büyüme ile istihdam arasında dengeli bir ilişkinin oluşmadığı anlaşılmaktadır.

Dünya pazar paylaşımında karlı çıkan ülkelerin belirleyici özelliğinin düşük emek maliyetleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda dünya emek piyasalarının dibe doğru bir yarışa sahne olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye ekonomisi uluslararası pazarlardan belli düzeyde aldığı payı arttırmayı başarmış ancak bunun gelir dağılımı ve çalışma koşulları üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur.

Tablo 44: Türkiye'nin İstihdam-İşsizlik-İhracat Oranlarının Karşılaştırılması (%)

Yıllar	İhracat Miktar Endeksi (2010=100)	İstihdam	İşsizlik
2005	72,9	40,4	9,2
2006	81,8	40,1	9,5
2007	91,3	40,8	8,8
2008	97,3	40	9,2
2009	89,7	39,5	12,6
2010	100	41	12,1
2011	106,3	42,4	9,9
2012	123,6	43,3	8,4
2013	122,9	44,2	8,8
2014	129,4	44,8	9,3
2015	130,7	45,8	10,3
2016	135,6	46,5	10,1
2017	147,5	46,3	10,9
2018	154,4	46,4	11,1

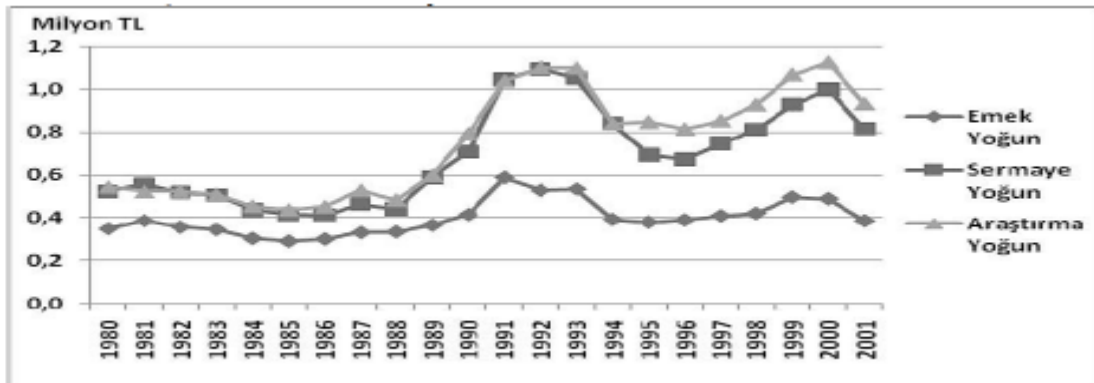
Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Yukarıda yer alan tabloda Türkiye'nin ihracat, işsizlik ve istihdam oranlarına yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında ihracat oranları %72,9 dan, %154,4 'e yüksek düzeyde bir artış göstermiştir. Sosyal politika açısından önemli olan ise bu ihracat artışının istihdam ve işsizlik üzerinde yarattığı etkilerdir. İhracat %212 oranında artarken istihdam oranlarında çok düşük seviyede artış gerçekleşmiş ve işsizlik oranları düşüş yerine artış göstermiştir.

3.4.Ücretler

Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanması ile değişim yaşanan bir diğer alan emek ücretidir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi, teknolojik ilerlemeler, esnekleşme uygulamaları vb. unsurlar emek piyasasında ikili bir yapı meydana getirmiştir. Türkiye’de neoliberal ekonomi politikaları dışa açık büyüme modelini ve uluslararası rekabeti ön plana çıkarmış ve sonuçta kar oranlarını artırmak için emek maliyetini düşürmek temel politika haline gelmiştir. Emek maliyetlerini düşürmek için uygulanan politikalar istihdamı ve ücretleri olumsuz olarak etkilemiştir. Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanması sonucu ücretlerin seyrine bakıldığında, emek yoğun üretim yapan nitelikli işçilerin ücret artışlarının düşük, buna karşılık sermaye yoğun üretim yapan nitelikli işgücünün ücret artışları yüksek olmaktadır. Bu durum ölçek ekonomileri sayesinde üretim yapan firmalarda da görülmektedir.

Ücretlerin izlediği seyir ise aşağıdaki tabloda görülmektedir.

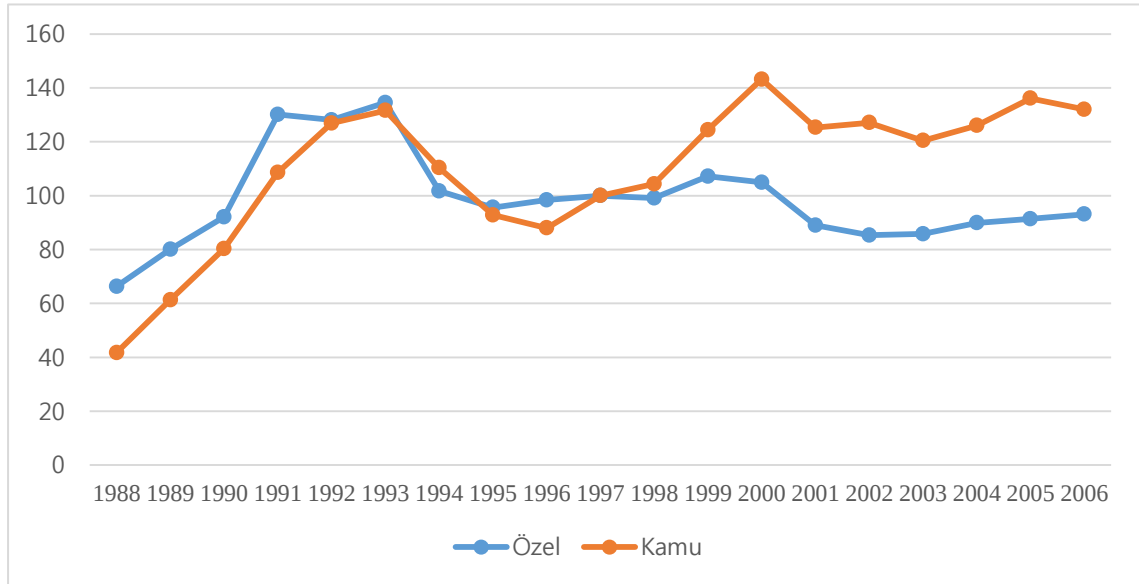

Kaynak: M. Faysal Gökalp, Ercan Baldemir ve Gonca Akgün; “Türkiye Ekonomisinde Dışa Açılma ve Gelir Eşitsizlikleri İlişkisi”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını, Cilt:18,Sayı:1, 2011,s.95; Güllü, 2011, s.163

Şekil 9: İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde Ortalama Ücretler

Grafiğe bakıldığında 1980 yılı ile 1989 yılları arasında ortalama ücretlerde çok fazla değişiklik olmamıştır. 1993 yılında ortalama ücretler düşme seyrine girmiş, 1996 yılında ise Gümrük Birliği anlaşmasıyla tekrar yükselmiştir. Krizin görüldüğü yıllarda ise ortalama ücretler tekrar azalmıştır. 1989 yılına kadar emek yoğun sektörle sermaye yoğun sektör arasındaki ortalama ücret farklılıkları fazla değilken 1989 yılında iki sektör arasındaki fark açılmaya başlamıştır. Dikkat çeken gelişme sermaye yoğun ve araştırma yoğun sektörlerin sanayide ağırlık kazanması ile birlikte buralardaki ücret seviyelerinde artış görülmesidir. Emek yoğun sektörlerde ise ücretlerde istikrarsızlık hâkim olmuş ve belirgin bir yükselme görülmemiştir.

Türkiye'nin 1980 yılında uygulamaya başladığı yapısal uyum programında ücret politikaları önemli bir role sahiptir. 1970'lerin sonunda tıkanan ithal ikameci sanayileşme modelinin yarattığı sorunlar, ihracata dayalı sanayileşme ile çözülmeye çalışılmış ve Türkiye'nin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü arttırmak için reel ücretler baskılanmıştır. İş hukukunda yapılan değişiklikler ve emeğin örgütlenmesini engelleyici sendikal sınırlamalar gelirin yeniden dağılımını emek aleyhine değiştirmiştir (Onaran, 2000, s.196)

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Şekil 10: 1988-2006 İmalat Sanayinde Saat Başı Reel Ücret Endeksi (1997=100)

Yukarıda yer alan grafikte, imalat sanayinin saat başı reel ücret endeksine yer verilmiştir. Grafikte 1993 yılına kadar ücretlerde bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasında 1989 işçi hareketlerinin etkisi bulunmaktadır. 1993 yılından sonra reel ücretlerde azalma yaşanmış, 2000’li yıllarda ise reel ücretlerde bir artış görülmemiştir.

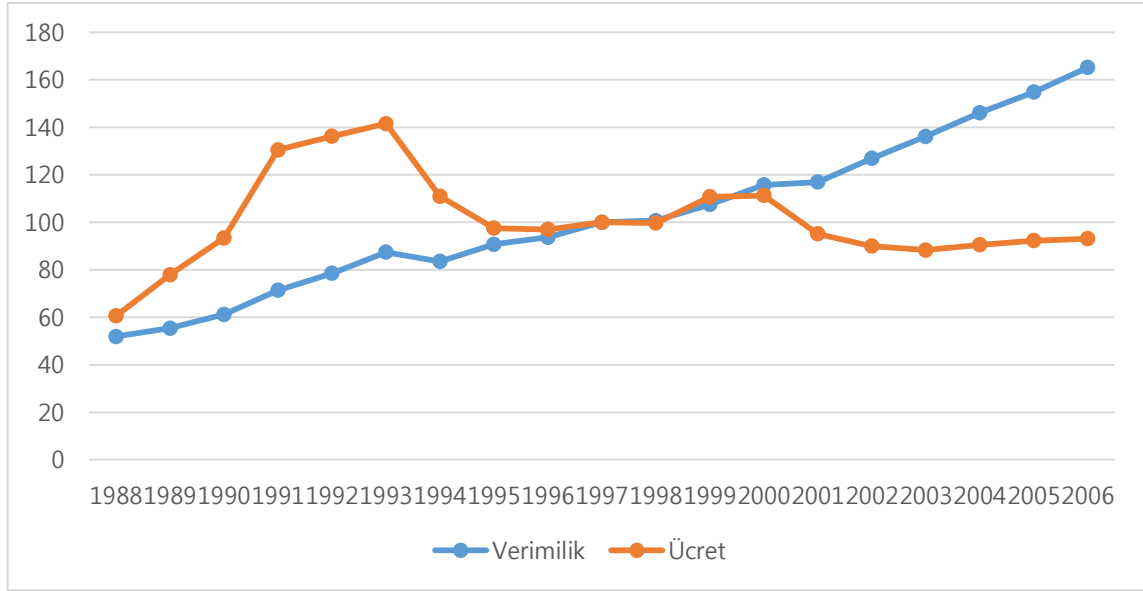
Aşağıda yer alan tabloda 2004 yılı baz alınarak reel asgari ücretin reel milli gelire olan oranına yer verilmiştir. Asgari ücret ile ekonomik büyüme ilişkisi ücretlerin durumu üzerinde oldukça etkilidir. Tablodan her yıl reel milli gelir ile birlikte reel asgari ücretin de arttığı görülmektedir. Ancak asgari ücretlerdeki artış oranı her zaman reel milli gelir artış oranının gerisinde kalmıştır. 2004 yılı baz alındığında 2017 yılında reel asgari ücretin, reel milli gelir karşısında %30 değer kaybettiği görülmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyümede yaşanan gelişmeler, asgari ücretlere yeteri kadar yansımamıştır.

Tablo 445: Reel Asgari Ücretin Reel GSYH’ye Oranı (2004=100)

Yıl	Reel Asgari Ücret Endeksi (2004=100)	Reel GSYH Endeksi (2004=100)	Reel Asgari Ücret / Reel Milli Gelir (%)
2004	100	100	100
2010	104	128	81,7
2015	118	180	65,5
2016	141	186	75,7
2017	136	195	69,5

Kaynak: DİSKAR Genel-İş Yıllık, 2018, s.44.

Aşağıda yer alan grafikte imalat sanayideki verimlilik ve ücretlerin seyri gösterilmektedir.

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Şekil 11: 1988-2006 İmalat Sanayinde Verimlilik ve Ücretler

Grafikte 1995 yılına kadar reel ücretler verimliliğin üstünde seyrederken, 1995-2000 yıllarında aynı seviyede ilerlemiştir. 2000’li yıllardan sonra ise reel ücretler verimliliğin altında kalmıştır. 1988-2006 döneminde verimlilik sürekli olarak artarken, reel ücretler 1993 yılına kadar artmış daha sonra düşüşe geçmiştir. Dolayısıyla grafikten verimlilikte sağlanan artışın ücretlere yansımadağı görülmektedir.

3.5.Sendikalaşma

Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte emek piyasasında etkilenen diğer bir alan sendikalaşmadır. Türkiye’de uygulanan neoliberal politikalar sonucu emek piyasaları değişime uğrayarak emek yapısı farklılaşmış ve sendikalar gücünü kaybetmiştir.

Aşağıda yer alan tabloda yıllara göre sendikalaşma oranları gösterilmektedir.

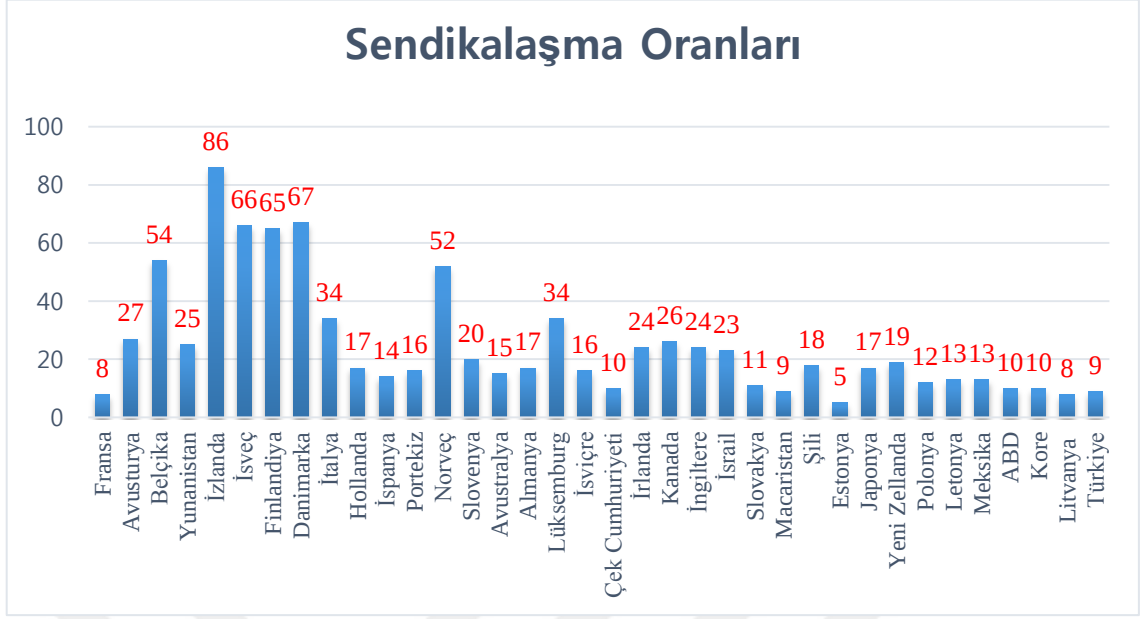
Tablo 46: Türkiye’de Sendikalaşma Oranının Seyri (1988-2017)

Yıllar	1988	1990	1995	2000	2001	2005	2013	2014	2015	2016	2017
Sendikalaşma Oranı	63,99	56,05	68,29	54,6	57,2	58,65	8,8	9,68	11.21	11.5	12.18

Kaynak: https://www.ailevecalisma.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/sendikal_istatistikler/isci-sayilari-ve-sendikalarin-uye-sayilari-hakkinda-tebligler/ ; Aytur ve Eol, 2017, s.119

Yukarıda yer alan tabloda yıllara göre Türkiye’de sendikalaşma oranları gösterilmektedir. Sendikalaşma oranları 1988-2005 yılları arasında yüksek oranlara ulaşmıştır. 1988 yılında %63,99 olan sendikalaşma oranı 2005 yılında %58,65 olarak gerçekleşmiştir. 1988-2005 yılları arasında sendikalaşma oranlarının yüksek olması, mükerrer üyeliklerden ve ölüm veya istifaların üyelik kaydından düşürülmemesinden kaynaklanmıştır. 2010 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından yapılan düzenleme ile bu durumların önüne geçilmiş ve 2013 yılında sendikalaşma oranı %8,8 olarak gerçekleşmiştir. Tespit edilen bu rakam Türkiye’de sendikalaşmanın düşük olduğunu göstermektedir.

Aşağıda yer alan tabloda 2017 yılı Türkiye ve OECD ülkelerindeki sendikalaşma oranları gösterilmektedir.

Kaynak: <https://stats.oecd.org/>; DİSK-AR, 2019,s.6

Şekil 12: Türkiye ve OECD Ülkelerindeki Sendikalaşma Oranları (%) (2017)

Tabloda, yüksek sendikalaşma oranlarının Kuzey Ülkelerinde gerçekteştiği görölmektedir. Sendikalaşma oranları Orta ve Güney Avrupa ölkelerinde ise Kuzey Ülkelerine göre daha düşük seyretmektedir. Türkiye ise %9 olan sendikalaşma oranı ile OECD ölkeleri arasında en düşük sendikalaşmanın olduğu ölkelerden biridir.

3.6.Kadın ve Genç İşgücü

Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte tarım sektörü önemi kaybetmiş ve bu durum kadın emeğini önemli ölçüde etkilemiştir. Uygulanan politikalar sonucu tarım tasfiyeye uğramış, daha önce tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar kente göç ederek vasıfsız işçi konumuna düşmüşlerdir. Bu durum en çok kadınları etkilemiş ve kadınlar geçici işlerde çalışmaya başlamıştır.

Aşağıda yer alan tabloda kadın istihdamının yıllara göre iktisadi faaliyet kollarındaki dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 47: Kadın İstihdamının İktisadi Faaliyet Kolları (1988-2017) (Bin Kişi)

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam İstihdam
1988	4019	448	15	752	5235
1992	4088	737	22	944	5792
1995	4284	559	27	1070	5939
1999	3637	775	23	1405	5841
2005	2367	819	28	1895	5108
2009	2445	857	40	2530	5871
2010	2724	966	56	2680	6425
2011	2944	1003	54	2973	6973
2012	2872	1031	57	3350	7309
2013	2826	1109	62	3645	7641
2014	2533	1235	79	3839	7689
2015	2527	1230	71	4231	8058
2016	2384	1239	83	4606	8312
2017	2781	1249	85	4713	8827

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Tablodan, neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte kadın istihdamının tarımdan hizmetler sektörüne geçtiği görülmektedir. 1988 yılında tarım sektöründe 4 milyon olan kadın istihdamı 2017 yılında 2,7 milyon, hizmetler sektöründe ise 1988’de 752 bin olan kadın istihdamı 2017 yılında 4,7 milyon olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılında 5,2 milyon olan toplam kadın istihdamı 2017 yılında 8,8 milyona yükselmiştir. Günümüzde kadın istihdamının artma nedeni olarak; artan yoksullaşma, tek ebeveynli ailelerin artması ve eğitimli kadın sayılarının artması gösterilebilir (DİSK-AR, 2018, s.24).

Türkiye’de genç işgücünün durumuna bakıldığında, genç işsizlik oranının yüksek olduğu görülmektedir.

Aşağıda yer alan tabloda yıllara genç işsizlik oranları gösterilmektedir. Genç işsizlik oranları her geçen yıl artmakta ve yetişkin işgücü işsizliğinin üzerinde seyretmektedir. Genç işsizliğinin sürekli artma nedeni olarak eğitim süresinin uzaması gösterilmektedir.

Tablo 48: Yıllara Göre Genç İşsizlik Oranları (%)

Yıllar	1988	1995	1999	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İşsizlik Oranı	17,5	15,3	15,0	19,9	21,7	18,4	17,5	18,7	19,0	19,7	21,5	22,8

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Aşağıda yer alan tabloda cinsiyete göre hem eğitim görmeyip hem çalışmayan genç nüfus gösterilmektedir.

Tablo 49: Cinsiyete Göre Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Genç Nüfus Oranı (%)

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
2014	35	14,7	24,9
2015	33,8	14,3	24
2016	33,5	14,6	24
2017	34	14,6	24,2

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Tablodan, genç kadınlarda hem çalışmama hem eğitim görmeme durumunun, genç erkeklerin iki katından fazla olduğu görülmektedir. 2017 yılında genç erkeklerde %14,6 olan bu oran, genç kadınlarda %34 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, genç işgücü için kalıcı ve güvenceli iş alanlarının yaratılamadığını ve gençlerin mesleki ve örgün eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadığını göstermektedir(DİSK-AR, 2018, s.27).

3.7.Çalışma Sürelerinde Değişim

Küreselleşme süreci ile birlikte değişim yaşanan alanlardan bir diğeri, çalışma sürelerinde yaşanan artıştır. Türkiye’de küreselleşme süreci ile birlikte çalışma sürelerinde önemli ölçüde artış yaşanmıştır.

2016-2017 yılları TÜİK İlgücü İstatistiklerine göre, 2016 yılında 13 milyon 947 kişi haftalık çalışma süresi olan 45 saatin üzerinde çalışmıştır. Yani toplam istihdamda her iki kişiden biri yasal sınırların üzerinde çalışmaktadır. 2017 yılında ise haftalık 45 saatten fazla çalışanların sayısı 14 milyon 136 bine çıkmıştır. Yine çalışanların yarısı haftalık 45 saatten fazla çalışmıştır. OECD üye ülke ortalamalarında haftalık çalışma süresi 40 saatten azken Türkiye’de haftalık 40 saatin altında çalışanların oranı yalnızca % 20’ler seviyesindedir (DİSKAR, 2018, s.62).

Tablo 50: Haftalık Çalışma Sürelerine Göre İstihdam Edilen Kişi Sayısı (Bin Kişi)

Yıl	15+ Yaş İstihdam	1-16 Saat	17-35 Saat	36-39 Saat	40 Saat	41-45 Saat	46-65 Saat	66+ Saat	İş Başında Olmayanlar
2016	27.205	1.469	3.958	360	4.209	2.073	11.329	2.618	1.188
2017	28.189	1.474	4.541	405	4.374	2.167	11.598	2.538	1.093

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Türkiye, çalışma süreleri bakımından OECD ülkelerinin gerisinde kalmaktadır. 2014 yılı OECD verilerine göre Türkiye’nin haftalık çalışma süresi ortalama %49,1 oranında gerçekleşerek OECD ortalamasının çok üzerine çıkmıştır. OECD ülkeleri arasında haftalık çalışma süreleri en az olan ülke %28,9 ile Hollanda’dır. Genel olarak OECD ülkelerinin haftalık çalışma sürelerinin 35 saat civarında olduğu görülmektedir. Türkiye’nin durumuna bakıldığında ise çalışma süreleri bu rakamların oldukça gerisindedir.

Tablo 51: OECD Ülkelerinde Haftalık Çalışma Süreleri (2014)

Ülkeler	Haftalık Ortalama Çalışma Saatleri	Kadın	Erkek
Avusturya	35,8	31,5	39,8
Belçika	35,2	32	38,3
Macaristan	39,5	38,9	40,1
İtalya	35,4	31,8	38,4
İsveç	35,8	34,2	37,3
İspanya	36,4	33,6	39,1
Portekiz	39,8	38,3	41,4
Hollanda	28,9	24,1	33,3
Almanya	34,4	30,1	38,4
Fransa	36,1	33,7	38,4
Türkiye	49,1	45,7	50,3
OECD Ortalaması	36,7	33,4	39,6

Kaynak: <https://stats.oecd.org/>

Genel olarak değerlendirdiğimizde Türkiye ekonomisinin neoliberal politikalar ile birlikte yüksek büyüme rakamlarına ve yüksek ihracat rakamlarına ulaşmasına rağmen, bunun emek piyasaları alanına doğrudan yansımadağı söylenebilir. İstihdam yaratmayan büyüme olarak tanımlayabileceğimiz bu büyüme politikası neoliberal serbest piyasa ekonomisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dünyada dibe doğru bir yarışın emek piyasalarına yansıyan yüzü, Türkiye’de böyle bir görünüm sunmaktadır.

4.ULUSLARARASI TİCARETTE YENİ GELİŞMELER ve TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Günümüzde uluslararası ticarete etki eden önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmelerin başında, teknolojik alanda yaşanan dönüşüm gelmektedir. Teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ile birlikte 4.Sanayi Devrimi olarak adlandırılan yeni bir sanayileşme sürecine girilmiştir. Bu gelişme ülkelerin, üretim yeri seçiminde önemli rol oynayacak ve dolayısıyla uluslararası ticaretin yapısını etkileyecektir.

Diğer bir gelişme ise adil ticaret kavramının önem kazanmasıdır. Dünyada yaşanan serbest piyasa temelli uluslararası ticaretin, özellikle emek yoğun üretimin

yapıldığı bölgelerde çalışma koşullarını olumsuz etkilediği görülmüştür. Dünyada artan gelir dağılımı eşitsizliği ve çok uluslu şirketlerin faaliyetleri çalışma koşullarını bozmuştur. Bu olumsuzluk, adil ticaretin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bir diğer önemli gelişme ise, ABD ile AB arasında ticari ilişkileri güçlendirmek amacıyla yapılan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı anlaşmasıdır. Dünyada uygulanan liberal iktisatın kazananı olarak Çin'in ortaya çıkışı, ABD ile AB'nin bu anlaşmayı yapmalarındaki en önemli nedendir. Pazar paylarını kaybeden ABD ile AB, bu anlaşma ile yeniden pazar payları arttırmayı hedeflemiştir. Bölgesel bir anlaşma niteliğinde olan TTIP, uluslararası ticareti önemli ölçüde etkileyecektir.

Ele alınan son gelişme ise, daha çok ABD ile Çin arasında yaşanan ticaret savaşlarıdır. ABD'nin çıkarlarını korumak amacıyla başlatmış olduğu ticaret savaşı, liberal iktisatın temeli olan serbest piyasa ekonomisi ilkesini sarsmıştır. Ticaret savaşlarının derinleşmesi, uluslararası ticareti olumsuz olarak etkileyecektir.

4.1. Sanayi 4.0

4.1.1. Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0

Sanayileşme sürecinde kullanılan teknolojilerin nitel bir sıçrama yaptığı önemli eşikler olmuştur. Bugün de üretim süreçlerini belirgin biçimde değiştireceği ileri sürülen yeni bir teknolojik değişimden bahsedilmektedir.

Sanayi 4.0 olarak tanımlanan bu yapılanmayla ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Schuster ve diğerlerine (2015, s.14) göre Sanayi 4.0 *"yüksek düzeyde kişiselleşmiş ve aynı zamanda çapraz bağlantılandırılmış üretim süreçleri ile karakterize edilmektedir"* (Alçın, 2016, s.20'den alıntı). EBSO, Sanayi 4.0'ı makine gücünün insan gücünün yerini alarak üretim süreçlerini kendiliğinden yönetebilir hale gelmesi olarak tanımlamıştır (Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO), 2015, s.7).

Bir diğer tanımlamaya göre ise, Sanayi 4.0, gömülü sistemlerden siber-fiziksel sistemlere teknolojik gelişimi ifade eder. Sanayi 4.0 ile değer zinciri boyunca birbirleriyle özerk bir şekilde iletişim kuran teknoloji ve cihazlara dayanan üretim süreçlerinin organizasyonunu tanımlamıştır. Sanayi 4.0, geleceğin şekillendiği üretim tarzının ifadesidir (Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD), 2017, s.50).

Sanayi 4.0 olarak adlandırılan yeni süreç, üretim ve tüketim ilişkilerini bütünüyle değiştirecek bir yapı içermektedir. Bir yanda tüketicinin değişen ihtiyacına anlık olarak uyum sağlayan üretim sistemleri diğer yanda birbirleriyle sürekli iletişim ve koordinasyon halinde olan otomasyon sistemleri, içine girilmekte olan yeni dönemin karakteristik yapısını betimlemektedir. Sanayi 4.0'ın 'akıllı fabrikaları' iş ihtiyacını sensörlerle algılayıp, uzaktaki diğer üretim araçlarıyla internet vasıtasıyla iletişim kurup, ihtiyaç duydukları üretim bilgisini bulut sistemler içerisindeki büyük veriden çeken akıllı makinalar ve sistemleri içermektedir (Alçın, 2016, s.20).

Ramanathan (2014, s.24)'a göre Sanayi 4.0, yeni bir organizasyon düzeyini temsil etmekte olup, fiziksel ve sanal dünyayı bir araya getirmeyi hedeflemektedir. Bu durum ise 3.Sanayi Devrimi'ne göre daha karmaşık bir yapıyı temsil etmektedir. Ramanathan, Sanayi 4.0 ile merkezi fabrika kontrolünden akılcıl sistemlere geçiş yapılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca emek faktörünün hala önemini koruduğunu da vurgulamıştır. Tüketici tercihlerini karşılamak için ise, fabrikaların ve makinelerin otomasyonunun kendiliğinden yapılacak şekilde üretim organizasyonlarının oluşturulacağını belirtmiştir. (Alçın, 2016, s.22'den alıntı).

Sanayi kuruluşlarını yakından ilgilendiren bu gelişmelere ilişkin sanayiciler farklı değerlendirmeler yapabilmektedir. Sanayi 4.0'ın yaratacağı sonuçlar şöyle özetlenmektedir. **1. Üretkenlik:** Önümüzdeki 5-10 yıl içinde pek çok şirket Sanayi 4.0'a uyum sağlayacak ve hammadde hariç üretim maliyetleri yüzde 15-25 arasında iyileşecektir. Bu iyileşmenin, sadece Almanya'da üretim sektörüne 90-150 milyar Euro etki yapacağı öngörülmektedir. Hammadde maliyetleri dâhil edildiğinde, toplam üretkenlik kazanımlarının %5 ile 8'e ulaşacağı belirtilmektedir. **2. Ciro artışı:** Sanayi 4.0 sayesinde üreticilerin gelişimi ekipman ve yeni veri uygulama isteği, müşterilerin kişiselleştirilmiş ürünlere yönelik gittikçe artan talebiyle paralel olarak artacaktır. Almanya örneğinde bu gelişmenin GSYH'nin %1 artmasını sağlayarak yıllık 30 milyar dolar civarında büyüme getirmesi beklenmektedir. **3. Yatırım:** Üretim süreçlerini 'Sanayi 4.0'a adapte edebilmek için üreticilerin cirolarının %1 ile 1,5'ini yatırıma ayırması öngörülmektedir. Bu rakamın Almanya örneğinde, önümüzdeki 10 yıl için 250 milyar Euro olması beklenmektedir (EBSO, 2015, s.25).

Ege Bölgesi Sanayi Odası (2015,s.24) tarafından yayınlanan raporda Sanayi 4.0 ile ortaya çıkan değişimler ise genel olarak şu şekilde belirtilmiştir.

Nesnelerin interneti ve siber - fiziksel sistemler ile daha karmaşık ve akıllı ürünler üretilmektedir. Seri üretimden müşteri ihtiyaçlarına göre özel üretime geçilmektedir. Hammadde ve kaynak tüketimi en aza indirgenirken, verimlilik artmakta ve yeşil enerji dönemine geçilmektedir. Kendi kendini organize eden üretim yöntemleri sayesinde üretim için gerekli kaynaklara (enerji, insan, makine vb.) olan ihtiyaç azalmakta, robotlar üretim süreçlerini yönetir hale gelmektedir. Robotların yaygınlaşması işgücüne duyulan gereksinimi azalttığından, yeni istihdam politikaları geliştirilmektedir. Sanayi 4.0'a uyum sağlayan firmaların küresel pazarda payı büyümekte, üretim sanal dünya ile daha iç içe geçmeye başlamaktadır.

Sanayi 4.0 ile ilgili açıklamalardan, Sanayi 4.0'ın temelini dijital teknolojilerin oluşturduğu görülmektedir. Akıllı robotlar, nesnelerin interneti, büyük veriler vb. teknolojiler Sanayi 4.0'ın temel dinamikleri olup, geleceğin sanayi üretiminin belirlenmesinde etkili olacaktır. Akıllı üretim sürecine dayalı sanayileşmeye geçişi ifade eden Sanayi 4.0'ın; sağlık, kimya, otomotiv gibi birçok farklı alanı etkilemesi ve gelişmeler yaratması beklenmektedir.

4.1.2. Sanayi 4.0'ın Sektörlere Etkileri

MÜSİAD tarafından yayınlanan raporda, Sanayi 4.0'ın ortaya çıkması ile birlikte bu gelişmeden etkilenecek alanların başında yazılımın ve telekomünikasyonun geldiği belirtilmiştir. Bununla birlikte büyük veri analizi yapabilecek ağ oluşturma ve bunları rakamlara çevirecek olan yazılım geliştiricilerinin genişleme imkânı kazanacağına vurgu yapılmıştır. Sanayi 4.0'ın ortaya çıkışından olumlu etkilenecek diğer alanlar ise makine ve tesis mühendisliği, elektrikli ekipman üreticileri, kimya, otomobil üreticileri ve tedarikçileri, lojistik ve tarım, sağlık alanları olarak belirtilmektedir. Bu sektörlerde Sanayi 4.0 ile büyüme ve verimlilik artışı beklendiğinin altı çizilmiştir (MÜSİAD, 2017, s.53).

Sanayi 4.0'ın ortaya çıkışı ile birlikte imalat süreçlerinin neredeyse tamamı dijitalleşmeye yönelik olarak yeniden inşa edilecektir. Bu nedenle Sanayi 4.0'ın imalat süreçleri üzerinde yarattığı değişim 'dijital üretim' olarak adlandırılmaktadır. dijital üretim sürecinde oluşacak yenilikler şöyle özetlenebilir: İmalat sürecinin her evresinde sensörler kullanılmaya başlanacaktır. İmalat sürecinde endüstriyel kontrol sistemi uygulanacaktır. Bu sayede süreç kontrol mekanizmaları karmaşık yapıları çözebilir ve sorunlara anında müdahale edebilir nitelik kazanacaktır. Ayrıca radyo dalgaları aracılığı

ile bilgi taşımayı sağlayan teknolojiler, üretim sürecinde daha hızlı ve pratik bilgi aktarımına yarayacaktır (EBSO,2015, s.27).

Sanayi 4.0'ın etkilediği en önemli sektörlerden birisi otomotiv sektörüdür. Otomotiv sektörü, tüketicilerin artan talebine yönelik olarak ileri düzey teknolojileri sürekli uygulayan ve onları geliştiren bir sektördür. Örnek olarak, ilk sanayi devriminde buhar gücüyle ve sınırlı hızlara ulaşabilen otomobillerden günümüzde akıllı telefonlar ile çalıştırılabilen ve yüksek hızlara ulaşabilen otomobillere geçilmiştir. Otomotiv sektörünün teknolojik gelişimi açısından ise sensörler yardımıyla sürücüsüz park özelliği örnek olarak verilebilir. Gelecek dönemlerde ise sürücüsüz otomobillerin piyasaya sunulması ve yaygınlaştırılması hedeflenmektedir (EBSO, 2015, s.28).

Sanayi 4.0 ile tekstil sektöründe hızlı, esnek ve daha fazla üretim yapılmasını sağlayacak üretim süreçlerinin uygulanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda nesnelerin interneti, tekstil makinelerinin kendi aralarında bilgi akışı sağlamasını olanaklı hale getirmektedir. Siber-fiziksel sistemler ve nesnelerin interneti ile uygulanan yeni tekstil üretim biçimine 'Akıllı Tekstil' denilmektedir. Akıllı tekstilin kullanıldığı alan daha çok katma değeri en yüksek ve en ileri teknolojinin kullanıldığı alanlardır. Akıllı tekstil ürünlerine örnek olarak ise, uyumayı engelleyen araba koltukları, kalp atışlarının dinleyen yatak, oda sıcaklığına göre renk değiştiren dokumalar vb. gösterilebilir.

EBSO (2015, s.28), akıllı tekstil ile yaşanan değişimleri şu şekilde belirtmiştir:

- *Dokuma tezgâhları; sensörler yardımıyla üretim yönetimini kendileri yönetir hale gelmişlerdir.*
- *İşleme ve desen teknolojileri; çok boyutlu hale gelmiştir. 3 boyutlu desen ve dokuma işlemleri, akıllı tekstilin bu anlamdaki en belirgin örneğidir.*
- *Örme teknolojisi; insan bedeninin farklı özelliklerine göre kendilerini yenileyebilen giyim eşyaları elde edilebilmektedir. Örneğin; insan vücut ısının değişimine göre kıyafet katmanının hava alma özelliğinin artması veya azalması, bunun belirgin bir örneğidir. Sanayi 4.0 yolunda önemli bir adım olan nano teknoloji özellikle leke tutmayan kıyafet ürünlerinde kendini göstermektedir.*

Nano-teknolojik tekstilin bazı genel özellikleri ise şöyle özetlenmektedir: Leke tutmama- Kendi kendini temizleme- Kırışmama - Anti bakteriyel yapı- Su geçirmezlik - Zararlı UV ışınlarını bertaraf etme -Renk değiştirebilme (EBSO, 2015, s.29).

Genel olarak Sanayi 4.0 ile birlikte; üretimin daha hızlı yapılması, kitlesel üretim yerine özelleştirilmiş üretim yapılması, üretilen ürünlerin daha kaliteli olması ve

verimliliğin artması beklenmektedir. Sanayi 4.0'ın, üreticilere daha kaliteli malı daha az maliyetle üretme, tüketicilere ise özelleştirilmiş ürünleri kitlesel ürünler gibi alabilme imkânı sunması beklenmektedir.

4.1.3.Sanayi 4.0'ın Ekonomiye ve Toplumsal Yaşama Etkileri

Sanayi 4.0'ın ekonomiye olan etkilerinin, ülkelere ve sanayilere göre farklılık göstermesi beklenmektedir. Otomotiv gibi ürün çeşitliliğinin fazla olduğu sektörlerde esneklikten çok fazla yararlanılırken, ilaç gibi yüksek kaliteye sahip sektörlerde hata oranlarının azalmasından yararlanılabilecektir. Sanayi 4.0'ın şirketler açısından etkisi de şirketin büyüklüğüne göre değişecektir. Yeni şirketler ve alt işletmeler daha hızlı gelişim gösterecektir. Sanayi 4.0'ın devletler açısından etkisi ise, devletlerin yeni teknolojileri benimseme durumlarına ve imalat sektöründeki konumlarına göre değişecektir (MÜSİAD, 2017, s.53).

MÜSİAD tarafından yayınlanan raporda, Sanayi 4.0 ile yeni iş alanlarının oluşacağı ve bazı şirketlerin oluşacak bu yeni alanlarda hizmet vermeyi hedeflediği belirtilmektedir. Bu duruma göre; teknoloji tedarikçilerinin, altyapı sağlayıcılarının, bulut bilişimi geliştiricilerinin, büyük veri depolama ve işleme merkezlerinin, telekomünikasyon şirketlerinin oldukça önemli hale geleceği vurgulanmaktadır. (MÜSİAD, 2017, s.53).

TÜSİAD tarafından hazırlanan raporda, Sanayi 4.0'ın öncülerinden olan Almanya'nın küresel rekabet gücünde önemli ölçüde gelişme yaşanabileceği ileri sürülmüştür. Sanayi 4.0 ile Almanya'da üretim maliyetlerinin %5 ile 8 oranında azalması ve kurumların ileri teknolojilere, tüketicilerin ise özelleştirilmiş ürünlere olan ilgisinin artmasıyla talepte görülecek artışın 300 milyar Euro ek gelir yaratması beklenmektedir. Ayrıca talepte yaşanacak artış ile birlikte istihdamda %6 oranında bir artış yaşanması tahmin edilmektedir (TÜSİAD, 2016, s.34).

Konumuz açısından önem taşıyan nokta ise uluslararası ticaretin bu gelişmelerden nasıl etkilenebileceğidir. Sanayi 4.0 ile gelişmiş ülkelerin üretimlerini düşük ücretli ülkelere yerli üretime kaydırabilme imkânının doğduğu ileri sürülmektedir. Bu durumun üretimin tüketim pazarlarına yakın olmasını sağlayarak ulaşım maliyetlerinin azalmasını sağlarken, sürdürülebilirliğe de katkı sağlayacağı ifade

edilmektedir. Ancak bu değişimlerin düşük ücretli ülke ekonomileri açısından üretimin merkeze kayması nedeniyle olumsuz bir etki yapabileceği, tartışılan konuların başında gelmektedir.

Sanayi 4.0'ın toplumsal yaşamı hem olumlu hem de olumsuz yönden etkilemesi beklenmektedir. MÜSİAD tarafından 2017 yılında yayınlanan raporda, Sanayi 4.0'ın toplumsal yaşama olan etkilerine yer verilmiştir. Buna göre Sanayi 4.0'ın; esneklik, çalışma süresi, sağlık, demografik özellikler gibi konularda toplumsal hayatı etkilemesi beklenmektedir. MÜSİAD Sanayi 4.0 ile iş hayatında; çalışma süresi esnekliklerinin artacağını, iş-yaşam dengesinin sağlanacağını ve gelir artışına yönelik kazanımların sağlanacağını ileri sürmüştür. Ayrıca MÜSİAD, Sanayi 4.0'ın iş hayatı üzerinde işe yabancılaşma, üretkenlik kaybı, idari ve teknik çalışanlar arasında kutuplaşma ve işçi kayıplarının olması gibi birtakım dezavantajlar yaratacağını vurgulamıştır (MÜSİAD, 2017, s.53-54). Böyle bir teknolojik atılımın emek piyasaları üzerinde de farklı etkileri olacağı tartışılmaktadır.

4.1.4. Sanayi 4.0 ve İstihdam - İşsizlik

Alçın, Sanayi 4.0'ın ucuz işgücüne dayalı olarak düşük maliyetlere sahip ülkeler açısından kayba neden olabilirken, aynı zamanda rekabet avantajını yitirmiş gelişmiş pazar ekonomileri için de avantaj sağlayabileceğine dikkat çekmiştir (Alçın, 2016, s.20).

Sanayi 4.0 ile daha fazla işi daha az işçiye yaptırma imkânı oluşmaktadır. Bu durum işçi maliyetlerinin azalmasını ve tüketicilerin daha kaliteli mallara daha ucuza sahip olmasına imkân yaratmaktadır. Sanayi 4.0'ın getireceği teknolojik gelişmeler ile birlikte negatif dışsallığı olarak istihdam açısından problem yaratacağı görüşü hâkimdir. Sanayi 4.0'ın sağlayacağı ileri düzeyde makineleşme ve robotlaşmanın etkisiyle niteliksiz işgücü istihdamının azalacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte daha ileri giderek birçok işin makineler ve robotlar tarafından yapılacağı da belirtilmektedir. Bu durumun karşısında olan görüşler de bulunmaktadır. Buna görüşlere göre, Sanayi 4.0 kısa vadede işsizliğe neden olacaktır ancak uzun vadede iyi eğitimli işgücü istihdam edilerek işsizlik azalacaktır. Dolayısıyla Sanayi 4.0'ın yüksek nitelikli işgücü gerektiren yapısı, işgücünün kendini geliştirmesini sağlayarak istihdamı arttıracaktır. Ancak bu

duruma, herkesin iyi eğitim almasının imkân dâhilinde olmadığı için karşı çıkmaktadır.

Siemens'in yayınlamış olduğu raporda, Sanayi 4.0'ın olumsuz yönü olarak güvenlik ve akıllı makinelerin yaygınlaşması ile yaşanacak olan işsizlik gösterilmektedir. Bu durumun benzeri eleştirilerin 3.Sanayi Devrimi'nde olduğu belirtilerek, 3.Sanayi Devrimi ile yaşanan ekonomik büyümenin yeni iş alanları ve yeni mesleklerin ortaya çıkmasını sağlayarak iş imkânlarını arttırdığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla raporda, Sanayi 4.0 için de aynı durumun geçerli olacağı belirtilmiştir. Sanayi 4.0 yatırımları ile kısa dönemde %6 oranında istihdam artışı olması ve bilgi teknolojileri ve mekatronik alanlarında nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulması beklenmektedir (Siemens, 2016, s.3).

Genç'e göre, Sanayi 4.0'ın nitelikli işgücüne olan talebi nedeniyle 100 bin kişilik istihdam artışı ve verimlilikte iyileşmeler yaşanacağından ekonominin %5 oranında istihdam artışına olanak tanınması beklenmektedir. Sonuç olarak Sanayi 4.0 süreci ile öncelikle kısa vadede istihdam kayıpları yaşanacağı, uzun vadede ise bu kayıplardan daha fazla istihdam artışı sağlanması beklenmektedir. Ancak nitelsiz işgücünün tekrar istihdam edilmeyeceği de vurgulanmıştır. (Genç, 2017, s.25).

Yapılan çalışmalar insanların yaptığı işlerin %40'ının tamamen makineleşebileceği geriye kalan %60'ının ise kısmen makineleşmeye müsait olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu durumun sadece nitelsiz işgücünü etkilemeyeceği, aynı zamanda otomasyon sistemi ile ekonominin genelinde neredeyse tüm iş kollarında işsizliğin görülebileceği ileri sürülmektedir.

4.1.5.Sanayi 4.0'ın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri

Sanayi 4.0 ile yaşanacak dönüşümün Türkiye ekonomisi üzerinde etkili olması beklenmektedir. Sanayi 4.0'ın Türkiye ekonomisinde verimlilik, büyüme, yatırım ve istihdam alanlarını etkileyeceği öngörülmektedir.

Öncelikle Sanayi 4.0, üretimde verimliliğin artmasını sağlayacaktır. TÜSİAD raporunda, Sanayi 4.0'ın üretimde başarılı bir şekilde uygulanmasının, verimlilikte yaşanacak artış sonucunda ekonomiye 50 milyar TL katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Raporda, Sanayi 4.0 uygulamaları ile verimliliğin %4 ile %7 oranında artacağı ifade

edilmiştir. Sanayi 4.0 ile Türkiye'nin rekabet gücünün artırılması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması hedeflenmiştir. TÜSİAD raporunda, küresel değer zincirlerine entegrasyon ve Sanayi 4.0 çevresinde gelişen ekonomi yoluyla kazanılacak rekabet avantajının sağlanması ile sanayi üretiminde yıllık yaklaşık %3'e kadar ulaşabilecek bir artış beklenmektedir. Bu büyüme Türkiye GSYH'sinde %1 ve üzeri bir ek büyüme ve 150-200 milyar TL düzeyinde bir ek gelir anlamı taşımaktadır. Buna göre Sanayi 4.0 teknolojilerinin üretim sürecine dâhil edilmesi için önümüzdeki 10 yıllık süre içerisinde günümüz fiyatları ve ekonomik büyüklüğü dikkate alındığında yılda yaklaşık 10-15 milyar TL civarında yatırım yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca raporda, büyüme hedeflerinin gerçekleşeceği varsayımı altında Sanayi 4.0 teknolojilerinin uygulanması ile toplam sanayide istihdam edilen işgücü ihtiyacı miktarının artacağı öngörülmektedir. Artan işgücü ihtiyacının profili ise daha nitelikli eğitim ve gelir düzeyi yüksek bir işgücü özellikleri taşıyacaktır. Bu bağlamda önümüzdeki 10 yıllık süreçte, istihdam miktarında yetkinlik düzeyi düşük işlerde çalışan iş gücünün azalacağı beklenmekle birlikte, sanayi üretiminin artması ile istihdamda genel olarak mutlak bir artış yaşanması beklenmektedir (TÜSİAD 2016: 14).

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) tarafından hazırlanan raporda Türkiye'nin, sahip olduğu coğrafi konumun etkisi ve düşük maliyetli üretim yapabilmesini sağlayan düşük maliyetli işgücü sayesinde, küresel rekabet zincirinde rekabetçi bir konumda olduğu vurgulanmıştır. Raporda, Boston Consulting Group (BCG) Global Üretim Maliyet Endeksi'ne göre; Türkiye, ABD ve Almanya'nın ortalama birim maliyetleri verilmiştir. Bu endekse göre, Türkiye 98 ortalama birim maliyet ile üretim yaparken, ABD 100, Almanya ise 121 ortalama birim maliyetle üretim yapmaktadır. Bu rakamlara göre Türkiye'deki ortalama doğrudan üretim maliyetleri Almanya'nın % 23, ABD'nin ise % 2 altındadır. TÜSİAD raporunda, bu endeks referans alınarak, Türkiye'nin küresel değer zincirinden pay almak ve ihracat platformunu güçlendirmek için sahip olduğu rekabet avantajına dikkat çekilmiştir (TÜSİAD, 2016, s.33). Ayrıca raporda, Türkiye'nin rekabetçi konumunu koruması için bir takım yapısal sorunları olduğu belirtilmiştir. TÜSİAD (2016, s.34) tarafından bu sorunlar şu şekilde sıralanmıştır:

- *İhracat için ithalata yüksek bağımlılık*
- *Katma değerli ürünlerin toplam üretim içindeki düşük payı*

- *Sınırlı işgücü yetkinlikleri*
- *Çalışanların yüksek işten ayrılma hızı*

TÜSİAD, bu yapısal sorunlara ek olarak diğer ülkelerin Sanayi 4.0 süreci ile sağlayacağı olası verimlilik artışlarının, Türkiye'nin rekabetçi konumunu olumsuz etkileyeceğini vurgulamıştır. Almanya'nın Sanayi 4.0 ile başarılı olması halinde sağlanabilecek olan maliyet avantajlarına karşı Türkiye, sahip olduğu rekabet değişkenleri üzerinde iyileştirme yapmadığı takdirde küresel rekabetteki avantajını önemli ölçüde yitirecektir. TÜSİAD, Türkiye'nin rekabet avantajının zayıflaması durumunda ise; küresel pazar payının azalacağını, işsizlik oranlarının artacağını ve işgücü kalitesinin azalacağını ileri sürmüştür. Diğer taraftan Türkiye'nin, Sanayi 4.0 yatırımları ile küresel rekabetteki konumunu güçlendirmeye yönelik yapacağı çalışmaların, küresel pazar payını ve nitelikli işgücü istihdamını arttırması beklenmektedir. Ayrıca raporda, Sanayi 4.0 ile Türkiye'nin düşük katma değerli üretim kısır döngüsü yerine yüksek katma değerli yatırımlar döngüsüne ulaşabileceği vurgulanmıştır (TÜSİAD, 2016, s.35).

Türkiye'de Sanayi 4.0'a ve teknolojiye yönelik hedeflere 10.Kalkınma Planı'nda yer verilmiştir. MÜSİAD tarafından yayınlanan raporda, 10. Kalkınma Planı'nda da vurgulanan bilginin artan önemi üzerinde durulmuş ve Hindistan, Çin gibi ülkelerde teknoloji üretimi ve ihracatına yönelik çalışmaların arttığına değinilmiştir. Bu doğrultuda yapılacak teknolojik gelişime yönelik çalışmaların sadece özel sektör tarafından değil kamu sektörü tarafından da desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. 10.Kalkınma Planı'nda; bilgi teknolojileri, otomasyon, nano-teknoloji, yüzey teknolojileri gibi alanlarda yaşanan hızlı gelişmeye dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle bu sektörlerde ve diğer sektörlerde verimliliğin arttırılması için teknolojik ürünlerin arttırılması hedeflenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için ise teknoparklarda çalışmalar başlatılmıştır (MÜSİAD, 2017, s.63).

Sanayi 4.0 ile öngörülebilir fiziksel işler %78 ile makineleşmeye en müsait alandır. Dolayısıyla otomasyon sistemi ile Amerika'daki işlerin %47'si, Hindistan'daki işlerin %69'u, Çin'deki işlerin %77'si ve Etiyopya'daki işlerin %85'i makineleşecektir. Çin ve Hindistan gibi ülkelerde görülecek olan makineleşme oranının yüksekliğinin nedeni ise, bu ülkelerde vasıfsız işgücünün yüksekliğidir. Türkiye'de ise bu oranın

Amerika'nın üzerinde Hindistan'ın altında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Sonuç olarak karmaşık insan ilişkilerine sahip ve uzmanlık gerektiren işlerin makineleşmesi zordur. Bu noktada Türkiye'nin teknik eğitime önem vermesi gerektiği belirtilmektedir. (Genç, 2017, s.26). Genç'e göre, devlet kamu kaynaklarını yükseköğretimin yanı sıra teknik eğitim veren okullara yönlendirmelidir. Böylece üreticilerin işbaşı eğitim yükünün azalması ve teknik elemanların yetişmesi sayesinde sanayinin nitelikli emeğe daha kolay ulaşması beklenmektedir. (Genç, 2017, s.29).

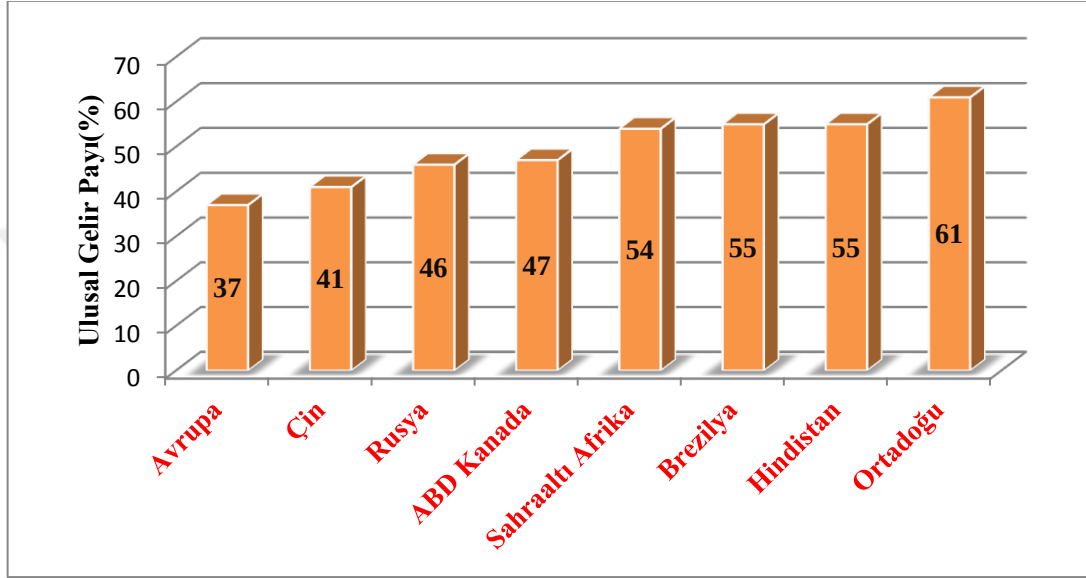
Genel olarak Sanayi 4.0'ı değerlendirdiğimizde, Sanayi 4.0 ile birlikte üretimde yeni bir döneme gidilmesi söz konusudur. Sanayi 4.0 ile yeni üretim biçimlerinin uygulanacak olmasının emek piyasalarını etkilemesi beklenmektedir. Öncelikli olarak Sanayi 4.0'ın vasıflı işgücünü arttırıcı etki yapacağı söylenebilir. Bu durumun, işgücünün vasfını kısa dönemde arttıramayacağı için vasıfsız işgücünün işsiz kalmasına yol açması beklenmektedir. Diğer taraftan ise kısa dönemde nitelikli işgücünün, nitelikli işgücü talebini karşılayamayacak olması nedeni ile az sayıdaki nitelikli işgücünün ücretlerinin artması ve niteliksiz işgücünün ücretlerinin azalması gibi bir sonuç öngörülebilir.

Sanayi 4.0 ile yeni dönemde üretim biçimlerinde yaşanacak dönüşümün, Türkiye'nin düşük katma değerli üretim yerine yüksek katma değerli üretim yapmasına imkân sağlaması beklenmektedir. Türkiye'nin Sanayi 4.0 ile küresel rekabet gücü ve pazar payında meydana gelecek olası artış, ekonominin büyümesi ve istihdamın artması için fırsat sunacaktır. Dolayısıyla Türkiye için Sanayi 4.0'ın başarılı bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bunun için ise Türkiye'nin önceliklerini ve gerekliliklerini tespit ederek planlı bir sanayileşme stratejisi uygulaması gerekmektedir.

4.2. Küresel Gelir Dağılımındaki Dönüşümler Ve Çözüm Arayışları: Etik Üretim – Adil Ticaret

Dünyada uygulanan makroekonomik model değişiklikleri sonucu ortaya çıkan gelir dağılımı eşitsizlikleri, büyük boyutlara ulaşmıştır. Gerek sosyalist uygulamanın var olduğu ülkelerin neoliberal düzene entegre olmaları, gerek ise Keynesyen dönemin terk edilmesiyle kapitalist ekonomilerin neoliberal döneme geçmeleri, gelir dağılımının dünya çapında bozulmasına neden olmuştur.

Dünya eşitsizlik raporunda, gelir eşitsizliğinin hemen hemen dünyanın her bölgesinde artış gösterdiği ancak meydana gelen artışın bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Benzer gelişmişlik düzeylerine sahip ülkeler arasında meydana gelen eşitsizliğin nedeni olarak ise, ulusal politika ve kurumlar gösterilmiştir (Dünya Eşitsizlik Raporu, 2018, s.9).

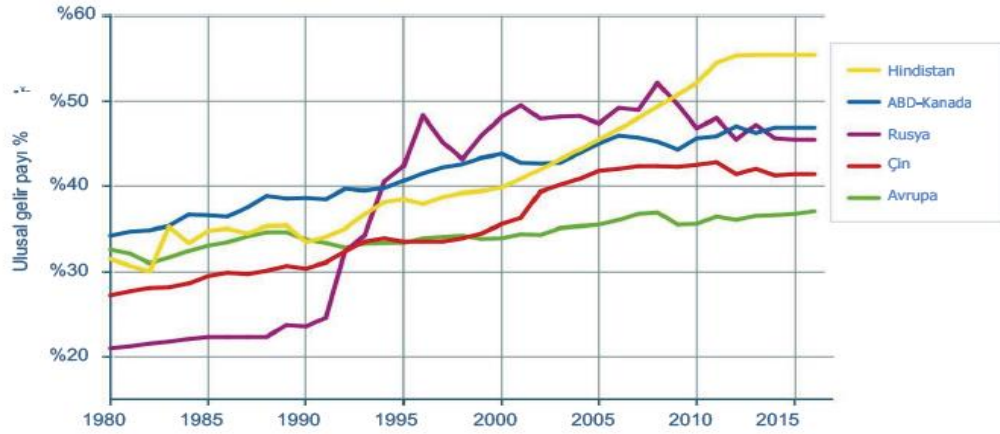

Kaynak: Dünya Eşitsizlik Raporu, 2018, s.7

Şekil 13:Dünya Geneline Ulusal Gelirden En Fazla Pay Alan %10,2016

Yukarıda yer alan grafikte, dünyada gelir eşitsizliğinin bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Gelir eşitsizliğinin en düşük olduğu bölge Avrupa, en fazla olduğu yer ise Ortadoğu'dur. 2016 yılında ülkenin en çok kazanan %10'luk kesiminin ulusal gelirden aldıkları pay sırasıyla; Avrupa'da %37, Çin'de %41, Rusya'da %46, Kanada ve ABD'de %47, Sahra Altı Afrika'da %54, Brezilya ve Hindistan'da %55, Ortadoğu'da ise %61'dir. Yukarıda yer alan grafiğe göre gelir dağılımı eşitsizliğinin en fazla olduğu bölge %61 ile Ortadoğu'dur.

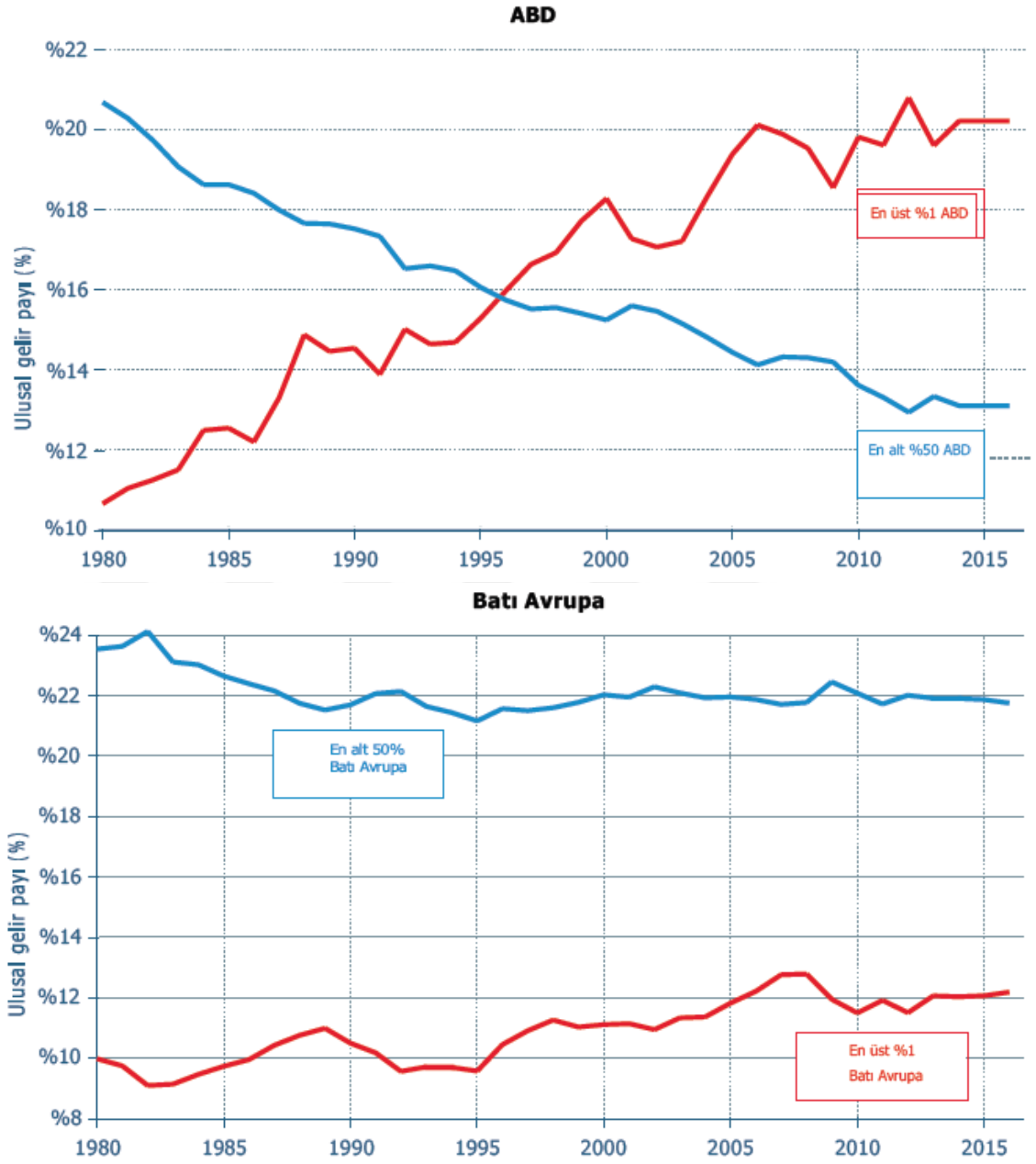
1980'li yıllardan itibaren gelir dağılımı eşitsizliğinin durumuna bakıldığında (Şekil 5), gelir eşitsizliği Çin, Rusya, Kuzey Amerika ve Hindistan'da hızla artmıştır. Eşitsizlikteki artış Rusya'da ani ve yüksek, Çin'de orta derecede, Hindistan'da ise görece aşamalı olmuştur. Bu durum, geçilen son 30 yıllık dönemde bu ülkelerde uygulanan çeşitli serbestleşme ve dışa açılma politikalarını yansıtmaktadır.

Kaynak: Dünya Eşitsizlik Raporu, 2018, s.8

Şekil 14:Dünyada %10'luk Kesimin Gelir Payları, 1980–2016

Aşağıda yer alan grafiklerde 1980-2016 ABD ve Batı Avrupa'daki en üst %1 ve en alt %50'nin ulusal gelirden aldıkları paylar gösterilmektedir. Eşitsizlik seviyelerindeki iraksama, Batı Avrupa ve ABD'nin eşitsizlik seviyesindeki durumları 1980 yılında birbirleri ile benzerlik gösterirken günümüzde bu durum oldukça farklılık göstermektedir. En üst %1'lik dilimin gelir payı 1980'lerde her iki bölgede de %10 iken, Batı Avrupa'da bu oran 2016 yılında %12'ye, ABD'de ise %20'ye yükselmiştir. Diğer taraftan ABD'de en alt %50'lik kesimin gelir payı, 1980'de %20 olarak gerçekleşmişken, 2016'da %13'e düşmüştür. Dünya eşitsizlik raporunda bu durumun nedeni olarak, eğitimde yaşanan eşitsizlikler ve 1980'li yıllardan itibaren en tepede çalışan sınıf ücretlerindeki ve sermaye gelirlerindeki artışa rağmen vergi oranlarının az artması gösterilmiştir. Kıta Avrupası vergi oranlarındaki düşüşün ise ABD'ye göre daha az olduğu belirtilmiştir. (Dünya Eşitsizlik Raporu, 2018, s.10).

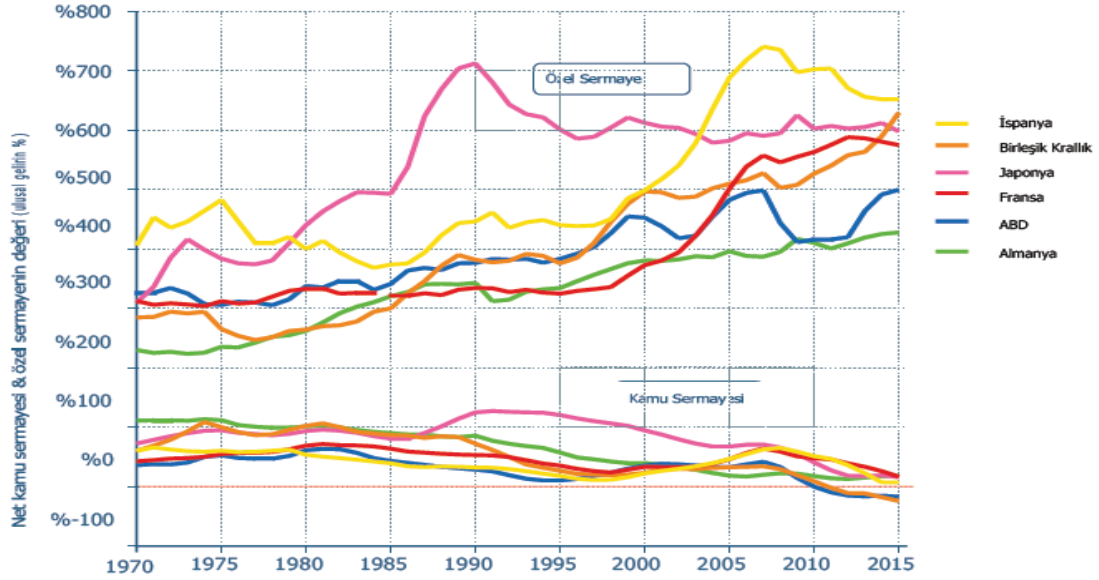

Kaynak: Dünya Eşitsizlik Raporu., 2018, s.11

Şekil 15: ABD ve Batı Avrupa’da En Üst %1 ve En Alt %50’nin Ulusal Gelirden Payı, 1980-2016: Gelir Eşitsizliği Güzergâhlarının Iraksaması

Özel kişi veya kurumlara ait olan sermayenin mülkiyetindeki eşitsizlikler, ekonomik eşitsizliğe yol açan temel nedendir. 1980 yılından itibaren hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde kamudan özele büyük servet aktarımları yapılmıştır. Günümüzde gelişmiş ülkelerin kamusal serveti, ulusal servet artmış olmasına rağmen eksi veya sıfıra yakın seviyelerdedir. Bu durum, ülkelerin

zenginleşirken devletlerin fakirleştiğini göstermektedir (Dünya Eşitsizlik Raporu, 2018, s.14).

Kaynak: Dünya Eşitsizlik Raporu, 2018, s.14

Şekil 16: Zengin Ülkelerde Özel Sermayenin Yükselişi ve Kamu Sermayesindeki Düşüş, 1970–2016

Yukarıda yer alan grafikte, geçtiğimiz yıllarda net özel servette genel bir artış olmuş, en zengin ülkelerde özel servet oranı 1970’te %200-350 iken 2015’te %400-700 olmuştur. Bu oran 2008’deki finansal krizden pek etkilenmemiştir. Çin ve Rusya’da özel servette önemli ölçüde artış yaşanmış, komünist ekonomiden kapitalist ekonomilere geçmelerinden hemen sonra özel servetin, Çin’de dört Rusya’da üç katına çıktığı görülmüştür. Bu ülkelerde özel servet-gelir oranları Fransa, Birleşik Krallık ve ABD’deki oranlara yaklaşmaktadır. Diğer taraftan net kamu serveti 1980’lerden beri neredeyse bütün ülkelerde azalmıştır. Çin ve Rusya’da kamu serveti ulusal servetin %60-70’ini oluştururken, bu oran %20-30’lara inmiştir. Net kamu serveti, geçtiğimiz yıllarda ABD ve Birleşik Krallık’ta eksiye inmiş ve yalnızca Japonya, Almanya ve Fransa’da artı değer olarak gerçekleşmiştir. Kamu mülklerindeki genel azalışın tek istisnası, Norveç gibi büyük devlet fonlarının olduğu petrol zengini ülkelerde görülmektedir. (Dünya Eşitsizlik Raporu, 2018, s.15).

Eşitsizliklerin bu düzeyde artmasının nedeni, neoliberal politikaların temelini teşkil eden finansallaşma ve sanayileşme süreçleri ile dünya çapında serbest piyasa ekonomisi uygulamaları ile ortaya çıkan dibe doğru; en ucuza en kötü sosyal koşullara doğru yönelmiş olan rekabet düzenidir.

Daldal'a göre, neoliberal politikalara geçildikten sonra çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) dünya çapında meta ticaretini örgütlemeleri sonucu, emek piyasalarında artan oranda insanlık dışı koşullar gelişmiştir. Sendikaların ve sivil toplum örgütlerinin çabaları sonucu, elektronik ortamın da yardımı ile 3. dünya ülkelerinde özellikle taşeron zincirinde çalışma koşullarının durumu ve yaşanan tahribatın düzeyi ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Dünyanın önde gelen markalarının, çok yüksek fiyatlar ile dünyanın önde gelen ülkelerinde pazarladıkları ürünlerini, insanlık dışı koşullarda ürettikleri her geçen gün ortaya çıkarılmış ve artık gizlenemeyecek bir gerçek haline gelmiştir. ÇUŞ arasındaki rekabetin çok hassas dengeler üzerine kurulu olması nedeni ile bu markaların imajlarına gelecek bir zarar, ciddi ekonomik kayıplara uğramalarına yol açmaktadır. Tam da bu noktadan hareketle, markaların imajlarına yeni bir ilave yapılmaya çalışılmaktadır: "Etik çalışma koşullarına uygunluk". Bu etik koşulların yaratılması dolayımında, bir yandan pazarların korumacılık olmadan kaynaşması öngörülmekte, diğer yandan gelişmekte olan ülkelerin sosyal ve ekolojik bir kapitalist yapılanma ile bütünleşmeleri istenmektedir. Daldal, korumacılık olmadan pazarların kaynaştırılması durumunda dünya çapında dibe doğru bir yarışın başlayacağını belirtmiştir. En ucuz emekte ve en kötü çalışma koşullarında yani dipte eşitlenme gerçekleşeceğini vurgulamıştır. Bu dipte eşitlenmeye müdahale mekanizmaları olarak yeni bir düzenleme biçimi önerilmektedir. Neoliberal politikalar ile gündeme gelen bu düzenleme süreci "kendi kendine düzenleme" olarak tanımlanmaktadır. Düzenleme ise, piyasa koşulları içerisinde yer alan işletmeler tarafından yapılacaktır. (Daldal, 2010, s.213)

ÇUŞ'ler sosyal haklar alanında temel ILO prensipleri çerçevesinde bir dizi sözleşmeye imza atmışlar ve hem kendi bünyelerinde hem de tedarikçileri kapsamında bu sosyal şartlara uyacaklarını taahhüt etmişleridir.

Piyasa mekanizmaları içerisinde kalarak, bu mekanizmaların kendisine müdahale etmeden, ortaya çıkan sosyal sorunlara bir çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Tam bu noktada "etik" bir ticari meta haline getirilmiştir. Her şeyin piyasa değeri

ölçüsünde değer kazandığı bir düzen olan neoliberalizmde, “etik ilkeler”e de piyasada bir değer kazandırılmaya çalışılmaktadır (Daldal, 2010, s.213)

Adil ticaret olgusu da bu süreçte önerilen çözümlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Neoklasik teori, ticaret sayesinde ticarete dahil olan tüm ülkelerin kazançlı olacağını ve özellikle işgücünün yoğun ve ucuz olduğu ülkelerin refah seviyelerinin artacağını savunmaktadır (Taşbaşı, 2015, s.74). Ancak bu durum pratikte her zaman geçerli olmamaktadır. Bu duruma az gelişmiş ülkelerde yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısının %45 olması örnek olarak gösterilebilir. Bu durumda adil ticaret, üreticilerin ürünlerini makul düzeyde fiyatlandırarak onları korumayı amaçlamaktadır. (Erol, 2017, s.146).

Adil ticaret kavramı ile ilgili birçok tanım yer almaktadır: Adil ticaret, gelişmemiş ülkelerdeki üreticilerin adaletli bir biçimde gelir elde edebilmeleri amacıyla ortaya çıkan bir kavramdır (Arslantürk ve Aysen, 2015, s.16). Adil ticaret, dezavantajlı üçüncü dünya ülkelerinin sürdürülebilir olarak kalkınmasını amacıyla alternatif bir ticari ortaklıktır (Süygün, 2015, s.50). İngiltere Parlamentosu Uluslararası Kalkınma Komitesi’ne göre “adil ticaret, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında sorumlu ve etik ticaret uygulamalarının yaygınlaşmasını sağlamak üzere ortaya çıkmış bir girişim” olarak tanımlanmıştır (Süygün, 2015, s.51). Bir başka tanıma göre adil ticaret, doğrudan yardım yapmak yerine insanlara eşit bir şekilde çalışma imkânı ve adil ücret sağlayarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamayı amaçlayan bir projedir (Fairtrade International, 2016).

Bir ürünün adil ticaret sertifikası taşıyabilmesi birtakım gerekliliklere bağlanmıştır. Lyon (2006, s.454), alıcılar için belirlenmiş bu gereklilikleri şu şekilde sıralamıştır:

Ürünün doğrudan, sertifika verilmiş küçük üreticilerden satın alınması zorunluluğu; yıllık ürün hasadının ötesinde, uzun dönemli bir sözleşme önerisi yapılması; belirli bir prim ödemesinin yanında organik ve adil ticaret sertifikalarının ikisine de sahip olanlara ek prim ödenmesi; üretici örgütlere yıllık sözleşmenin en az %60’ını kapsayacak ön ödemenin sağlanması (Arslantürk ve Aysen, 2015, s.17’den alıntı).

Adil ticaret uygulaması günümüzde, kapsamını genişleterek uluslararası bir geçerlilik kazanmıştır. Bir milyondan fazla küçük üretici ve işçiler 3000 civarında örgüt ile birlikte çalışmaktadır. Adil ticaret ürünleri çok sayıda adil ticaret mağazalarında ve büyük mağazalarda satılır hale gelmiştir. Adil ticaret günümüzde, küresel ticaretteki

birtakım haksızlıkları engellemek, ticaretin daha sosyal ve insani boyutlarda sürdürülerek gelişmemiş ülkelerin de ticari büyümeden pay alabilmesini sağlamak için yapılan girişimler olarak düşünülmektedir (Süyğün, 2015, s.52).

Nicholls ve Opal (2005, s.33), adil ticaretin temel özelliklerini şu şekilde özetlemektedir:

Adil ticaret sayesinde kabul edilen minimum fiyatlar, genellikle pazardaki en düşük fiyatların üzerinde belirlenmektedir. Adil ticaret fiyatları, üreticilerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için yerel ekonomik şartları dikkate alarak ayarlanmaktadır. Küçük ölçekli üretim durumunda, çiftlik harcamaları ve aile üyelerinin geçimi için tedarik ve üretim maliyetlerini karşılayan bir adil ticaret taban fiyatı belirlenmektedir. Adil ticaret, üreticilerin geleceğe yönelik yatırım ve planlar yapmasına olanak tanır ve üretim maliyetinin üzerinde bir fiyata dair yasal güvence verir. Adil ticaret, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) standartlarını takip etmektedir. El sanatları ya da tekstil gibi diğer adil ticaret malları için bir sertifikalanma süreci yoktur. Fiyat, toptan alıcı ve üretici arasında anlaşma, diyalog ve katılım aracılığıyla yerel ya da bölgesel bağlamda “adil” olarak belirlenir. Belirlenen fiyat sadece üretim maliyetini kapsamaz aynı zamanda çevresel etkiler ve toplumsal eşitlik sağlanması durumu dikkate alınarak üretime olanak sağlar (Kapusuz, 2015, s.11-13’den alıntı).

Adil ticaretin ilkeleri göz önünde bulundurulduğunda, adil ticaretin hem üreticileri hem de tüketicileri koruduğu görülmektedir. Adil ticaret sayesinde üreticiler ile uzun dönemli anlaşma yapılarak, üreticilerin sürdürülebilir bir gelire sahip olmaları hedeflenmektedir. Ürünlerin aracısız olarak üreticiden alınması sonucu, fiyatların düşük seviyelerde kalması ve tüketicinin korunması amaçlanmaktadır.

Redfern ve Snedker (2002, s.11) adil ticaretin amaçlarını şöyle sıralamıştır: Üretim sürecinde çocukların sömürüden korunması için, yerli halk ve özellikle kadınlar ile dezavantajlı üreticiler için gelişme fırsatlarının sağlanması; uluslararası ticaretin üreticiler üzerindeki olumsuz etkileri hakkındaki tüketici farkındalığını arttırarak tüketicilerin satın alma güçlerini pozitif şekilde kullanmasının sağlanması; saygı, şeffaflık ve diyalog sayesinde ticaret ortaklığı modeli oluşturulması; uluslararası ticaret uygulamaları ve kurallarında değişiklikler için mücadele verilmesi; ekonomi, güvenlik, çevreye ilişkin alanların yanında sosyal adaletin gelişimine destek vererek insan haklarının korunması (Kapusuz, 2015, s.8’den alıntı).

Adil ticaret uygulaması ilk olarak Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmış ve gelişerek tüm dünya ülkelerinde farklı uygulamalarla yayılmıştır. 2008’de Adil ticaret sertifikalı satışlar dünya çapında yaklaşık 4.08 milyon doları bulmuş ve bir önceki yıla göre %22 artış göstermiştir. Bu oranlar dünya ticaretinde tüm ticari mallar arasında ufak bir bölümü oluştururken, bazı ürünler için, kendi ürün grupları içerisinde %20-50 arasında değişmektedir. Türkiye’de ise adil ticaretin çok fazla bilinmemekle birlikte,

adil ticaretin uygulanması için yeterli bir alan da oluşturulamamıştır (Süygün, 2015, s.54) .

Ancak tüm bu çözüm önerilerinin sorunun asıl kaynağına inmeden önerilen çözümler olduğu söylenebilir. Ticaret ile etik davranışı birleştirmeye dayalı bu önlemlerin kısmi düzeyde iyileştirmelere yol açacağı ancak belirleyici olanın uluslararası ticaretin işleyiş kuralları olduğu vurgulanmalıdır.

4.3.Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı

4.3.1.TTIP: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı

Dünyada liberal iktisat politikaları doğrultusunda uygulanan serbest piyasa ekonomisinin kazananları ve kaybedenleri ortaya çıkmıştır. Uluslararası pazarlardan alınan paylardaki çarpıcı dönüşümler Çin'in yükselişi ile ortaya çıkmaktadır. Bu gidişata belirli ölçüde müdahale etmeye çalışan ABD ve AB kendi aralarında bir birlik oluşturma yoluna gitmişlerdir.

Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP), Atlas Okyanusu'nun iki tarafında yer alan AB ve ABD arasında yapılan geniş kapsamlı bir ticaret ve yatırım ortaklığı anlaşmasıdır. ABD ve AB arasında uzun yıllardır farklı alanlarda var olan ticari ilişkiyi güçlendirmek adına 2007 yılında TTIP anlaşmasını gerçekleştirmeye yönelik olarak somut adımlar atılmıştır (Özturak ve Duvan, 2014, s.6). 2011 yılında küresel ekonomik krizden önemli ölçüde etkilenen ABD ve AB arasında ekonomik büyümeyi sağlamak, istihdam yaratmak ve serbest ticaret anlaşmasını gerçekleştirmek için karar alınmıştır.2013 yılına gelindiğinde ise ABD ve AB ortak bir duyuru yaparak TTIP sürecinin başladığı açıklamıştır (Palyoş, 2016, s.51).

Bu süreç, hem transatlantik ticarete düzenleyici yapıyla etki edeceğinden hem de ABD ve AB standartlarını birbirine yaklaştıracığından, küresel ekonomik düzeni değiştirme özelliğiyle öne çıkmaktadır.

Amerikan Kongresi'nin (US Congress, 2013) verdiği resmi bilgilere göre, TTIP şu başat özelliklere sahiptir:

TTIP, ABD ve AB arasında 2013'ten beri süren fakat yakın bir gelecekte tamamlanması öngörülen müzakere altındaki bir ticaret ve yatırım anlaşmasıdır. TTIP iktisadi büyümeyi sürdürmek ve istihdam yaratmak için tasarlanmıştır. TTIP toplam iktisadi büyüklük, nüfus ve yatırımlar bakımından ABD tarafından müzakere edilen en

büyük Serbest Ticaret Alanı (STA) olma potansiyeline sahiptir (Kalaycı, 2016, s.845'den alıntı).

Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) anlaşması, ABD ile AB arasındaki ticari ilişkiyi güçlendirmek adına yapılmıştır. TTIP anlaşması ile ABD ile AB arasındaki ticaret hacminin artırılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda 2008 küresel krizinin etkilerinin azaltılması, her iki bölgenin de ekonomisinin güçlendirilmesi ve istihdam yaratma potansiyellerinin artırılması amaçlanmıştır.

Avrupa Komisyonu (EC, 2015)'na göre, TTIP sayesinde AB ve ABD değişik ölçülerde fakat önemli üstünlükler elde edecektir. Bu üstünlükler şöyle özetlenebilir:

AB ekonomisi, hane halkı başına yaklaşık 500 Euro'ya eşit olmak üzere yıllık 119 milyar Euro değerinde büyüyebilir. TTIP, vergi mükelleflerinin parasını kullanmadan bir tür "büyüme paketi" olarak görülebilir. Planlanan ticaret anlaşması ABD ve AB'de büyük şirketlerin yanı sıra Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) için de pek çok üstünlük sağlayacaktır. Söz konusu üstünlükler sadece Avrupa (ve ABD) ile sınırlı olmayacak, anlaşmanın küresel ekonomi üzerinde de etkileri olacaktır. Toplamda, küresel ekonominin transatlantik ticaret artışın bir sonucu olarak ek 100 milyar Euro değerinde büyüyeceği tahmin edilmektedir (Kalaycı, 2016, s.849-850'den alıntı).

Bu üstünlüklere sahip olan TTIP ile hem ABD hem de AB önemli kazanımlar elde edecektir. TTIP ile ABD ve AB'nin ticaret hacimleri önemli ölçüde artacaktır. AB'de yer alan yatırımcılar, ABD'de daha etkili olacaktır. Bu durum ABD'li yatırımcılar için de geçerlidir. TTIP ile ABD ile AB arasındaki ticaretin gelişmesinin yanında dünya ticaretinin de büyümesi beklenmektedir. ABD ile AB, ihtiyaç duyacağı üretim faktörlerini diğer ülkelerden talep edecek, bu durum ise küresel ekonominin büyümesini sağlayacaktır.

Kalaycı'ya göre TTIP; ABD ve AB'nin iktisadi, ticari ve yatırım ile ilgili standartlarını uyumlu hale getirme, piyasalarda var olan olumsuzlukları giderme, iki tarafın da küresel çıkarlarını arttırmaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Kalaycı, piyasanın tarife ve engellerden kurtulması ile birlikte, AB'nin yıllık 150 milyar dolar, ABD'nin ise yıllık 120 milyar dolardan fazla kazanç sağlayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte diğer ülkelerde de ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini vurgulamıştır. Kalaycı, bu durumun tüketiciler açısından ise 2 milyondan fazla iş, daha çok seçenek ve daha düşük fiyatlar olarak yansıyacağını ileri sürmüştür (Kalaycı, 2016, s.850).

TTIP, sadece ABD ve AB ekonomisine istihdam ve ek gelir kazandırmakla kalmayıp aynı zamanda küresel ekonomi hacmini genişleteceğinden Atlantik'in iki yakasındaki ülkelerin dışındaki ülkelere de katkı sağlamaktadır. Diğer ülkelere sağlanan katkı, ekonomik hacmin büyümesiyle beraber, küresel etki yaratabilecek bir serbest ticaret alanının oluşturulmasından da kaynaklanmaktadır.

OECD (2013) raporunda, dünya ekonomileri açısından TTIP' nin iki önemli işlevi bulunduğu vurgulanmıştır. İlk olarak TTIP, serbest ticaret alanı oluşturulması adına atılan en önemli adımdır. İkinci olarak TTIP ile ABD ve AB uluslararası ticarete düzenlemeler yaparak ve kurallar koyarak söz sahibi olmuştur (Palyoş ve Sandalcılar, 2017, s.38'den alıntı). TTIP, en kapsamlı serbest ticaret bölgesi antlaşması olması ve diğer antlaşmalara da örnek teşkil etmesi nedeniyle, dünya ticaretinde bölgeselleşmenin yükselişini temsil etmekte ve liberal sistemin yenilenmesi açısından oldukça önemli anlamlar taşımaktadır (Kocamaz, 2015, s.53).

TTIP ile ABD ve AB'de küçük tüccarlar için problem oluşmayacakken, genel olarak Avrupa'da sorunlar yaşanacağı ileri sürülmektedir. AB ülkeleri arasında ticaret hacmi azalacak ve işsizlik artacaktır. AB ülkeleri ABD'de ortaya çıkacak olan ekonomik dalgalanmalardan olumsuz olarak etkilenecektir (Kalaycı, 2016, s.850).

TTIP'nin olumlu etki yaratacağını savunanlara göre, TTIP ile ABD ve AB arasındaki ticaret engelleri kaldırılarak ürünler her iki bölgede de daha ucuza üretilecektir. TTIP ile verimlilikte az da olsa artış olması beklenmektedir. Bu artışın istihdam üzerindeki etkisi ise sınırlı olacaktır. TTIP ile AB ülkelerinin kendi aralarında problemlerin oluşacağı ve ortaya çıkacak bu problemlerinin işsizliği arttırması beklenmektedir.

Akhtar ve Jones (2014, s.2), TTIP kapsamında AB ve ABD arasında ortaklaşa hazırlanan raporda öne çıkan ve tarafların aralarında öncelikle ele almaları beklenen konuları şu şekilde sıralamıştır:

Fikri mülkiyet haklarının korunması; gümrük tarifelerinin azaltılması ve/veya kaldırılması; hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi; yatırımların önündeki engellerin kaldırılması; karşılıklı olarak sanayi ve tarım ürünlerinin gümrük tarifelerinin sıfırlanması; tarife dışı engellerin minimize edilmesi; kamu ihalelerine karşılıklı serbest katılım sağlanması; özellikle Çin'e karşı fikri mülkiyet haklarında ortak hareket ve ihlallere birlikte karşı çıkma anlayışı geliştirilmesidir (Palyoş ve Sandalcılar, 2017, s.38'den alıntı). Raporda ele alınması beklenen konular, ABD ile AB'nin ticaretini derinleştirme amacı taşımaktadır.

4.3.2.TTIP'in Doğmasına Yol Açan Temel Faktörler

ABD ile AB arasında gerçekleştirilmesi planlanan TTIP anlaşmasının ortaya çıkışında birçok neden bulunmaktadır. ABD'li J.Schott (CFR,2013) TTIP anlaşmasının ortaya çıkışında; dünya ekonomisindeki koşulların değişmesinin, Avrupa'daki ekonomik durgunluğun ve ülkeler arasındaki ticari anlaşmaların yavaşlamasının etkili olduğunu ileri sürmüştür (Akman, 2014, s.5'den alıntı).

TTIP, iki taraf için problem çözücü bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Yeni Dünya düzeninin değişen ekonomik şartlarında mevcut durumlarını muhafaza etmek ve geliştirmek isteyen iki taraf, Asya bölgesinden yükselen tehdide karşı işbirliği yapma ihtiyacı hissetmiştir.

TTIP anlaşmasının ortaya çıkışında öncelikle küresel üretim ve ticaret ağlarındaki değişim ve yükselen ekonomilerin pazar payını artırması etkili olmuştur. Çin, G.Kore, Brezilya, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) gibi ülkelerin pazar paylarını arttırması rekabetçi bir ortam yaratmıştır. Schott, bu durumun ABD ve AB'yi diğer ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları yapmaya ittiğini ve ABD ile AB'nin rakip konuma geldiğini belirtmiştir. Sonuç olarak 1970-2010 arası döneme bakıldığında ABD ve Group of Seven (G7) ülkelerinin payı önemli ölçüde azalırken özellikle Çin ve Asya ülkelerinin payı artış göstermiştir.

TTIP'nin ortaya çıkışındaki diğer bir neden ise, ekonomik kriz ve durgunluktur. 2012 yılında AB ve ABD'nin ticaret hacimleri yüksek olmasına rağmen son dönemlerde karşılıklı olarak yaptıkları ticaret payı azalmaktadır. ABD'nin 2012 yılında dünya genelinde yıllık ihracat artışı %7 iken, AB'ye olan yıllık ihracat artışı %1 seviyelerinde kalmış, AB'den yapmış olduğu ithalat ise 2012 yılında bir önceki 10 yıla göre %20 seviyesinden %11 seviyelerine gerilemiştir. Aynı zamanda küresel krizin etkisi ile birlikte ABD'nin AB'ye olan sermaye yatırımlarında da azalma meydana gelmiştir.

TTIP anlaşmasının diğer önemli etkenleri ise, büyüme ve istihdam faktörleridir. Bu iki faktör hem ADB hem AB için önem taşımaktadır. AB bu faktörlere 2010 yılında Avrupa Komisyonunun hazırladığı belgede, Avrupa ekonomi politikasının amacının hızlı büyüme olduğu ve büyümenin sürekliliğinin sağlanarak istihdamın arttırılabileceğini vurgulamıştır. Aynı zamanda Avrupa 2020 stratejisinde de ticaret ve

yatırımların sürdürülebilir büyüme ve istihdam yaratma amaçlarına yönelik olarak uygulanacağı belirtilmiştir. ABD de AB gibi aynı amacı hedeflemiştir. ABD 2013 yılındaki raporda, her 1 milyar dolarlık mal ihracatının 5400, hizmet ihracatının ise 4000 iş imkânı sağlayacağını açıklamıştır. Bu doğrultuda ABD'nin 2013-2017 strateji belgesinde temel amaç, ihracatın artırılması yoluyla istihdamın da artırılmasının sağlanması olarak belirtilmiştir (Akman, 2014, s.6-7).

Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın oluşmasında yer alan faktörler; dünya ekonomik koşullarında yaşanan değişim, Asya ülkelerinin pazar paylarındaki artış, küresel kriz, istihdam yaratma ve ihracatı artırma hedefleri olarak sıralanabilir. Öncelikle dünya ekonomisinde yaşanan dönüşüm ve Asya ekonomilerinin pazar paylarını arttırmaları küresel rekabetin artmasına neden olarak ABD ve AB'nin pazar paylarını düşürmüştür. Aynı zamanda 2008 küresel krizinin de etkileri ABD ve AB'nin ticaret hacimlerini azaltmıştır. ABD ve AB'nin yeniden pazar paylarını artırma, istihdam yaratma ve ihracatlarını artırma hedefleri TTIP' nin oluşmasındaki en önemli nedenlerdir.

4.3.3. Ttip Anlaşmasının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri

TTIP'nin, ABD ve AB arasında oluşan ortak pazar ile tarife dışı engellemeleri kaldırarak maliyetleri %20 civarında azaltması ve maliyetlerdeki azalışın, imalat sanayi ürünlerinin fiyatlarını karşılıklı olarak düşürmesi beklenmektedir. Bu duruma göre, maliyetlerde meydana gelecek olan azalma ile birlikte ABD ve AB arasındaki ticaret hacmi artacaktır. Bu iki bölge dışındaki ülkelerin ise ihracatları düşüş gösterecektir.

Macit ve Hasanov'a göre, TTIP anlaşmasının farklı sektörler ve ülke ekonomileri için dolaylı etkileri çok fazla olacaktır. Bu durumun üç nedenden kaynaklandığı ileri sürülmektedir: Birinci neden, TTIP anlaşması ile AB ve ABD'nin dış ticaret hacimlerinde gelişme sağlanacaktır. TTIP ile bu ülkelerde ara girdi maliyetleri düşecek ve bu ülkelerin diğer ülkelere olan ihracat hacimleri artacaktır. ABD ve AB'nin ihracat paylarının artması Türkiye'nin de AB ve ABD piyasalarına ve diğer ülkelerin piyasalarına yapmış olduğu ihracat hacmini azaltacaktır. İkinci neden, katma değeri yüksek ve sermaye-teknoloji yoğun sektörlerde ABD ve AB'deki firmaların ölçek ekonomileri nedeniyle verimlilikleri artacak ve böylece maliyet

avantajı elde edecek olmasıdır. Üçüncü neden, TTIP Anlaşması nedeniyle Türkiye ekonomisine yapılan yatırımların da olumsuz etkilenecek olmasıdır (Macit ve Hasanov, 2015, s.22).

AB karşısında ABD'ye ihraç potansiyelinde neredeyse eşit durumda bulunan Türkiye'nin, AB'nin elde edeceği ticari avantajlar karşısında zor duruma düşmesi beklenmektedir. Bu durumda Türkiye'nin ticari avantaj elde etmesi açısından, ABD ile AB'nin yaptığı gibi serbest ticaret anlaşmaları yapması veya ekonomik ayrıcalıklar kazanması gerekecektir.

TTIP, ABD ürünlerine AB üzerinden Türkiye piyasalarına serbest olarak erişim olanağı sunarken, Türk ürünlerinin ABD'ye erişiminde gümrük vergisi gibi ticaret kısıtlamaları bulunmaktadır. Bu durum ABD ile olan ticaret dengesini olumsuz olarak etkileyecek, aynı zamanda Türk ürünleri ABD pazarında AB ürünleri ile rekabet edemeyecektir. Bu nedenle Türkiye'nin ABD ile serbest ticaret anlaşması yapması gerekli hale gelmiştir (Akman, 2013, s.2).

TTIP, ABD ile yapılacak ve Türkiye'nin dışarısında kaldığı antlaşma 2014 rakamları ile 6,4 milyar dolar olan ABD-Türkiye arasındaki ticaret açığını daha da derinleştirecektir. Diğer taraftan rekabet açısından da Türkiye zor bir duruma düşecektir. Türk şirketleri AB'ye erişimi daha kolay hale gelecek olan ABD firmaları ile rekabet problem yaşayacaktır. Özellikle petrokimya, otomotiv, tekstil, kimya ve plastik, makine ve üretim sektörlerinin ABD ile olası rekabetten etkilenmeleri söz konusudur. Rekabetteki bu dezavantajlı durum AB ile olan dış ticaretin de açık vermesine neden olacaktır. (Kocamaz, 2015, s.50)

Merkez Bankası tarafından yapılan çalışmaya göre, Türkiye'nin TTIP dışında kalması, ülkenin gayri safi yurt içi hasılasının yılda 4 milyar dolar düşmesine neden olacaktır. TTIP' ye katılma durumunda ise yıllık ihracat payında %7'lik bir artış beklenmektedir. Konuyla ilgili yapılan tüm ekonomik analizler, Türkiye'nin TTIP' ye katılmasının ya da ABD ile başka bir serbest ticaret antlaşması imzalamasının Türkiye ihracatının antlaşmanın derinliğine bağlı olarak %1,303 ile %6,974 arasında değişen yükselişlere imkân tanıyacağını öngörmektedir (Güneş ve Diğerleri, 2013, s.8).

TTIP anlaşmasının, dünya ticaretini değiştirmesi ve bölgesel ticaretin önemini arttırması beklenmektedir. TTIP anlaşması ile ABD ve AB'nin özel olarak ise çok uluslu şirketlerin kazanç sağlaması, antlaşma dışında kalan ülkelerin ise olumsuz

etkilenmesi söz konusudur. Anlaşma dışında kalan ülkelerden biri olan Türkiye'nin de olumsuz olarak etkileneceği ve özellikle ihracatının azalacağı söylenebilir.

4.4.Ticaret Savaşları

4.4.1.ABD, Çin, Ticaret Savaşları ve Türkiye

Ticaret savaşlarının temelinde ABD'nin bulunduğu konumun etkisi vardır. ABD'nin yıllık 800 milyar doları bulan dış ticaret açığı ve Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin merkez bankalarında stoklanan dolarların piyasaya sürülme durumu, ABD başkanı Trump'ın ticaret savaşlarını başlatmasındaki temel faktörlerdir. Ayrıca Trump'ın başkanlık seçim sürecindeki vaatleri de ticaret savaşlarının başlamasında rol oynamıştır. Trump seçim döneminde yerli üretimi destekleyeceğini vaat etmiştir. Bu amaçla; iç dinamikleri harekete geçirmek, yerli hammadde üretimini arttırmak, istihdamı arttırmak, yurtdışında faaliyet gösteren ABD sermayeli fabrikaları kapatmak ve ithalatı kısıtlamak gibi uygulamalara gitmiştir. Trump'ın bu uygulamalarından etkilenecek olan ülkelerin karşı tedbirler almaları sonucunda ticaret savaşları derinleşmiştir. Trump öncelikle çelik ürünlerine %25, alüminyum ürünlerine %10 vergi koydu. Trump'ın bu hamlesi AB'yi, en büyük ithalatçısı ABD olması sebebiyle önemli ölçüde etkileyecektir. Bununla birlikte Trump'ın AB'den ithal edilecek otomobillere de %35 ek vergi koyma düşüncesinin özellikle Almanya'yı etkilemesi beklenmektedir (Atun, 2018).

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından yayınlanan raporda ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşına ilişkin gelişmeler sıralanmıştır: ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşı ABD Başkanı Trump tarafından 8 Mart 2018 tarihinde ateşlenmiştir. ABD bu savaşı, demir-çelik ürün ithalatının bazı kalemlerine %25, alüminyum ürün ithalatının bazı kalemlerine %10 ek gümrük vergisi koyma kararı olarak başlatmış ve alınan karar 23 Mart 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ABD aldığı bu kararın gerekçesi olarak, ulusal güvenliği göstermiştir.

ABD yönetiminin uyguladığı ikinci hamle ise 23 Mart 2018 tarihinde gerçekleşmiş ve bu karar Çin'den ithal edilen 60 milyar dolarlık ürünü hedef almıştır. Bu hamleden sonra ABD Başkanı Trump, gümrük ile ilgili alınan karar ile ABD'nin daha güçlü ve zengin olacağının altını çizmiştir. ABD yönetiminin almış olduğu

kararlara karşı Çin tarafı ise 2 Nisan 2018 tarihinde ABD'den ithal edilen 3 milyar dolarlık ürüne yönelik soruşturma başlatmıştır. Bu karar ile domuz eti, şarap ve kuru yemiş vb. ithal edilen ürünlere % 25 ek gümrük vergisi konulması gündeme gelmiştir.

Çin tarafından yapılan hamleye ABD, 3 Nisan 2018 tarihinde 'fikri mülkiyet' konusu üzerinden karşılık vermiştir. Bu konu ile Trump, Çin'in ABD firmalarından 200 veya 300 milyar dolarlık fikri mülkiyet hırsızlığı yaptığını belirtmiş ve ABD'nin Çin'den yapmış olduğu 50 milyar dolarlık 1300 den fazla ürünün ithalatına %25 ek gümrük vergisi koyduklarını açıklamıştır.

ABD'nin yapmış olduğu hamleye karşılık Çin, toplam tutarı 50 milyar doları bulan aralarında ticari bazı uçaklar, otomobil, kimyasal maddeler ve ayrıca soya fasulyesinin de bulunduğu ürünlere %25 oranında ek gümrük vergisi koymayı hedeflediğini açıklamıştır. Çin almış olduğu kararın başlangıcını ise, ABD'nin Çin ürünlerine uygulayacağı ek gümrük vergilerinin başlangıç tarihi olarak belirtmiştir. Bununla birlikte ABD'de bulunan Çin Büyükelçiliği, ABD'nin almış olduğu tek taraflı kararların DTÖ ilke ve değerlerine uygun olmadığını ve alınan bu kararların küresel ekonomiye zarar vereceğine yönelik açıklamada bulunmuştur.

Çin'in bu hamlesine karşılık olarak Trump, Çin'in yapmış olduğu 100 milyar dolarlık ihracatına ek gümrük vergisi konulması için araştırma yapılması yönünde talimat vermiştir (Aran, 2018a, s.2-3).

Trump yönetimi, Çin'e karşı olan ticaret savaşını, gümrük vergilerindeki artışı 250 milyar dolarlık ithalata getirerek zirveye taşıdı. Teknolojinin kilit sektörlerine Çin yatırımlarını frenlendi. 5G teknolojisinde öncü konumda olan Huawei'nin beş Batılı ülkeye girmesi engellendi, Çin şirketi ceza davasına muhatap oldu, patronun kızı Kanada'da tutuklandı. Telekomünikasyon şirketi ZTE'nin ABD'de çalışması önce engellendi, sonra yüksek bir ceza sonunda izin verildi (Boratav, 2018b).

4.4.2.ABD'nin Aldığı Karara Karşı Diğer Ülkelerin Verdikleri Tepkiler ve Ortak Bildiri

Türkiye, ABD'nin bazı alüminyum ve çelik ürün kalemlerine uyguladığı ek gümrük vergisi uygulamasından etkilenen ülkelerden biridir. ABD'nin Türkiye'den yaptığı demir ithalatının payı %3,2 dir. Türkiye ise ABD'nin uyguladığı ek gümrük

vergisine karşı 22 ürüne ek vergi koyacağını açıklamıştır. Konu ile ilgili dönemin Ekonomi Bakanı'nın açıklaması şu şekildedir:

Türkiye olarak bu sürecin başladığı ilk andan itibaren ABD ile temasta bulunduk. Türkiye ile ABD arasındaki çelik ve alüminyum ihracatında biz 1,18 milyar dolarlık ihracat yaparken ABD'den 1,3 milyar dolarlık ithalat yapıyoruz. Genel ticaretle biz eksi veriyoruz. Yani yaklaşık 11 milyar dolar civarında ithalatımız varken, 8,5 milyar dolar civarında ihracatımız var. Türkiye olarak sessiz kalamazdık (Aran, 2018b, s.3).

G-7 ülkelerinin Haziran ayındaki toplantısında ABD'nin tek tarafı olarak uygulayacağı ek gümrük vergisine yönelik olarak ABD dışında yer alan yani G-6 ülkeleri tarafından açıklama yapılmıştır. Buna göre, ABD'nin uyguladığı ek vergilendirmeye karşı cevap verilmesi gerektiği, ABD'nin bu uygulamasının birliğe zarar vereceği ve uygulamanın yarattığı olumsuzluklara yönelik açıklamada bulunulmuştur. Ayrıca açıklamada, ek vergilendirmenin serbest ticareti engellediği ve küresel ekonomik yapıyı bozduğunun altı çizilmiştir.

ABD, Avrupa Birliği'ne yönelik olarak önce ek gümrük vergisi uygulamış daha sonra AB ülkelerini bu uygulamadan muaf tutmuş daha sonra tekrar bu uygulamaya tabi tutmuştur. Bu durum AB ülkeleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Aynı zamanda ABD'nin AB için çok önemli olan otomobile de ek vergi uygulaması getireceğini açıklaması AB tarafından tepki ile karşılanmış ve AB ülkelerinin bu duruma kurallar çerçevesinde yanıt vereceğine yönelik açıklama yapılmıştır. Ayrıca AB, ABD'den yaptığı toplam 7.5 milyar dolar tutarındaki ürünlere ek vergi uygulaması ile karşılık vereceğini de belirtmiştir.

Fransa Cumhurbaşkanı Macron, ABD'nin uygulamasına karşı AB'nin DTÖ kuralları çerçevesinde karşılık vereceğini ve AB'nin ticaret savaşına girmekten başka çaresi bulunmadığını belirtmiştir. İngiltere Ticaret Bakanı ise, ABD'nin AB'ye karşı aldığı kararın gereksiz olduğunu açıklamıştır. Almanya ise ABD'nin uygulamasından en çok etkilenecek AB ülkesi olduğu için tedbirli yaklaşmıştır. Trump ise, AB'nin misilleme yapması halinde yaptırımların daha da artacağını belirterek AB'yi açıkça tehdit etmiştir.

Kanada, ABD'nin en büyük çelik ihracatçısı konumundaki ülkedir. Aynı zamanda otomobil de Kanada için oldukça önemlidir. Kanada Başbakanı, ABD'nin

muafiyeti kaldırmasını tepkiyle karşılamış ve ABD menşeli ürünler ek vergilendirme getirerek misilleme yapacaklarını açıklamıştır (Aran, 2018b, s.3-4).

ABD'nin başlatmış olduğu ticaret savaşına yönelik bazı ülkeler, ABD'nin aldığı önlemlerden muaf olmak adına veya alınan tedbirlerin geçici olduğu düşüncesiyle karşı hamlede bulunmayarak anlaşma yoluna gitmeye çalışmıştır. Ancak ABD Başkanı'nın almış olduğu kararlardan vazgeçmemesi üzerine, karşı hamlede bulunmayan ülkeler de bu tutumlarından vazgeçmişlerdir. Ülkeler yukarıda özetlenen karşı hamleleri açıklamışlardır.

25 Temmuz 2018 tarihinde AB Başkanı Juncker ile ABD Başkanı Trump devam eden ticaret savaşına yönelik olarak ateşkes niteliğinde ortak bir bildiri yayınlamıştır. Ortak bildiride genel olarak ABD ile AB arasında devam eden sorunların çözülmesine yönelik açıklamalar yapılmış ve ABD ile AB'nin küresel GSMH'nin %50'sini oluşturduğu belirtilerek yapılacak olan işbirliği ile iki bölgenin refahını artacağı açıklanmıştır. Aran (2018c, s.2-3), ortak bildiride yer alan konuları şöyle özetlenmiştir:

- *İlk önce otomobil ile ilgili olan sanayi mallarının dışındaki gümrük tarifelerinin, tarife dışı engellerin ve sübvansiyonların sıfırlanması; ayrıca hizmetlerde, kimyevi maddelerde, ilaçlarda, tıbbi ürünlerde ve soya fasulyesinde engellerin azaltılması amacıyla birlikte çalışacakları kaydedilmektedir. Böylece çiftçiler ve işçiler için pazar açılması, yatırımların artması, ABD ve AB'de refahın daha yüksek seviyeye ulaşması sağlanacaktır. Ayrıca ticaret daha adil ve karşılıklı olacaktır.*

- *İkinci olarak enerji konusunda stratejik işbirliğinin güçlendirilmesi konusunun kararlaştırıldığı kaydedilmektedir. AB'nin alımı çeşitlendirmek için ABD'den daha fazla LNG almak istediği belirtilmiştir.*

- *Üçüncü olarak maliyetlerin indirilmesi, bürokratik engellerin azaltılması ve ticaretin kolaylaştırılması için standartlar ile ilgili yakın diyalogun tesis edilmesi konusunda mutabık kalındığı belirtilmektedir.*

- *Dördüncü olarak Amerikan ve Avrupalı firmaların adil olmayan küresel ticaret uygulamalarına karşı korunmak için taraflarının güçlerinin birleştirilmesine karar verildiği kaydedilmiştir. Fikri mülkiyet hırsızlığı, teknoloji transferine zorlanması, sanayi alanında devlet yardımları, kamuya ait işletmelerin yarattığı çarpıklık ve fazla kapasite sorunları da dâhil olmak üzere adil olmayan ticari uygulamalar sorununu çözümlmek ve Dünya Ticaret Örgütü'nde reform yapmak üzere "aynı fikirdeki" ülkelerle birlikte yakinen çalışılacağı kaydedilmektedir.*

- *Bu gündemi süratle gerçekleştirmek için yakın danışmanlardan oluşan bir "Yürütme Çalışma Grubu"'nın derhal kurulmasının kararlaştırıldığı, oluşturulacak gruptan ticari faaliyetlerin hızlandırılmasına ilişkin kısa süreli önlemlerin oluşturulması ve mevcut gümrük tarifeleri ile ilgili değerlendirme yapılmasının beklendiği belirtilmektedir. Taraflardan birisinin görüşmeleri sona erdirmemesi*

durumunda, çalışmalar devam ederken bu anlaşmanın ruhuna aykırı davranılmayacağı ifade edilmektedir.

ABD Başkanı ile AB Başkanı tarafından yayınlanan bildiride, temel olarak ticari konularda karşılıklı görüşmelerin yapılacağı açıklanmaktadır. Görüşmeler devam ederken yeni yaptırımların uygulanmayacağı belirtilmiştir. Bu gelişme, ticaret savaşının daha ciddi boyutlara taşınmasının önüne geçmektedir. Ortak bildiride her iki taraf birbirlerine taahhütte bulunmuştur. AB, Çin'e karşı fikri mülkiyet hırsızlığı gibi konularda ABD ile hareket edeceğini bildirmiştir. ABD ise, anlaşma süresi boyunca çelik ve alüminyum için uygulanan ek vergi dışında ABD'nin yeni ürünler için koyacağı vergilerden AB'nin etkilenmeyeceğini bildirmiştir. Dolayısıyla yayınlanan ortak bildiri, her iki tarafın bazı hedeflerine ulaştığı geçici bir ateşkes niteliğindedir.

4.4.3.Ticaret Savaşlarının Dünya ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri

Ticaret savaşlarının, dünya ekonomisini üç yönden etkilemesi beklenmektedir. Öncelikle en büyük ithalatçı konumundaki ABD'nin mal alımındaki yavaşlama ile birlikte küresel ekonomide durgunluk yaşanacaktır. Bu durum başta Türkiye gibi yüksek miktarda döviz ihtiyacı olan ülkeleri olumsuz etkileyecektir. İkinci olarak, yurtdışı kaynaklı düşük maliyetli ürünlerle enflasyonu düşük seviyede tutan ABD'nin fiyatları ve FED' in faizleri yükselteceği beklenmektedir. Bu durum, Türkiye gibi yoğun dış finansmana ihtiyacı olan ülkeleri olumsuz olarak etkileyecektir. Üçüncü olarak ise ticaret savaşları nedeniyle ihracatçı ekonomisi tehlikeye girebilecek Çin'in, yapacağı olası bir devalüasyon beklentisidir (Ticaret Savaşları...,2018).

ABD, dünya toplam ihracatı içerisindeki %9 olan payı ile 2.sırada iken dünya toplam ithalatı içerisindeki %14 olan payı ile 1. sırada yer almaktadır. Buna karşılık Çin, dünya toplam ihracatı içerisinde sahip olduğu %13 olan pay ile 1.sırada iken %10 olan dünya ithalat payı ile 2.sırada yer almaktadır. Dolayısıyla bu iki ülke arasında yaşanabilecek ticaret savaşının etkileri küresel ekonomiye yansarak bu ülkelerin tedarikçisi veya pazarı konumunda bulunan ülkeleri etkileyecektir (Gedik Yatırım, 2018, s.10). Trump, Çin'le olan ticaret açığının 2017'de bir önceki yıla göre %8 artışla

375 milyar dolara çıkması nedeniyle, Çin’le olan yüksek ticaret açığını yaklaşık 100 milyar dolar azaltmayı amaçladığını ifade etmiştir (ABD ve Çin arasında..., 2018).

Ticaret savaşları, çelik ve alüminyum kullanan tüketim ürünlerinin fiyatlarını arttırarak kaynak maliyetlerinin de artmasına neden olmuştur. Çin ithalatının yarısı, ABD üreticileri tarafından başka malları üretmek için kullanılan ürünlerden oluşmaktadır. Tarifelerin yükselmesi ile birlikte, artan maliyetlerin fiyatlara yansımaları firmaları işten çıkarmaya zorlamıştır. Özellikle bilişim ve teknoloji alanında faaliyet gösteren firmalar üzerinde tarifelerin etkileri daha fazla hissedilmiştir. OECD tarafından yayınlanan raporda, özellikle ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşının devam etmesi halinde dünya ekonomisinde olumsuz etkilerin yaşanmaya devam edeceği ve bozulan ölçek ekonomileri nedeni ile ticaret hacminin giderek azalacağı belirtilmiştir (Aytaç, 2019, s.8).

Ticaret savaşının Türkiye üzerindeki etkileri, TEPAV tarafından da incelenmiştir. TEPAV raporuna göre, ADB ile Çin arasında meydana gelen bu karşılıklı hamlelerden Türkiye’nin de etkilenmesi beklenmektedir. Öncelikle Türkiye, ABD’nin çelik ve alüminyum ithalatında 1.3 milyar dolar ile 13. sırada yer almakta ve ABD’nin ek gümrük vergisi getirdiği ürünlerde de 10. sırada bulunmaktadır. ABD’nin ek gümrük vergisi koyduğu ürünlerden muaf tuttuğu ülkeler çıkarıldığında ise Türkiye 4. sıraya yükselmektedir. Buna göre Türkiye’nin, ABD’nin Çin’e yönelik olarak uyguladığı ek gümrük vergisinden aslında en çok etkilenecek olan ülkelerden biri olduğu anlaşılmaktadır. (Aran, 2018a, s.5).

Türkiye’nin TTIP’e dâhil edilmemesi durumunda, Türkiye’nin dış ticaret dengesinin olumsuz yönde etkilenmesi beklenmektedir. Türkiye’den AB ve ABD’ye yapılan ihracattaki düşüşün toplam ihracatın yaklaşık %12,46 oranında düşeceği, ithalatın ise yaklaşık olarak %1,43 oranında artacağı tahmin edilmektedir. İhracat düşerken ithalatın artması, dış ticaret açığını yaklaşık olarak %22,56 oranında artıracaktır. TTIP Anlaşması’nın bir diğer olumsuz etkisinin, yurt içi yatırımlar üzerinde olması beklenmektedir. Buna göre, gelir azalacağı için yatırımlar da azalacak ve yurt içi gayri safi yatırımların %2,69 oranında, vergi gelirlerinin de yaklaşık olarak %2,86 oranında düşeceği belirtilmektedir.

Türkiye’nin TTIP’ e dâhil olma durumunda ise yine benzer etkilerin oluşması beklenmektedir. Bu durum, anlaşma neticesinde ABD ve AB’nin karşılıklı ticaret

maliyetlerinin düşmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’den AB’ye ihracat maliyetleri değişmese bile ABD’den yapılan ithalatın maliyetleri düşeceği için, ABD’den AB’ye

Yapılan ihracat artacak, buna karşın Türkiye’den AB’ye yapılacak ihracat ise düşecektir. Ayrıca, ölçek ekonomilerinin geçerli olduğu sermaye yoğun üretim yapısına sahip otomotiv, makine imalat, kimya vb. sektörlerde ticaret hacmindeki artış dolayısıyla üretim maliyetleri çok daha büyük oranda düşeceği için bu ürünlerde AB ve ABD’li üreticiler maliyet avantajı elde edeceklerdir. Dolayısıyla AB ve ABD’de üretim ve ihracat artarken, diğer ülkelerin üretimi ve ihracatı düşecektir. (Macit ve Hasanov, 2015, s.21-22)

Sonuç olarak, Türkiye’nin TTIP’ ye dâhil olması durumunda bile Türk ekonomisinin olumsuz etkilenmesi beklenmektedir. TTIP ile ABD ve AB’nin sağlayacağı maliyet avantajı nedeniyle Türkiye’nin rekabet gücü azalacaktır.

Dünyanın en büyük iki ekonomisi olan ABD ve Çin arasında yaşanan gerginlik uluslararası ticaretin dengesini bozmaktadır. ABD tarafından dış ticaret açığını kapatmak ve iç piyasaları harekete geçirmek üzerine başlatılan korumacılık önlemleri başta Çin ve AB’yi olumsuz etkilemektedir. Bu duruma karşı Çin ve AB üyesi ülkeler de karşı hamlelerde bulunarak ABD’den ithal edilen ürünlerin vergi oranlarını arttırmışlardır. Karşılıklı hamleler üzerinden devam eden durum, Temmuz 2018 tarihinde ABD ile AB Başkanları tarafından açıklanan ortak bildiri ile geçici olarak durmuştur. Ancak ABD Başkanı Mayıs 2019 tarihinde, Çin’den ithal edilen 200 milyar dolar değerindeki ürünlerden alınan gümrük vergisinin arttırılacağına yönelik açıklama yaparak ticaret savaşlarının yeniden başlayacağını gündeme getirmiştir.

Liberal iktisadın temel önermeleri olan; serbest piyasa ekonomisi ve piyasalara müdahale edilmemesi ilkeleri mevcut uygulamalar ile geçersiz kılınmıştır. Ülkelerin uluslararası pazardan aldıkları payı belirleyen piyasa içi kurallar, her ülkenin kalkınma ve refahına eşit düzeyde hizmet etmediği gibi, küresel boyutta sürdürülemez gelir dağılımı eşitsizliklerine yol açmıştır. Tüm bunlara dayalı olarak başta ABD’nin çıkarları yönünde yeni bir küresel düzen arayışının başladığı söylenebilir.

SONUÇ

Günümüzde uluslararası ticaret çok sayıda tarafı ve çok sayıda malı barındıran bir yapıya sahiptir. Uluslararası ticareti açıklamaya yönelik ilk çalışmalar geleneksel ticaret teorilerinin öncüsü olan A. Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisi ile başlamaktadır. Daha sonra D. Ricardo, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ni ortaya koyarak Smith'in teorisini bir adım ileri taşımıştır. Ricardo'nun teorisine katkı niteliği olarak Heckscher-Ohlin tarafından faktör donatımı teorisi geliştirilmiştir. Geliştirilen bu teoriler bir yandan basit ve genellikle iki mallı-iki ülke varsayımlarına dayanmaları sebebiyle eleştirilirken diğer yandan ticaret teorilerinin temeli olmaları sebebiyle önemli bir konumdadır.

Dünyada hâkim olan görüşlerin tarihine bakıldığında, öncelikle liberal görüş benimsenmiş, 1944 yılından 1971 yılına kadar Keynesyen görüş uygulanmış ve 1971 yılından sonra Keynesyen görüş yerine tekrar liberal iktisat politikalarına geçiş yapılmıştır. Dolayısıyla günümüzde hâkim konumda olan ve dünya ekonomisine yön veren temel görüş neoliberalizmdir.

Neoliberalizmden önce hâkim olan Keynesyen politikaların uygulandığı dönem, altın çağ dönemi olarak kabul edilmiştir. Keynesyen dönemde yüksek büyüme oranlarına, yüksek ücretlere, düşük işsizlik oranlarına, yüksek yatırım oranlarına ulaşılmıştır. Keynesyen dönemde kitlesel üretim, kitlesel tüketim ve devlet destekli yatırımlar ile büyüme gerçekleşmiştir. Dönemin en önemli özelliği spekülatif para hareketlerinin engellenerek reel üretimin gerçekleşmesidir.

Keynesyen dönemin sonlarına doğru ABD ve İngiltere'nin ödemeler bilançosu açık vermeye başlamış ve meydana gelen bu açıkları kapatabilmek için para basılmıştır. ABD'nin para basarak borçlarını kapatması dolara olan güveni sarsmıştır. Bu durum, ABD'nin rezervlerinin büyük çoğunluğunu kaybetmesine yol açacağı için Bretton Woods anlaşması ABD tarafından sonlandırılmış ve doların altına endekslenmesi uygulamasından vazgeçilmiştir.

Bretton Woods anlaşmasının sona ermesinin sebebi olarak çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu durumu, petrol krizine dayandıran görüşler ile birlikte Keynesyen politikaları işaret eden görüşler bulunmaktadır. Krizin sebebi olarak, sosyal devlet anlayışı ile emek maliyetlerinin artması ve devletin piyasada aktif rol oynaması

belirtilerek, Keynesyen politikalar krizin sebebi olarak gösterilmiştir. Ancak krizin asıl sebebi üretim faktörüdür. Kriz fordizmin krizidir. Bu duruma örnek olarak Japonya gösterilebilir. Japonya'nın 1950-1985 yılları arasındaki ihracat paylarına bakıldığında, krizin aslında üretim modelinden kaynaklandığı ve değişen talep yapısına uygun üretim yapılmadığı için fordist üretim sisteminin yeterli olmadığı ve krizin meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Keynesyen dönemin sona ermesi ile birlikte neoliberal politikalar hâkim iktisat modeli olmuştur. Neoliberal politikaların en belirgin özellikleri; devletin etkinliğinin azalması, finansal serbestleşmenin sağlanması ve ihracata dayalı sanayileşme modeline geçilmesidir. Neoliberal politikaların temel hedefinin ise, sermayenin karını maksimize etmek ve emeği yeniden yapılandırarak kontrol altına almak olduğu görülmektedir.

Keynesyen dönemden farklı olarak neoliberal dönemde, faizler ulaşılabilir kar oranlarının üzerinde seyretmektedir. Bu durum spekülative finansal sermaye hareketlerinin artmasına yol açmış ve reel üretimin önüne geçmiştir. Reel üretimin ikincil konuma itilmesinin dünya emek piyasaları üzerinde doğrudan etkileri olmuştur.

Küreselleşme olgusu, sermaye üzerindeki denetimlerin kaldırılmasına neden olmuştur. Bu durum sermayenin uluslararası piyasalarda serbestçe dolaşımına izin vermiştir. Sonuç olarak, üretim daha çok emek maliyetlerinin düşük olduğu ülkelerde yapılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda ekonomik büyümede sektörlerin aldıkları paylar da değişmiş ve öncelik sanayi sektöründen hizmetler sektörüne kaymıştır. Bir taraftan istihdam kapasitesi fazla olan sanayi sektöründeki daralma işsizliği arttırmış diğer taraftan daha sınırlı istihdam kapasitesine sahip olan hizmetler sektöründe vasıflı-vasıfsız işgücü olarak ikili bir istihdam yapısı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak serbest piyasa ekonomisini benimseyen ve devletin piyasaya müdahalesini istemeyen neoliberalizm; işsizlik, finansallaşma ve sanayisizleşme yaratmıştır. Meydana gelen bu değişimler sonucunda işsizlik oranları artarken, çalışma standartları kötüleşmekte ve istihdam edilenler arasında farklılıklar oluşmaktadır. Neoliberal politikaların başlatmış olduğu bu dibe doğru yarışın kazananı ise düşük emek maliyetlerine sahip olan Çin olmaktadır.

Türkiye'de neoliberal politikalar, 1980 yılından sonra uygulanmaya başlamıştır. Neoliberal politikalar ile birlikte Türkiye'nin büyüme oranı ve ihracat hacmi önemli ölçüde artış göstermiştir. Ancak yaşanan bu gelişmeler ile birlikte

istihdam oranlarında artış sağlanamamıştır. Neoliberal politikaların Türkiye’de uygulanması ile istihdam yaratmayan büyüme durumu meydana gelmiştir. Uygulanan politikalar ile tarım sektörü çökertilmiş ve sektörde çoğu kadınlardan oluşan işgücü işsiz kalmıştır. Diğer taraftan sanayi ve hizmet sektörleri, tarım sektöründe piyasa dışına itilen emeğe yeterli düzeyde istihdam olanağı sunamamıştır. Ayrıca Türkiye’nin ithalata bağımlı dış ticaret yapısı, yerli üretimi engelleyerek işsizliği arttırmaktadır. Uygulanan neoliberal politikalar, Türk emek piyasaları üzerinde olumsuz etki yapmıştır.

Neoliberal politikaların uygulanmaya başlanması ile birlikte 1980’li yıllarda uluslararası ticaret önemli hale gelmiş, dünya ticaret hacmini ve ülkelerin birbirleri ile olan ticaret miktarını arttırmıştır. Ülkeler ticaret hacimlerini arttırmak için ticari birlikler oluşturmuştur. Bunun en belirgin örneği, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı’dır. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımların da artış göstermesi bir yandan uluslararası ticaretin gelişimini hızlandırırken diğer yandan ülkeler arasındaki rekabeti arttırmıştır. Ülkeler arasında ortaya çıkan rekabet, maliyetleri azaltmak amacıyla çalışma şartlarının kötüye gitmesi ile sonuçlanmıştır. Rekabetin getirmiş olduğu bir diğer sonuç ise ülkeler arasında oluşan özellikle ABD ile Çin arasında meydana gelen ticaret savaşlarıdır. ABD Başkanı Trump, ABD’nin Çin’e karşı fazla olan dış ticaret açığını kapatmak amacıyla bir takım kısıtlayıcı önlemler almış ve bu önlemlerin Çin ile birlikte diğer ülkeler için de uygulanmasıyla dünya çapında bir ticaret savaşı çıkmıştır.

ABD’nin çıkarları doğrultusunda başlatmış olduğu ticaret savaşı, liberal iktisatın temeli olan serbest piyasa ekonomisi ilkesini sarsmıştır. Yaşanan bu son gelişmenin özellikle ABD’nin çıkarları doğrultusunda yeni bir düzen oluşturma amacı taşıdığı ifade edilebilir.

Uluslararası ticaretin kazananları ve kaybedenleri üzerinde etkili olabilecek bir diğer gelişme de Sanayi 4.0 dır. Bu teknolojik atılım ile üretimin tekrar merkeze kayması ve emek maliyeti üzerinden yaşanan rekabet üstünlüğünün önemini belirli düzeyde kaybetmesi tartışılmaktadır.

Bugün gelinen noktada liberal iktisatın temel önermeleri olan serbest piyasa ekonomisi ve piyasalara müdahale edilmemesi ilkesi tartışılmaya başlanmıştır. ABD nin ulusal çıkarları ile uyuşmadığı durumda serbest piyasa kuralları ihlal edilmeye başlanmıştır. ABD, Çin ve diğer ülkeler arasında meydana gelen ticaret savaşları bunun kanıtıdır. Dünyada uygulanan makro ekonomik modellerin ve buna bağlı şekillenen dış

ticaret politikalarının, ülkelerin çıkarlarından, özellikle dünyada egemen ülkelerin ulusal çıkarlarından bağımsız şekillenmediği ortaya çıkmaktadır.

Yeni bir makro iktisat modelinin tartışmaya açılması, özellikle çalışma koşullarının ve gelir dağılımının düzeltilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aawsat. (2018). ABD ve Çin Arasında ‘Ticaret Savaşı’ Mı Başladı? [https://turkish.aawsat.com/2018/04/article55387645/abd-ve-cin-arasinda-ticaret-savasi-mi](https://turkish.aawsat.com/2018/04/article55387645/abd-ve-cin-arasinda-ticaret-savasi-mi-basladi) basladi (20.07.2018)

Abacı, B. (2012). Küreselleşme Sürecinde Neoliberal Politikaların Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akhtar, S. ve Vivian, C. (2014), “Proposed Transatlantic Trade and Investment Partnership (T-TIP): In Brief”, Congressional Research Service Report 7- 5700, www.crs.gov, R43158. (aktaran): Palyoş, E. ve Sandalcılar, A. (2017). “Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) Üzerine Bir Değerlendirme”. Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi. 1(1). ss.35-46

Akman, S. (2013), AB - ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve Türkiye. Rapor No: R201305. TEPAV. Ankara.

Akman, S. (2014). AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Ankara: Avrupa Çalışmaları Dergisi. 13(1).

Aksoy, T.(2012). 2001 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Sanayileşme Stratejileri. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi

Akyürek, B ve Terzioğlu M. (2017). Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İthal Girdi Bağımlılığı: Denizli Örneği. V. Anadolu International Conference in Economics.

Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0, Journal of Life Economics, ss.19-30

Alpar, C. (1974). Türkiye’nin Planlı Dönemde İmalat Sanayini Koruyucu Dış Ticaret Politikası, A.Ü. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Alvater, E. ve Mahnkopf, B. (2004). Grenzen der Globalisierung. Münster. Verlag Westfaelisches Dampfboot. (aktaran): Daldal, Ş. (2010). Kurlsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık

Atun, A. (2018). <http://ankaenstitusu.com/abd-ile-abnin-ticaret-savasi/> (16.07.2018)

Ar, K. (2007). Kureselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aran, B. (2018a). Kuresel Ticaret Savaşları : “Hazırlık Atışları” Başladı Mı?. Değerlendirme Notu. TEPAV

Aran, B. (2018b). ABD, Çin, Ticaret Savaşları ve Türkiye. Değerlendirme Notu. TEPAV

Aran, B. (2018c). AB ve ABD Arasında Ticaret Savaşında Ateşkes. Değerlendirme Notu. TEPAV

Arslan, H. (2008). Kriz-Büyüme-İstihdam Üçgeninde 1994 ve 2001 Krizleri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Sayı. 64

Arslantürk, Y. ve Aysen, E. (2015). “Adil Ticaret ve Organik Gıda Pazarları: Ankara Örneği”. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 5(1). ss. 15-26

Aslan, N. ve Yörük, D. (2008). Teoride ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri ve Kalkınma İlişkisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi. 22(1). İstanbul

Aydın, Y. (2009). Çağdaş İktisat Okullarının Emek Piyasalarına Yaklaşımı Ve Türkiye’de Emek Piyasasının Yapısı. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ateş, İ. ve Bostan, A. (2007) Türkiye’de Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Yoksullaştıran Büyüme (1989-2004). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE). 18.

Ateş, T. ve Soyak, A.(1999). Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi 1923-1946 Dönemi, Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi, İMKB Yayınları, 2, ss.38-58

Aygün, S. (1969). “İthal İkamesi Üzerine”. Devlet Planlama Teşkilatı Dergisi. 8. s.31-41.

Aytaç, A. (2019). “Ticaret Savaşları: Genel Değerlendirme”. Toprak İşveren Dergisi. 121. ss.4-9

Başcı, H. (2008). Tarımsal İşgücü Yapısındaki Dönüşümün Türkiye İşgücü Piyasalarına Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa

Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2009). Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım 2008-2009. İstanbul: Yordam Kitap

Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2011). Ücretli Emek ve Sermaye: Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye’ye Yansımaları. İstanbul: Yordam Kitap.

Berksoy, T. (1982). Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme. İstanbul: Belge Yayınları

Bernard, P. (1991). İktisadi Kriz Kuramları. (Çev.Yentürk, N.) İstanbul: İletişim Yayınları. (aktaran): Daldal, Ş. (2010). Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık

Beşikkaya, N.(2012). Küreselleşme Sürecinin Ücretler Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Boratav, K. (2000). Emperyalizm mi Küreselleşme mi? Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı. Ahmet Tonak (der.). Ankara: İmge Kitabevi. 2000. ss.15-27.

Boratav, K.(2006) Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005. 10. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Boratav, K. (2016). Emperyalizm ve ‘Kaybedenlerin İsyanı’. <http://mulkiyehaber.net/emperyalizm-ve-kaybedenlerin-isyani/> (11.10.2018)

Boratav, K. (2018a). Mart-Ağustos 2018: Krizi Tetikleyen Sermaye Hareketleri. Habersol. <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/mart-agustos-2018-krizi-tetikleyen-sermaye-hareketleri-249320> (05.11.2018)

Boratav, K. (2018b). ABD ve Çin: Ekonomik savaşın ilk bilançosu. <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/abd-ve-cin-ekonomik-savasin-ilk-bilancosu-253187> (05.15.2019)

Bulutay, T. (2007). Keynesgil İktisadın Türkiye’ye Yansımaları. Mülkiye Dergisi. 256. ss.69-77.

Çeştepe H. ve Güdenoğlu E. (2017), Neoliberal İktisat Politikalarının İşsizlik Üzerindeki Etkisinin Zaman Serileri İle Analizi: Türkiye Örneği. Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları. Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları

CFR. (2013). Why Transatlantic Trade Winds Are Blowing. (aktaran): Akman, S. (2014). Ab-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Ankara: Avrupa Çalışmaları Dergisi. 13(1).

Cola, A. (2007). Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler: Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki (Der: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston.) (Çev.: Şeyda BAŞLI, Tuncel Öncel). İstanbul: Yordam Kitap

Cornwall, J.(1977). Modern Capitalizm. Its growth and transformation. Oxford. (aktaran): Daldal, Ş. (2010). Kurlsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık

Çelik, H. (2006). “1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Uygulanan Neoliberal Politikaların İşçi Sınıfına Etkileri.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, E. ve Savrul, M.(2016). Türkiye’de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye’nin Cari Açığına Etkisi. Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 28, ss. 511-532

Çoban, Y. (2014). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınevi

Davidson, C. ve Matusz, S. (2010) International Trade with Equilibrium Unemployment. New Jersey. USA: Princeton University Press. (aktaran): Güllü,G. (2011). Uluslararası Ticaretin Serbestleşmesinin Emek Piyasalarına Etkisi. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Daldal, S. (2008). ‘Kıskaç Altında Neoliberalizm’. Yeni Toplum Yeni Siyaset. İstanbul: Kalkedon Yayınları

Daldal ve diğerleri. (2009). Bütünsel Bir Sanayileşme Modeli: Makro Reform ve Mikro Reform İlişkisi. Alternatif Sanayileşme Önerileri. (der.) Konukman, A., Sönmez, M. ve Daldal, Ş. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Daldal, Ş. (2010). Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Daldal, Ş. (2016). Neoliberalizm, Finansallaşma ve Emek Piyasaları. Journal Of Emerging Economies And Policy. ss.85-104

Daldal, Ş. (2017). “Ekonomik Modeller, Postmodernizm ve Feminist İktisat”. Çalışma Hayatında Kadın (der) G. Akgül Yılmaz. İstanbul, ESKAR. s.51-88. ISBN: 978-975-400-410-6

Deviren, N. (2003). Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Türkiye-Ab Ülkeleri Arasındaki Endüstri-İç Ticaretin Analizi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

DİSKAR. (2018). Genel İş Yıllığı ’16-’17. Ankara: Buğra Matbaacılık

DİSKAR. (2019). Türkiye’de Sendikalaşma, Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı ve Grevler (2013-2019). <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/Sendikalaşma-Arastirmasi.pdf> (24.05.2019)

Doğan, Y. (1980). IMF Kıskaçında Türkiye 1946-1980. Toplum Yayınevi.

Draeger, K. (2001). “ Baustelle Neomarksismus”. Prokla 123. Jg. Nr.2. 177-202. (aktaran): Daldal, Ş. (2010). Kurlsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Duman, Z. (2011). Neoliberal Küreselleşmenin Zaferi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 8(1).

Dumludağ, D. (2004). Küreselleşmeyi Büyük Dönüşüm Üzerinden Okuma. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 19(1).

Dura, C. (1991). Türkiye Ekonomisi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi.

EBSO. (2015). Sanayi 4.0. Ege Bölgesi Sanayiciler Odası. Araştırma Müdürlüğü

EC. (2013). “Impact Assessment Report on the future of EU-US trade relations”, Commission Staff Working Document (SWD-2013; 68 final), Strasbourg. (aktaran): Kalaycı, İ. (2016). "Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı’nın Avrupa Birliği’nde İstihdam İşsizlik Üzerindeki Etkisi". 3.Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi. ss.837-851

Egeli, H.(2001). Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi. Manisa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Erdem Erkan ve Tybout, James (2003). Trade Policy and Industrial Sector Responses in the Developing World: Interpreting the Evidence. **Brookings Trade Forum**. 1-43

Erdut, T. (2005). “İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü”, Çalışma ve Toplum. Birleşik Metal-İş Yayınları. Sayı:6.

Ekerer, F. (2013). 1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaretinde Meydana Gelen Yapısal Değişme. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Erbay, Y. (1996). Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri. Ankara: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü. 11.

Erol, F. (2017). Bir Etik Tüketim Aracı Olarak Adil Ticaret. AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt: 19. Sayı: 2. ss. 143-154

Erol, H. ve Aytur, G. (2017). Türkiye'de İşsizlik ve Sendikalaşma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. Aydın İktisat Fakültesi Dergisi. 2 (2)

Eurostat. (2016). The EU in the World.

Fairtrade International. (2016). Driving Sales, Deepening Impact, Annual Report 2015-2016. <https://annualreport15-16.fairtrade.net/en/> (17.04.2018)

Felderer, B. ve Homburg, S. (1994). Makroökonomik und neue Makroökonomik. 6. Aufl. Berlin – Heidelberg. Springer-Verlag. (aktaran) : Aydın, Y. (2009). Çağdaş İktisat Okullarının Emek Piyasalarına Yaklaşımı ve Türkiye'de Emek Piyasasının Yapısı. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gökalp, F., Baldemir, E. ve Akgün, G.(2011). “Türkiye Ekonomisinde Dışa Açılma ve Gelir Eşitsizlikleri İlişkisi”. Yönetim ve Ekonomi Dergisi. Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını. 18(1).

Gedik Yatırım. (2018). 2018 2.Çeyrek Strateji Raporu

Genç, E. (2017). Türkiye'de Sanayi 4.0 ve Kamu Politikası. Liberal Perspektif: Analiz. Sayı: 6

Global Wage Report 2018/19. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_650553.pdf

Gri Hat. (2018). Ticaret Savaşları Türkiye Ekonomisini de Vuracak. <http://grihat.com/ticaret-savaslari-turkiye-ekonomisini-de-vuracak/> (18.07.2018)

Gulbenkian Komisyonu (1996). “Sosyal Bilimleri Açın”. (çev.) Şirin Tekeli. İstanbul: Metis Yayınları. (aktaran): Daldal, Ş. (2010). Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Güllü, G. (2011). Uluslararası Ticaretin Serbestleşmesinin Emek Piyasalarına Etkisi. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Günçe, E. (1967). “Early Planning Experiences in Turkey”. İlkın, S. and İnanc, E. (eds.), Plannig in Turkey. (aktaran): Günalp, H. (1983). Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri. Ankara: Yurt Yayınevi.

Güneş, D. Mavuş, M. ve Oduncu, A. (2013). AB-ABD Serbest Ticaret Antlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Ekonomi Notları.

Güzel, S. (2013). Neoliberal Politikaların Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hardt, M. and Negri, A. (2001). İmparatorluk. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (aktaran): Daldal, Ş. (2010). Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık

Hill, M. (1990). "Is Free Trade Passe?". Phillip King (ed). International Economics and International Economic Policy: A Reader. ss. 91-107. (aktaran): Deviren, N. (2003). Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Türkiye-Ab Ülkeleri Arasındaki Endüstri-İç Ticaretin Analizi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Hunt, E. K. (2005). İktisadi Düşünce Tarihi. Çev. Müfit Günay. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (aktaran) : Aydın, Y. (2009). Çağdaş İktisat Okullarının Emek Piyasalarına Yaklaşımı Ve Türkiye’de Emek Piyasasının Yapısı. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hoekman and Winters (2005). Trade and Employment: Stylized Facts and Research Findings. DESA Working Paper. No.7

Hübner, K. (1989). Theorie der Regulation, Bohn, Sigma Verlag. (aktaran): Daldal, Ş. (2010). Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık.

ILO, <https://www.ilo.org/ilostat> (26.11.2018)

IMF Türkiye'nin 2018-2019 Büyüme Beklentisini Düşürdü. (2018).<https://tr.investing.com/news/forex-news/imf-turkiyenin-20182019-buyume-beklentisini-dusurdu-536492> (05.11.2018)

IMF, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018>

Ingram, J.C. ve Dunn, M. (1993). International Economics. John Wiley & Sons. (aktaran): Deviren, N. (2003). Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri-İç Ticaretin Analizi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İyibozkurt, E. (1985). Uluslararası İktisat Teorisi. Uludağ Üniversitesi Basımevi

Kalaycı, İ. (2016). "Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın Avrupa Birliği'nde İstihdam İşsizlik Üzerindeki Etkisi". 3.Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi. ss.837-851

Kapusuz, S. (2015). Adil Ticaret Bilgisi, Adil Ticaret Primi Ödeme İstekliliği ve Adil Ticaret Bağlılığı İlişkisinde Adil Ticarete Duyulan Güvenin Rolü: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karakayalı, H. (2009). Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi. Manisa: Emek Matbaacılık

Karagül, M. (2012). Dünya Ekonomisi (Tehdit ve Fırsatlarıyla). Nobel

Akademik Yayıncılık. Ankara

Karlık, R. (1998). Uluslararası Ekonomi. 5. Baskı. İstanbul: Beta Basım

Kazgan, G.(1999). Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye. İstanbul: Altın Kitaplar.

Kazgan, G. (2005). Küreselleşme ve Ulus Devlet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kazgan, G. (1993). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi. 6. Basım.

Kepenek, Y.(1983). "Türkiye’nin Sanayileşme Süreçleri", Türkiye, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

Kılıç, R. (2006). “İktisadi Düşünce” Siyasal Kitabevi. Ankara.

Kırbaş, S. (1995). Kayıt Dışı Ekonomi Nedenleri, Boyutları ve Çözüm Yolları. Ankara: TESAV Yayınları. No: 9.

Kocamaz, S. (2015). Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması’nın Dünya ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi. Ege Strategic Research Journal. 6 (2). ss.31-56

Koray, M. (1995). Esneklik ya da Emek Piyasası’nın Küreselleşmesi. İstanbul: Petrol-İş Sendikası Yayınları. ss.747-772

Korum, U.(1977). Türk İmalat Sanayii ve İthal İkamesi: Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Kozanoğlu, H. ve diğerleri. (2008). Neoliberalizmin Gerçek 100’ü. İstanbul: İletişim Yayınları

Köse, A. ve Öncü, A. (2000). İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekânsal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi. Toplum ve Bilim. 86. ss.77-90

Lipietz, A. (1991). “Die Beziehungen zwischen Kapital und Arbeit am Vorabend des 21. Jahrhunderts”. Leviathan. 1. s. 78-101. (aktaran): Daldal, Ş. (2010). Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Lyon, S. (2006). Evaluating Fair Trade Consumption: Politics, Defetishization and Producer Participation. International Journal of Consumer Studies. 30 (5). ss.452-464. (aktaran): Arslantürk, Y. ve Aysen, E. (2015). “Adil Ticaret ve Organik Gıda Pazarları: Ankara Örneği”. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 5(1). ss. 15-26

Macit, F. ve Hasanov, M. (2015). TTIP Anlaşmasının Türkiye Ekonomisine Olası Etkilerinin Analizi. Hazar Strateji Enstitüsü Enerji ve Ekonomi Araştırmaları Merkezi

Maier, F. (2012) “ Ist Vollbeschäftigung für Männer und Frauen möglich? “ Bundeszentrale für Politische Bildung, <http://www.bpb.de/apuz/126006/ist-vollbeschaeftigung-fuer-maenner-und-frauen-moeglich?p=all>, (02.04.2017). (aktaran): Daldal, Şule (2017). “Ekonomik Modeller, Postmodernizm ve Feminist İktisat”. Çalışma Hayatında Kadın (der) G. Akgül Yılmaz. İstanbul, ESKAR. s.51-88. ISBN: 978-975-400-410-6

MÜSİAD. (2017). Endüstri 4.0 ve Geleceğin Lojistiği, 2017 Lojistik Sektör Raporu

Mütevellioğlu, N. ve Işık, S. (2009). Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm, içinde: Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, (der.) Mütevellioğlu, S. ve Sönmez, S. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. ss.159-199.

Mortaş, E. (2011). Küreselleşme Sürecinde İşgücü Yapısında Meydana Gelen Değişimler ve Endüstri İlişkileri Üzerine Etkileri. Edirne

National Institute of Economic and Social Research. (1982). National Economic Review. (aktaran): Daldal, S. (2008). ‘Kısaç Altında Neoliberalizm’. Yeni Toplum Yeni Siyaset. İstanbul: Kalkedon Yayınları

Nicholls, A. ve Opal, C. (2005). Fair Trade: Market-Driven Ethical Consumption (1. Baskı). Sage Publications. London. (aktaran): Kapusuz, S. (2015). Adil Ticaret Bilgisi, Adil Ticaret Primi Ödeme İstekliliği ve Adil Ticaret Bağlılığı İlişkisinde Adil Ticarete Duyulan Güvenin Rolü: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

OECD. (2000). OECD 2000 Employment Outlook. Paris.

OECD, <https://stats.oecd.org/> (22.12.2018)

OECD (2013). “The Transatlantic Trade and Investment Partnership: Why Does It Matter”. (aktaran): Palyoş, E. ve Sandalcılar, A. (2017). “Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) Üzerine Bir Değerlendirme”. Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi. 1(1). ss.35-46

OECD: “Globalisaton, Jobs and Wages”, Policy Brief, July 2007; (aktaran). Beşikkaya, N.(2012). Küreselleşme Sürecinin Ücretler Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Okyar, O. (1960). “The Turkish Stabilisation Experiment: Before and After”. Middle Eastern Affairs. (aktaran): Günalp, H. (1983). Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri. Ankara: Yurt Yayınevi.

Onaran, Ö. (2000). Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği. Toplum ve Bilim. s. 86. 194-210.

Onaran, Ö. (2009). Globalization Financial Crises and Labor. [http://www.globallabouruniversity.org/fileadmin/GLU_conference_TISS_2009/Submitted_papers/OEzlem_Onaran.pdf] (26.11.2018).

Ongan, N. (2000), Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları. No:16.

Ongun, T. (2009). Sanayileşme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler. Ankara: Gazi Kitabevi.

Osman, O. (1999). Keynesyen ve Monetarist İstikrar Politikaları. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi

Öngen, T. (1998). İşçi Sınıfının Yeniden Yapılandırılması. Ankara: Makine Mühendisleri Odası Yayınları. ss.196-200

Öngel, S. F. (2014) “Türkiye’de Taşeronlaşmanın Boyutları”. DİSK-AR . Kış. 38-51

Ölmezoğulları, N.(2003). Ekonomik Sistemler. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.

Özbey, F.R, (1999). Bütünleştirilmiş Sanayi Stratejisi Çerçevesinde Türkiye’de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özçelik, P.(2013). Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi. 5(2). ss.417-431

Özel, H. (1990). “Keynesçi Teorinin ‘Yeniden’ Yorumlanması Hakkında Bir Değerlendirme”. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 8. Sayı 2. s.117-127.

Özkale, L.(2008). Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi Yayınları.

Özsoylu, A. (1994). “Kim Kazanıyor Kim Kaybediyor?”. Ekonomik Forum. Türkiye Odalar Borsalar Birliği. No. 2.

Özturak, F. ve Duvar, O. (2014). AB-ABD Arasında Gerçekleştirilecek Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması: Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri. Toplumcu Düşünce Enstitüsü Değerlendirme Raporu; RPR-Ekon/14–001.

Palyoş, E. (2016). Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı’nın Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısına Muhtemel Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ramanathan, K. (2014). Industry 4.0: Implications for The Adis Pasific

Manufacturing Industry. ss. 24-29. (aktaran): Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0. Journal of Life Economics. ss.19-30

Redfern, A. ve Snedker, P. (2002). Creating Market Opportunities for Small Enterprises: Experiences of the Fair Trade Movement, SEED Orkan Papel. vol. 30. 1–61. Switzerland: International Labour Office. (aktaran): Kapusuz, S. (2015). Adil Ticaret Bilgisi, Adil Ticaret Primi Ödeme İstekliliği ve Adil Ticaret Bağlılığı İlişkisinde Adil Ticarete Duyulan Güvenin Rolü: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Saatçioğlu, C. ve Kutlu, R. (2004). Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Bir Uygulama (1993-2002), Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 7, ss. 141-155

Schuster, K. ve diğerleri, 2015, Preparing for Industry 4.0 – Testing Collaborative Virtual Learning Environments with Students and Professional Trainers. International Journal of Advanced Corporate Learning, Sayı: 8, ss. 14-20. (aktaran): Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0. Journal of Life Economics. ss.19-30

TİM, http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/TİM_Ekonomi_Raporu_2017.df (03.09.2018)

Tüzün, G.(1999). “1950-1960 Döneminde Sanayileşme”, 75 Yılda Çarklardan Chiplere. Oya Baydar (ed.). 1. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. ss. 147-166

Parasız, İ. (2003). Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Sanal, M. (2010). Küresel Ekonomik Kriz ile Dünyada ve Türkiye’de Artan Genç İşsizliği. Toprak İşveren Dergisi. 88

Sarılı, M. (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. Ankara: Bankacılar Dergisi. Sayı 41.

Saygılı, Ş. ve diğerleri. (2010). Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı, Türkiye

Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği, 10(02)

Schmidt, I. (2003). “ Transatlantische Beziehungen: Das Ende einer wunderbaren Freundschaft”. Prokla. 133. s. 545-564. (aktaran): Daldal, Ş. (2010). Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Seyidoğlu, H. (1999). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Seyidoğlu, H. (2007). Uluslararası İktisat. 16. Basım, İstanbul: Güzem Yayınları.

Selamoğlu, A.(1995). İşçi Sendikacılığının Gücündeki Değişim (Gelişmeler-Nedenler-Eğilimler). Ankara

Skydelsky, R. (2003) Keynes., İstanbul: Altın Kitaplar. (aktaran): Daldal, S. (2008). ‘Kısaç Altında Neoliberalizm’. Yeni Toplum Yeni Siyaset. İstanbul: Kalkedon Yayınları

Siemens. (2016). Endüstri 4.0 Yolunda. http://siemens.e-dergi.com/pubs/Endustri40/Endustri40_DigitalFabrikalar (10.09.2018)

Soyak, A.(2006). Ulusalda Uluslar üstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi. 2. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.

Sönmez, M. (2009). Türkiye’nin Büyüyen Cari Açığında Sanayi İhracatının Rolü ve İthalata Bağımlılığı, Konukman, A., Sönmez, M., Daldal, Ş. (Ed.), Alternatif Sanayileşme Önerileri içinde. İstanbul: Kalkedon. ss. 47-72

Statistik der Bundesagentur für Arbeit. (2010). Arbeitslosigkeit im Zeitverlauf. Lizenz: Creative Commons by-nc-nd/3.0/de; Bundeszentrale für politische Bildung. (aktaran): Thome, H. ve Birkel, C. (2005). Basisindikatoren der ökonomischen Entwicklung in Deutschland. Großbritannien, Schweden, USA- 1950 bis 2000. Der Hallesche Graureiher. Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg Institut für Soziologie.

Süygün, S. (2015). Küresel İşletmelerde Etik Bir Yaklaşım: Adil Ticaret, Çağ University Journal of Social Sciences, 12(2)

Şahin, H. (1995). Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu. 3. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şahin, H. (2006). Türkiye Ekonomisi. 8. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şenkal, A. (1999). Sendikası Endüstri İlişkileri (Genel Olarak Dünyada ve Türkiye’de). Ankara

Şenses, F. (2004). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi. ERC Orkan Papel in Economic.

Şentürk, C. (2010). Yapısal Uyum Programlarının Türkiye Sanayine ve Sanayi Politikalarına Etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şimşek, B. (2000) İşgücü Piyasalarının Küreselleşmesi ve Küreselleşen İşgücü Piyasasında Ulusal İşgücü Piyasalarının Yeri. Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. 2(1)

Şimşek, Yeşim. (2010). Türkiye’nin Dış Ticaretinin Yapısı (1980- 2009). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tanyeri, İ. (1998). “Keynes’in İstihdam ve Ücret Analizi”. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 16. Sayı 1-2. s. 29- 47.

Tarcan, E. (2000). Esnek İstihdamdaki Trend ve İşletmelerle Çalışanlar Üzerine Etkileri. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (3), ss.1-18.

Taş, S. ve Yıldırım, M. (2007). Küreselleşme ve İşgücü Piyasaları Üzerindeki

Etkileri. Küreselleşme Üzerine Notlar. Ankara.

Taşbaşı, A. (2015). “Uluslararası Ticaretin Adaletini Sorgulamak: Adil Ticaret Sistemi, Çalışma Koşullarına Etkisi ve Fındık İşçileri İçin Adalet Arayışı”. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. 17 (3), ss.72-93.

Tekeli, İ. (2010). Sanayi Toplumu İçin Sanayi Yazıları. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

TİM. (2017). Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu. İstanbul

Toksöz, G.(2012). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği. Makal, A.(der.). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Tunca, Z. (1981). Türkiye İmalat Sanayiinde İthal İkamesi ve Gelişmenin Kaynakları (1965-1975). İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi.

TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr> (06.02.2019)

Türkay, M. (2009). Sermaye Birikimi Kalkınma Azgelişmişlik Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

TÜSİAD. (2016). “Türkiye’nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gerekliklik Olarak Sanayi 4.0 Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi”. Yayın no; TÜSİAD-T/2016-03/576.

Us Congress. (2013). Transatlantic Trade and Investment Partnership. H.Res.76 - Expressing the sense of the House of Representatives that the United States and the European Union should pursue a Transatlantic Trade and Investment Partnership.113th Congress (2013-2014). (aktaran): Kalaycı, İ. (2016). "Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı’nın Avrupa Birliği’nde İstihdam İşsizlik Üzerindeki Etkisi". 3.Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi. ss.837-851

Utkulu, U. (2005). Türkiye’nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Uyanık, Y. (2008). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. 10 (2). ss.209-224.

Ünay, C. (1997). Genel İktisat. Bursa: Ekin Kitabevi

Vakıfbank Günlük Sanayi Bülteni. (2018)
<https://www.vakifbank.com.tr/documents/piyasaraporlari/gunlukstrateji/09102018.pdf>
(06.11.2018).

Wahl, A. (2011). The Rise and Fall of the Welfare State, (translated by John Irons), London: Pluto Press.; (aktaran): Çakır, G. (2018). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Ücretlerin Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversite: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Wood, Adrian (1994). North-South Trade, Employment and Inequality: Changing Fortunes in a Skill-Driven World. Clarendon Press, Oxford.

World Inequality Database (2018), Dünya Eşitsizlik Raporu 2018.
<https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-turkish.pdf> (12.05.2019)

WTO, <https://data.wto.org/> (18.01.2019)

Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2007). Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım. Bankacılar Dergisi. 18(60). ss.17-32. İstanbul.

Yapraklı, S.(2007). İhracat İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. ODTÜ Gelişme Dergisi. 34. ss.97-112

Yeldan, E. (2008). Küreselleşme Kim İçin?. İstanbul: Yordam Kitap

Yeldan, E. (2009). Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?. Çalışma ve Toplum. 1. 11-28.

Yıldırım, E. (2011). Eskiden Yeniye Neo- Klasik Sentez: Bir Literatür Taraması. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 66. No. 4. s. 153-184.

Yılmaz, E. (1992). Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınevi.

Yılmaz, M. (2004). Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Sübvansiyonlar ve Telif Edici Tedbir Soruşturması. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yoffie, B. (1993). Introduction: From Comparative Advantage to Regulated Competition. Beyond Free Trade Firms, Governments, and Global Competition, Harvard Business School. Boston. (aktaran) : Deviren, N. (2003). Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri-İç Ticaretin Analizi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ziraat Mühendisleri Odası. (2004). “Doğrudan Gelir Desteği: Tarımsal Destek mi, Yoksulluk Yardımı mı?”. http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=147&tipi=5 (23.05.2017)